

T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

1960 DARBESİ, 1980 DARBESİ VE 15 TEMMUZ DARBE
GİRİŞİMİ SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Prof. Dr. A. Fahimi AYDIN

Hazırlayan
Serap EKİCİ

Malatya, 2024

**T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI**

**1960 DARBESİ, 1980 DARBESİ VE 15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ SONRASI
TÜRKİYE EKONOMİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

SERAP EKİCİ

**Danışman
Prof. Dr. Abdurrahim Fahimi AYDIN**

Malatya, 2024

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Abdurrahim Fahimi AYDIN danışmanlığında Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığım “1960 Darbesi, 1980 Darbesi ve 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Türkiye Ekonomisi” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımda yazıldığını ve tezimde yararlandığım kaynakların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterildiğini belirtirim.

SERAP EKİCİ

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti çok partili hayata geçip demokratikleştikten sonra sık aralıklarla askeri müdahale ile karşılaşmıştır. 1960 Darbesinden başlayıp, 15 Temmuz darbe girişimine kadar birçok müdahale yaşanmış ve bununla birlikte siyasi istikrarsızlığın olması Türkiye ekonomisinin uzun soluklu programlar izlemesine engel olmuş, ekonomik sorunlar ve krizler tekrarlayan bir hal almıştır.

Planlı bir şekilde yapılan ve askerlerin kışlalardan çıkıp gerçekleştirdiği darbelerden olan 1960 Darbesi ve 1980 Darbelerinden sonra hükümet düşürülmüş, sistem değişikliği yapılmış ve uygulanan ekonomi politikaları değiştirilmiştir. Türkiye ekonomisinin performansı üzerinde ekonomi politikalarından ziyade siyasi kararlar, terör eylemleri, askeri kurumların siyasete ilişkin kararları da etkili olmuştur. Bu darbelerle aynı şekilde yapılmaya çalışılan fakat istenildiği şekilde sonuçlandırılmayan, halkın desteğiyle bastırılan 15 Temmuz darbe girişiminin ekonomide diğer darbeler gibi herhangi bir etki yaratıp yaratmadığının makroekonomik göstergelerle incelemesi yapılmıştır.

Ekonomideki kötü gidişatın ve kriz ortamının varlığından yola çıkılarak meşrulaştırılmaya çalışılan darbelerin, gerçekleştirildikten sonra ekonomide uzun vadeli iyileşme göstermediği varsayımıyla oluşturulan bu çalışma literatür taraması yöntemiyle hazırlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Askeri Darbe, Türkiye Ekonomisi, Ekonomik Büyüme, Kriz

ABSTRACT

After the Republic of Türkiye adopted a multi-party system and became democratized, it encountered military intervention at frequent intervals. There were many interventions starting from the 1960 coup until the July 15 coup attempt and the political instability prevented the Turkish economy from following long-term programs and economic problems and crises became recurring.

After the 1960 Coup and the 1980 Coup, which were planned coups carried out by soldiers leaving the barracks, the government was overthrown, the system was changed and the economic policies implemented were changed. Rather economic policies, political decisions, terrorist acts and political decisions of military institutions have also been effective on the performance of the Turkish economy. Whether the July 15 coup attempt, which was tried to be carried out in the same way as these coups but could not be concluded as desired and was suppressed with the support of the public, had any impact on the economy like other coups, was examined with macroeconomic indicators.

This study, which was created with the assumption that the coups that were tried to be legitimized based on the bad course economy and the existence of a crisis environment, did not show a long-term improvement in the economy after they were carried out, was prepared by the literature review method.

Keywords: Military Coup, Turkish Economy, Economic Growth, Crisis

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLO LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DARBE VE EKONOMİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Darbe Kavramı.....	4
1.2. Darbelerin Nedenleri	5
1.3. Darbelerin Ekonomi Üzerine Etkileri	7
1.3.1. Ekonomik Büyümeye Etkisi	8
1.3.2. İstihdam ve İşsizlik Üzerine Etkisi.....	11
1.3.3. Enflasyona Etkisi.....	13
1.4. Darbe ve Kriz İlişkisi	15

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YAŞANAN DARBE VE DARBE GİRİŞİMLERİ

2.1. 27 Mayıs 1960 Darbesi Gelişmeleri	18
2.1.1. Cumhuriyet Sonrası Demokrat Parti Yönetimine Kadar Yaşanan Gelişmeler.....	18
2.1.1.1. 1923 – 1932 Dönemi Uygulanan Ekonomi Politikaları.....	19
2.1.1.2. 1933 – 1950 Dönemi Uygulanan Ekonomi Politikaları.....	22
2.1.2. Demokrat Parti Yönetimindeki Gelişmeler.....	25
2.1.2.1. 1950-1960 Dönemi Uygulanan Ekonomi Politikaları	26
2.1.2.2. 1960'a Kadar Yapılan Devalüasyonlar	29

2.1.2.2.1. 1946 Devalüasyonu.....	30
2.1.2.2.2. 1958 Devalüasyonu.....	31
2.1.3. 1960 Darbesi ve Darbe Sonrasındaki Durum	32
2.1.3.1. Yeni Oluşturulan Anayasa (1961 Anayasası).....	35
2.1.3.2. 1961 Anayasası ile Planlı Ekonomiye Geçiş.....	37
2.2. 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası.....	38
2.2.1. 1961 – 1971 Yılları Arasında Ekonomik Durum	39
2.2.2. 1970 Devalüasyonu	40
2.3. 12 Eylül 1980 Darbesi Gelişmeleri.....	41
2.3.1. Darbeye Giden Yolda Türkiye'nin Ekonomik Durumu.....	41
2.3.2. 24 Ocak Kararlarının Alınması ve Kararların Kapsamı.....	44
2.3.3. 1980 Darbesi Yaşanırken Ülkedeki Durum.....	45
2.3.4. 1980 Darbesi Sonrasında Ekonomik Durum	47
2.3.4.1. 1982 Anayasasının Oluşturulması ve Kabulü	50
2.3.4.2. Darbe Öncesinde Alınan 24 Ocak Kararlarının Darbe Sonrasında Uygulanma Süreci.....	51
2.3.5. Ara Rejim Sonrası Demokrasiye Dönüş	52
2.4. 28 Şubat 1997 Post Modern Darbesi	53
2.5. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi Gelişmeleri.....	53
2.5.1. 2000'li Yıllarda Türkiye.....	53
2.5.1.1. 2000 Krizi.....	55
2.5.1.2. 2001 Krizi.....	55
2.5.1.3. 2008 Krizi.....	58
2.5.2. 15 Temmuz Gecesi Yapılmak İstenen Darbenin Bertaraf Edilmesi.....	58
2.5.3. 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Durum	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YAŞANAN 1960 VE 1980 DARBELERİ İLE BU DARBELERDEN FARKLI OLARAK SONUÇLANAN 15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİNİN MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERLE İNCELENMESİ

3.1. 27 Mayıs 1960 Darbesinin Makroekonomik Göstergelerle İncelenmesi.....	63
3.1.1. Milli Gelir Açısından İncelenmesi	63

3.1.2. Enflasyon Açısından İncelenmesi.....	64
3.1.3. İşsizlik Açısından İncelenmesi.....	66
3.1.4. Dış Ticaret Açısından İncelenmesi.....	67
3.2. 12 Eylül 1980 Darbesinin Makroekonomik Göstergelerle İncelenmesi.....	69
3.2.1. Milli Gelir Açısından İncelenmesi.....	69
3.2.2. Enflasyon Açısından İncelenmesi.....	71
3.2.3. İşsizlik Açısından İncelenmesi.....	72
3.2.4. Dış Ticaret Açısından İncelenmesi.....	73
3.3. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişiminin Makroekonomik Göstergelerle İncelenmesi.....	76
3.3.1. Milli Gelir Açısından İncelenmesi.....	76
3.3.2. Enflasyon Açısından İncelenmesi.....	77
3.3.3. İşsizlik Açısından İncelenmesi.....	79
3.3.4. Dış Ticaret Açısından İncelenmesi.....	80
SONUÇ.....	83
KAYNAKÇA.....	86

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Türkiye Ekonomisinde Büyüme (1923-2003).....	10
Tablo 2. Dış Ticaret Verileri 1923 – 1929 (Bin TL).....	21
Tablo 3. Dönemin Makroekonomik Göstergeleri.....	21
Tablo 4. 1950-1960 Yılları Arasında GSMH Oranları	27
Tablo 5. Sanayi Yatırımlarının Yüzdelerik Dağılımı (%) (1950-1960).....	27
Tablo 6. Dış Ticaret 1943-1946 (Milyon USD)	30
Tablo 7. 1960 – 1963 Dönemine ait Büyüme ve Enflasyon Oranları	35
Tablo 8. 1960-1970 Dönemine Ait İthalat İhracat Verileri.....	40
Tablo 9. 1970-1980 Dönemi Dış Borçlar	42
Tablo 10. Makro Ekonomik Performans Göstergeleri (1972- 1980)	43
Tablo 11. 1971-1980 Yılları Arasında Dolar Kuru.....	44
Tablo 12. 1981-1990 Döneminde Türkiye'nin Temel Ekonomik Göstergeleri.....	48
Tablo 13. Uluslararası Para Fonuna (IMF) Borçlar (Milyar SDR)	54
Tablo 14. 2001 Krizinin Etkileri	56
Tablo 15. Temel Büyüklükler ve Özelleştirme Gelirleri (2001–2007).....	57
Tablo 16. Darbe Girişimine Piyasaların İlk Tepkisi	61
Tablo 17. 1957 – 1967 Dönemi GSMH ve Kişi Başı GSMH	63
Tablo 18. 1957 – 1967 Dönemi Enflasyon Oranları	65
Tablo 19. 1957 – 1967 Dönemi İşsizlik Oranları	66
Tablo 20. 1957 – 1967 Döneminde İthalat ve İhracatın GSMH'deki Payı (%).....	68
Tablo 21. 1975-1985 Dönemi GSMH ve Kişi Başı GSMH (% değ.)	70
Tablo 22. 1975-1985 Dönemi Enflasyon Oranları	71
Tablo 23. 1975-1985 Dönemi İşsizlik Oranları.....	73
Tablo 24. 1975-1985 Döneminde İthalat ve İhracatın GSMH'deki Payı (%).....	74
Tablo 25. 2011-2020 Dönemi Büyüme Oranları.....	76
Tablo 26. 2011-2020 Dönemi Enflasyon Oranları	78
Tablo 27. 2011-2020 Dönemi İşsizlik Oranları.....	79
Tablo 28. 2011-2020 Dönemi Dış Ticaret Verileri.....	81

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Temel Makroekonomik Krizlerin Sınıflandırılması..... 16

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. 1957 – 1967 Dönemi GSMH ve Kişi Başı GSMH'deki % Değişim	64
Grafik 2. 1957 – 1967 Dönemi TÜFE yıllık ort. (%)	66
Grafik 3. 1957 – 1967 Dönemi İşsizlik Grafiği	67
Grafik 4. 1957 – 1967 Döneminde İthalat ve İhracatın GSMH'deki Payı (%)	68
Grafik 5. 1957 – 1967 Döneminde İhracatın İthalata Oranı	69
Grafik 6. 1975-1985 Dönemi GSMH ve Kişi Başı GSMH'deki % Değişim	70
Grafik 7. 1975-1985 Dönemi TÜFE (%).....	72
Grafik 8. 1975-1985 Dönemi İşsizlik Oranları (%).....	73
Grafik 9. 1975-1985 Döneminde İthalat ve İhracatın GSMH'deki Payı (%).....	75
Grafik 10. 1975-1985 Döneminde İhracat /İthalat (%)	75
Grafik 11. 2011-2020 Dönemi Büyüme Oranları.....	77
Grafik 12. 2011-2020 Dönemi Enflasyon Oranı	78
Grafik 13. 2011-2020 Dönemi işsizlik verileri.....	80
Grafik 14. 2011-2020 Dönemi Dış Ticaret Verileri	81
Grafik 15. 2011-2020 Döneminde İhracat /İthalat (%)	82

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
BBYSP	: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı
BYKP	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
FETÖ	: Feytullahçı Terör Örgütü
GP	: Güven Partisi
GSMH	: Gayrı Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayrı Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İBYSP	: İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MP	: Millet Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi

OECD	: Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
RP	: Refah Parti
SP	: Saadet Partisi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TDK	: Türk Dil Kurumu
TEFE	: Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

Bir ülkenin ekonomisi para ve maliye politikaları, istihdam politikaları, kredi politikaları, teşvik politikaları, ithalat ve ihracat politikaları gibi ekonomik faktörlerle yönetilmeye çalışılır. Analizler ise ekonominin bir dalı olan makroekonomideki verilerle yapılmaya çalışılır. İktisadi analizlerde askeri darbe ve müdahaleler, siyasal istikrar, bürokratik yapı ve terör olayları yok sayılır. Ekonomi dışı gibi görünen bu faktörler aslında ülke ekonomilerini önemli şekilde etkiler.

Türkiye Cumhuriyeti'nde siyasete doğrudan ya da dolaylı şekilde askeri darbe ve de müdahaleler yapılmıştır. Geçen 100 yıllık süre zarfında, askeri kesim doğrudan veya dolaylı şekilde ülke yönetimi üzerinde etki sağlamaya çalışmıştır. Türkiye, 1946 seçimleriyle çok partili hayata geçmiş, bununla birlikte demokratikleşme süreci başlamış ve bu süreç belirli dönemlerde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin doğrudan ülke yönetimine müdahale etmesi ile kesintiye uğramıştır.

1950'lerin son yıllarında yaşanan olumsuz gelişmeler artarak devam etmiş ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ülkenin demokrasiyle gelen yönetimine müdahalesi sonucunda Türkiye Cumhuriyeti ilk askeri darbesi olan 1960 darbesini yaşamıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri 27 Mayıs 1960'dan sonra ülke yönetimini üstlenmiş 1961 seçimlerine kadar bunu sürdürmüştür. Yeniden demokrasi ile yönetilen ülke 10 yıl sonra 12 Mart 1971 muhtırasıyla asker tarafından müdahaleye uğramış, siyasi yönetimin istifası istenmiş ve yeni bir hükümet kurulmuştur. Sonrasında sivil iktidarlarla yönetilen ülke, 1980'lere doğru ülke içindeki kaos ortamı ve ekonominin oldukça kötü seyretmesi sebepleriyle Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından hükümetin uyarılmasına ve dikkate alınmadığı gerekçesiyle 12 Eylül 1980'de Türkiye için oldukça ağır sonuçlar doğuran bir askeri darbe yaşamıştır. 28 Şubat 1997'de yapılan bir MGK toplantısı ile başlayan süreçte hükümet istifaya zorlanmış ve bu süreç hükümetin istifasıyla sonuçlanarak kayıtlara post modern darbe olarak geçmiştir. Daha sonra uzun yıllar darbe yaşamayan ülke 15 Temmuz 2016'da yeniden bir darbe girişimiyle karşı karşıya kalmıştır. 15 Temmuz'da planlan darbe Türk halkının demokrasisine sahip çıkması ve bu yönde direnmesiyle bastırılmış ve bir girişim olarak kalmıştır. Darbe girişimini planlayan ve yöneten terör örgütünün

emniyet ve yargıdaki mensupları, yön vermek isteyip başaramadıkları siyasi yönetimi birtakım operasyonlarla baskılamak istemiştir.

Türkiye ekonomisi oldukça sık olacak şekilde askeri müdahalelere ve darbelere maruz kalmıştır. Bu da ekonominin yapısal sorunlarının oluşmasına neden olmuş, ülkenin tek başına yetememesini ve dışa bağımlılığının artmasına sebebiyet vermiştir. Siyasi iktidarın istikrarsızlığından kaynaklı planlanan programlar, uzun vadeli değil kısa vadeli uygulanmak zorunda kalmış ve ülke toparlanma dönemine geçmeden yeni krizlerle karşılaşmıştır.

Uzun bir aradan sonra koalisyon hükümetleri yerini seçimle tek parti hükümetine bırakmış, 2002 yılıyla Türkiye ekonomisi açısından yeni reform kararlarla yönetilen dönem başlamıştır. Siyasi otoritenin istikrarlı olması yeni ekonomide de istikrarı getirmiştir. Bu da siyasi iktidarın ekonomiye daha fazla odaklanmasına ve yapısal olan sorunların çözümüyle ilgilenmesine olanak sağlamıştır. Böylelikle yeni reformlar ve yatırımlar hayata geçirilmiştir. Türkiye ekonomisi 1960, 1980 darbeleri, 28 Şubat 1997 post modern darbesindeki gibi askeri müdahalelerle ve son olarak yaşanan 15 Temmuz darbe girişimiyle önemli ölçüde zarara uğratılmıştır.

Yaşanan bu askeri müdahalelerin gerek toplumsal ve siyasal, gerekse ekonomik açıdan çok önemli sonuçları olmuştur. Bu çalışma ile askeri darbe ve müdahalelerin ekonominin performansı üzerindeki etkileri araştırılacaktır.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kavramsal çerçeve oluşturulacak ve çalışmanın içeriğini oluşturan kavramların tanımlanması yapılacaktır. İkinci bölümde Cumhuriyet'in kurulduğu 1923 yılından itibaren Türkiye'nin çok partili parlamenter rejime geçmesiyle birlikte yaşanan 1960 askeri müdahalesine, sonrasında 1971'de ki Askeri Muhtıraya, Türkiye Cumhuriyeti'nin yaşadığı ve uzun yıllar etkisinden çıkamadığı 1980 darbesine, hükümetin istifaya zorlandığı 28 Şubat post modern darbesine, son olarak da yaşatılmak istenen yalnız başarılı olamayan 15 Temmuz darbe girişimine yer verilecektir. Yaşanan tüm bu askeri müdahalelerin öncesinde ve sonrasında içinde bulunulan dönemin siyasal, toplumsal ve ekonomik açıdan nasıl bir dönem olduğu gösterilmeye çalışılacak ülkenin içinde bulunduğu durum ortaya konulacaktır. Türkiye Cumhuriyeti'nin yaşadığı askeri müdahalelerde ülkenin bulunduğu ortamlarda benzer durumların varlığının olup olmadığının analizi yapılacaktır. Yaşanan tüm bu darbelerin

çok dışında gibi görünen 15 Temmuz darbe girişiminin neden istenen sonucu vermediğinin detaylarına değinilecektir. Çalışmanın son bölümünde ise ekonomik göstergelere yer verilecektir. Bu Şekilde yaşanan darbelerin ülke ekonomisini nasıl etkilediği ve ne gibi sonuçlar doğurduğu tablolar aracılığıyla gösterilmiş olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DARBE VE EKONOMİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Darbe Kavramı

Darbe kelime anlamı olarak TDK'ye göre, Ülkede oluşturulmuş olan bir grup tarafından örgütlü şekilde silah zoruyla baskı kurup ya da demokratik usullerin kötüye kullanılmasıyla mevcuttaki hükümetin istifa ettirilmesi ya da rejimin değiştirilecek şekilde yönetimin devrilmesi işidir (TDK, 14.09.2024).

Ordu, Türk devlet geleneğinde büyük bir öneme sahiptir. Öyle ki Türk milleti “asker millet” tabiri ile anılan bir millet haline gelmiştir (Uyar, 2020: 78). Osmanlı döneminden başlayarak günümüze kadar ordunun güçlenmesi adına ve ordunun her zaman en iyisi olma hedefiyle birçok reform yapılmıştır. Ordu, ülke için savunma ve sınırları koruma görevleri üstlenmiştir. Demokrasi kavramının tam olarak kökleşmediği ülkelerde ordu politika uygulayıcı olma gibi bir görev de üstlenebilmektedir. Bu ülkelerde ordu iktidara doğrudan ya da dolaylı şekilde müdahale edebilmektedir.

Dünya açısından darbelere baktığımızda, 1960-1990 yılları soğuk savaşın yaşandığı ve darbelerin en yoğun olduğu dönemdir. Özellikle lider ülkeler üstünlük mücadelesiyle, karşılarında gördükleri ülkeleri alt etmek için darbe de dâhil her yöntemi dener hale gelmişlerdir. Aktaş'a göre ABD'nin birçok darbede etkili olduğu düşünülmektedir. Bunlara örnek olarak, 1953'te yaşanan İran darbesi dış odakların ülke içinden anlaşma sağladıkları bazı kesimlerle iş birliği kurarak oluşturulduğu, 2013 Mısır darbesi, 2016'da Türkiye'de yaşanan darbe girişimi gösterilebilir (Aktaş, 2019: 159).

Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar olan gelişmelere bakarak darbelerin birçok kez tekrarlandığı siyasal cepheleşmelerin yoğun olduğu ya da ekonomik krizlerin olduğu dönemlerde demokrasinin kesintiye uğradığını görmekteyiz. Detaylandırarak olursak, 1960 Darbesinden önce krizi tetikleyen 1958 devalüasyonu ve Vatan Cephesini görmekteyiz. 1971 Askeri Muhtırasından önce 1970 devalüasyonu ile yaşanan kriz ve sağ-sol cepheleşmesini, 1980 Darbesi öncesinde 24 Ocak Kararları ile Milliyetçi Cepheyi, 1997 Post-modern Darbesinden önce ise 5 Nisan 1994'te alınan kararlar ile Laik-İslam

Cepheleşmesini görmekteyiz. Bunlardan yola çıkarak devalüasyonlu ekonomik krizin ve siyasal cepheleşmelerin darbelere ortam hazırladığı görüşüne varılmaktadır (Uyar, 2020: 82).

Darbenin iç dinamiklerini oluşturan siyasal cepheleşme ve ekonominin kötü gidişatına ek dış dinamik olarak dış desteğin sağlanması (NATO onayı) ile darbelere yol açılmış olmaktadır. Tüm bu darbelerin ortak noktaları düşünüldüğünde bunların çok dışında gibi görünen 15 Temmuz 2016 Darbe girişimine bakılacak olursa herhangi bir siyasal cepheleşmenin olmadığı ve yaşanan devalüasyonlu ekonomik krizin yaşanmadığı bu dönemde iç dinamiklerin oluşmadan yalnızca dış güdümlü darbeyi görmekteyiz (Uyar, 2020: 82).

Demokrasi, bir siyasi sistemdir. Devlet içinde eşit oy hakkına sahip olan tüm vatandaşların karar alma sürecini tanımlayan bir yönetim şeklidir. Demokrasi, modern toplum ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim ve kültür düzeyi yüksek olan ülke olarak ulusal bütünlüğünü sağlamış kentli olmayı ve sanayileşmeyi başarabilen bir toplum demokrasiyi temelinde kökleştirebilir. Türkiye, tam olarak modernleşmeyi başarmadan demokrasiyi kullanmaya başladığından sürekli olarak demokrasinin sarılmasıyla karşı karşıya kalmıştır ekonomik kriz ile siyasal cepheleşme ve dış konjonktür desteğinde beraberinde olduğu dönemlerde Türk demokrasisi kesintilere uğramıştır (Uyar, 2020).

Ekonominin güvende olması ülke geleceği için önem arz etmekte ve bu güvenlik darbe ya da terör gibi etkenlerle tehlikeye girmektedir. Ekonomik güvenliğin sağlanması açısından adalet ve savunma önem arz etmektedir. Savunma harcamalarının düzeyi çok iyi belirlenmeli ve yeterli olmalı ve ülke ihtiyacına göre yapılmalıdır.

1.2. Darbelerin Nedenleri

Askeri müdahalelerin bazı toplumlarda diğerlerine göre daha fazla görülmesi siyasal kültürle darbe arasında bir ilişkinin olabileceğini göstermektedir. Bu yönde Lutwak, “Bir Uzmanın Gözüyle Darbe” adlı çalışmasında, darbenin başarısında siyasal kültürün öneminden bahsetmiş ve siyasal kültürü gelişmiş olan toplumda yapılacak darbenin başarısız olacağını belirtmiştir. Yine bu doğrultuda değerlendirmesi olan Samuel Finer, siyasal kültür seviyesi ile askeri müdahale arasında ters yönlü bir ilişki olduğundan

bahsetmiş ve siyasi kültür seviyesi yüksek olan toplumlarda askeri müdahale oranının azalacağını belirtmiştir (Gezgüç, 2017: 51).

Darbelerden sonra yönetime gelen darbe iktidarının, siyasi kültür seviyesi yüksek olmayan ülkelerde daha uzun sürmektedir. Siyasi kültür seviyesinin düşük olduğu Arjantin, Şili ve Brezilya gibi ülkelerde darbe ile gelen yönetim yıllarca kalmıştır. Bunlara düzel olarak yakın görülen Türkiye’de ise durum bu şekilde olmamıştır. Darbeyi gerçekleştiren asker darbe bildirisinde bir an önce demokratik yollarla yeni iktidara rejimin devredileceğini vurgulamıştır (Gezgüç, 2017: 54).

Askeri müdahalenin nedeni olabilecek bir diğer faktör ise ekonomidir. Her askeri müdahaleden önce ekonomik krizle birlikte siyasi bir kriz yaşanmakta bunu gerekece olarak gösteren asker yönetime müdahale etme yoluna gitmektedir (Gezgüç, 2017: 58). Sivil yönetimin yaşadığı kriz ve siyasi istikrarsızlık askeri müdahale için uygun ortamın oluşması ile ordunun korumak ve kollamakla yükümlü olduğu devletin, milletin ve anayasanın tehlike de olduğu düşüncesi, askerde müdahale isteğini artırmakta bu da darbeyi meşrulaştırmaktadır.

Demokrasinin kökleştiği ve sarsılmadığı modern toplumlarda ordu, anayasal düzeni sağlar, ülke sınırlarını muhafaza eder ve sosyal refahın sağlanması için çalışır. Bununla beraber ordu, bazı dönemlerde demokrasiyi yok sayıp görevini aşır, hükümetleri baskı ve zorlamalarla uzaklaştırmış, ara rejim oluşturarak yönetimi ele almıştır (Uyar, 2020: 83).

Başka bir neden olarak dış dünyayla ilişki ele alınacak olursa, Dünya üzerinde bulunan tüm ülkelerin kendi sınırlarını aşarak ekonomik anlamda, siyasi, sosyo-kültürel ve iletişim anlamlarında birbirleriyle yakınlaşmaya başlamaları küreselleşmeyi ifade etmektedir. Devletin ekonomik, sosyo-kültürel, siyasi yapıları üstünde küreselleşmenin birçok etkisi bulunmaktadır. Bu etkiler olumlu şekilde devlet yapısının güçlenmesi bakımından ya da olumsuz olarak devlet yapısını zayıflatabilecek şekilde olabilir.

Soğuk Savaşların yaşandığı ve küreselleşme kavramının ortaya çıktığı 1960 yılından sonraki zamanlarda gelişmekte olan ülkelerin, bazı gelişmiş ülkeler tarafından iç yönetimlerine karışılarak büyümesi engellenmek istenmiştir. Darbelerin arttığı bu dönemde yalnızca iç krizin sonucunda bir müdahalenin meydana gelmediği dış desteklerin bu yönde etkileşim yarattığı düşünülmektedir. Yönetiminde dışardan etkili

olmadığı ülkelerde, iç karışıklığın çıkmasına destek verip kriz ve kaos ortamı yarattıktan sonra müdahale de bulunup rejimi değiştirmek ve yeni rejimde etkili olup yönetime karışmak hedeflenmektedir (Aktaş, 2019: 158-159).

Askeri darbeler istisnai durumlar dışında çoğunlukla ordu hiyerarşisine uygun olacak şekilde gerçekleşmiş olup ast- üst ilişkisi dikkate alınarak, emre itaat doğrultusunda yapılmıştır. Emir komuta zincirinin çok iyi işlediği askeri hiyerarşisinin tam olarak uygulandığı darbeye 12 Eylül 1980 Darbesini örnek gösterebiliriz. 27 Mayıs Darbesi ise hiyerarşiye uygun olmayan ast- üst ilişkisinin olmadığı ve emir komuta zinciri bozularak yapılan bir entropik darbedir.

1.3. Darbelerin Ekonomi Üzerine Etkileri

Ekonomi, insan yaşamını sürdürebilme noktasında gerekli ihtiyaçların karşılanması için yapılan eylemler ve bu eylemleri inceleyen bir bilim dalıdır. İnsan ihtiyaçlarının sınırsız olmasına karşın imkanlar sınırlıdır, ekonomi sınırsız ihtiyaçlarla sınırlı imkanları uyarlamaya çalışır. Kıtlıkla sonsuzluğu bağdaştırmanın incelendiği bir bilim dalıdır. Thomas Sowell: *“Ekonomide ilk ders kıtlıktır. Buna göre ihtiyaçları karşılamakta kullanılan her şey kıttır. Siyasetteki ilk ders ise ekonomideki ilk dersin dikkate alınmamasıdır.”* (Eğilmez, 2012: 51,63).

Bir toplumun belli bir zamanda elinde bulunan kaynakları sınırlı, istekleri ise sınırsızdır. Bu kaynak ve istek arasındaki dengesiz olan durum, kaynakların istekleri karşılayamayacak olması, kıtlık kavramını verir. İktisatçılar işte bu kıtlık kavramından yola çıkarak ekonomiyi tanımlar. Lionel Robins’in (1932) *“İktisadın Yapısı ve Önemi”* kitabından bu yaklaşımla çıkarılan iktisadi, toplumların sınırlı kaynaklar ile sınırsız isteklerin karşılanmasında nasıl kullanıldıklarını inceleyen bir sosyal bilim dalı olarak tanımlamıştır (Ünsal, 2004: 11).

Ekonomi, mikroekonomi ve makroekonomi olarak ikiye ayrılır. Yunanca mikros (küçük) ve makros (geniş) kelimelerinden türetilen mikro ve makro iktisatta analiz yapılırken bir ekonomideki karar birimlerinin nasıl kararlar aldıkları, tüketicilerin ve firmaların piyasada birbirlerini nasıl etkiledikleri ele alınır. İkisinde de amaç, faydayı ve kârı maksimize etmektir. Amaçları aynı olsa da yöntem açısından birbirinden ayrılırlar. Mikro iktisatta, tüketicilerin ve firmaların fayda ve kâr maksimizasyonu amacını

gerçekleştirmeye çalışılırken nasıl kararlarla hareket ettiklerini toplulaştırma yapılmadan analizi yapılır. Tek firma ile tek tüketicinin nasıl karar aldığı ve tek firma ile bunun ürettiği malı satın alan tüketici grubunun kararları konusunda piyasada nasıl bir etkileşime girdikleri incelenir. Bu analiz makro iktisatta ise, ekonomideki tüm tüketiciler ile hane halkı ve iş âlemi sektörleriyle toplulaştırılarak yapılır ve dolayısıyla ekonominin genel işleyişine odaklanır (Ünsal, 2004: 15-16).

İktisadın makro ve mikro olarak iki ana dala ayrılması 1929 yılından sonra ortaya çıkan büyük bunalımın durgunluk yaratması ve işsizliğe sebep olmasıyla sonuçlanmış ve sonrasında o dönemin iktisatçıları işsizliğin nasıl oluştuğu ve mücadele konusunda hangi iktisat politikaları uygulanmalı diye çalışmalar yapmaya başlatmıştır. Bununla birlikte İngiliz iktisatçı J.M. Keynes, “Para, Faiz ve İstihdamın Genel Teorisi” kitabıyla yeni teori oluşturmuş ve ilerleyen zamanlarda bu teoriyle modern makro iktisadi analizin temellerini oluşturmuştur (Ünsal, 2004: 16).

Ünsal’ın makro ve mikroekonomiyi ayırırken “makro iktisatta orman, mikro iktisatta ise ağaçlar incelenir” deyişinden yola çıkarak ormanı ele alıp bu çalışmada darbenin ekonomiyle olan ilişkisinin analizi makroekonomik göstergeler ile yapılmaya çalışılacaktır.

1.3.1. Ekonomik Büyümeye Etkisi

Bir ülkenin bir önceki yıla göre milli gelirindeki artışı, ekonomik büyümeyi verir (Eğilmez ve Kumcu, 2006: 124). Milli gelir, üretimde bulunan tüm üretim faktör sahiplerinin genellikle bir yıl içerisinde elde ettikleri gelirlerin toplamını vermektedir. Ekonomik büyüme, bir ülkenin maddi refahında artışın meydana gelmesi durumunu ifade eder. Kalkınmadan söz edebilmek için ise ekonomik büyüme yanında yapısal gelişmelerin de yaşanması gerekmektedir. İkisinin ortak ölçütü, reel milli gelirdeki artış hızıdır (Eren, 2017: 64, 71).

Bir ekonominin bir yıldan diğer yıla büyüme gösterip göstermediğini anlamak için Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının fiyat artışlarından yani enflasyondan arındırılmış olan reel GSYH’ sına bakmak gerekir. Bu iki veri arasında bir artış var ise ekonomik büyümeden bahsedilebilir. GSYH, bir ekonomide (üç ay veya bir yıl gibi) belirli bir dönemde üretilmiş olan mal ve hizmetlerin fiyat cinsinden toplam değerini verir. Aynı zamanda

GSYH = Toplam üretim = Toplam gelir = Toplam harcama şeklindedir (Eğilmez, 2012: 55-61).

Bir ekonomide kaynakların sabit olduğu varsayımı altında üretilebilecek maksimum mal bileşimlerinin oluşturduğu eğri olan üretim imkanları eğrisi de bir ekonominin büyümesi hakkında bilgi vermektedir. Sabit bir eğri olmayan ve içeri ya da dışarıya doğru kayan bu eğri ile büyüme arasında iktisatçılar bir bağlantı kurmuşlardır. Sınırlı olan kaynakların zamanla artış göstermesi ve teknoloji alanında bir gelişmenin yaşanması üretim imkanları eğrisini dışarı doğru kaydıracaktır bu da üretim düzeyindeki artışı ve de ekonomik büyümenin gerçekleşmiş olduğunu gösterecektir (Ünsal, 2004: 40-41).

Teknolojiyle üretim imkânları eğrisinin pozitif yönlü ilişkisi bize göstermektedir ki teknoloji, mal ve hizmet üretiminde gerekli olan bilgi ve teknikler bakımından önemlidir. Bu alanda yaşanacak olumlu gelişmeler daha fazla üretimden verim alınmasına dolayısıyla girdinin az çıktının fazla olmasına katkı sağlayacaktır. Sanayileşmiş ülkelerde teknolojinin etkin kullanımıyla tek bir dönem için değil tüm dönemlerde büyüme gerçekleşmektedir. Büyümeye milli gelir açısından baktığımızda ise, milli gelirin artması ekonomik büyümenin gerçekleştiği ve ülkenin refah seviyesinin yükseldiği sonucunu çıkarmaktayız.

Ülke ekonomilerinin büyüklüğü veya refah seviyelerine göre bir sıralama yapıldığında ilk sırada Amerika Birleşik Devleti sonrasında Almanya ve Japonya gibi ülkelerin olduğu son sıralarda ise Bangladeş ve Zaire gibi ülkelerin olduğu bir liste de kişi başı milli gelir rakamları karşılaştırıldığında ilk sıralar ile son sıralar arasında onlarca kat farklılık görülebilmektedir (Öztürk ve Çelebioğlu, 2006: 105).

Ekonomik büyüme modellerinden Solow Büyüme Modeline göre; değişkenlerden üretim, sermaye, işgücü ve bilgi birikimden bir miktar da olsa bulunmakta ve bu değişkenlerle üretim gerçekleştirilmektedir. Bu modele göre zaman değişkeni üretime doğrudan etki etmemekte diğer değişkenler üzerinden etki etmektedir. Modelin iki temel varsayımı bulunmakta, bunlardan bir tanesi bilgi birikiminin sabit bırakıldığı durumda sermayenin ve işgücünün iki katına çıkarılmasıyla üretim miktarının iki kat artacağı varsayımdır. Bu varsayımda ekonominin yeterince büyük olduğu kabul edilir. Diğer ise, eşitlikteki üretim karşısında bulunan sermaye, işgücü ve bilgi birikimi değişkenleri

dışında tüm girdilerin üretim miktarında bir değişme yaratmayacağı varsayımdır. Bu varsayım doğrultusunda ülkelerin sahip olduğu tabii kaynakları ekonomik büyümesine katkı sağlamamaktadır. Örneğin Japonya'nın ya da İsviçre'nin ekonomileri bakımından oldukça zengin iken tabii kaynaklarının sınırlı olması veya Türkiye'nin tabii kaynak bakımından zengin durumda olmasının ekonomik zenginliğine bir katkısı olmaması ve ekonomik zenginlik açısından dünya ülkeleri sıralamasında gerilerde kalması bu varsayımı destekler örneklerdir (Öztürk ve Çelebioğlu, 2006: 105-107).

Tablo 1. Türkiye Ekonomisinde Büyüme (1923-2003)

Yıl	Reel Büyüme (%)	Yılın Özelliği
1923	0,0	Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı
1929	21,6	Büyük dünya bunalımı
1930	2,2	Devletçi siyasete dönüş
1940	-4,9	II.Dünya Savaşı'na giriş ve savaş yılları
1950	9,4	Demokrat Parti iktidarı
1960	3,4	Askeri müdahale sonrası planlı ekonomiye giriş
1970	5,8	Koalisyon yılları
1980	-2,8	Askeri müdahale ve liberal ekonomiye geçiş
1990	9,4	Tek parti iktidarının güç kaybı
1995	8,0	Koalisyon yılları ve 1994 krizi sonrası toparlanma
1996	7,1	Koalisyon
1997	8,3	Koalisyon
1998	3,9	Koalisyon
1999	-6,1	IMF ile 17.stand by
2000	6,3	İlk bankacılık krizi
2001	-9,4	İkinci bankacılık krizi ve ekonomik kriz
2002	7,8	Tek parti iktidarı
2003	5,9	Toparlanma

Kaynak: Eğilmez, Mahfi; Kumcu, Ercan (2006), Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması, Remzi Kitapevi, 10.Basım, İstanbul, ss. 129.

Türkiye milli gelir istatistikleri açısından, planlı döneme geçene kadar çeşitli dönemler için kişisel çabalarla üretmeye çalışmış, devamlılık gösteren bir davranış gösterememiştir. Planlı kalkınmayla kurulan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından

milli gelir serileri 1961-1971 yıllarını kapsayan dönemde hazırlanmaya başlanmıştır. 1987 yılından itibaren üçer aylık dönemlerde Türkiye ekonomisine ait milli gelir hesapları bulunmaktadır (Eğilmez ve Kumcu, 2006: 127,128).

Türkiye’de yaşanan 1960 darbesinden sonra rejim değişikliğinin yaşanması sonrasında planlı ekonomiye geçilmesiyle 1960-1970 yılları arasında ekonomide reel büyümede artış görülmektedir. 1980 darbesinden sonra ise 24 Ocak istikrar programının uygulanması ile ekonomide negatif olan reel büyüme oranında yine bir artış görülmektedir.

Ekonomide belli dönemlerde gerçekleşen büyümenin sürekli olması büyümede istikrarı sağlamaktadır. Bu çalışmada ekonomik büyüme GSMH açısından değerlendirilecektir.

1.3.2. İstihdam ve İşsizlik Üzerine Etkisi

İstihdam, en dar anlamıyla iş gücünün üretimde kullanılmasını ifade eder, geniş anlamda ise bir ülkede bulunan emek, sermaye, doğal kaynağın üretimdeki etkinliğini ifade eder ve tam istihdam, eksik istihdam, aşırı istihdam olarak üçe ayrılır. Hiçbir üretim faktörünün açıkta kalmadığı üretim sürecinde kullanıldığı durum tam istihdam kavramını vermektedir. Üretim faktörlerinin mevcuttaki teknolojiye göre etkin kullanılmaması eksik istihdam, ekonomideki üretim faktörlerinin bütünü kullanılarak üretilen mal ve hizmetin toplam talep karşısında eksik kalması durumu ise aşırı istihdam olarak tanımlanır (Aydın, 2012:6).

Eren’e göre geniş anlamda istihdam üretim faktörlerinin (emek, sermaye, doğal kaynak) tamamının üretimde kullanılması, dar anlamda ise üretim faktörlerinden yalnızca emeğin üretimde kullanılmasını ifade eder (Eren, 2017: 33).

İstihdam iktisat bilimi açısından, çalışmak ve gelir elde etmek isteyen bireylerin iradi ve ihtiyari olarak hizmetlerinden faydalanılmak üzere çalıştırılmaları olarak tanımlanır. İşsizlik, üretim faktörlerinden emeğin tam olarak kullanılamaması olarak tanımlanabilir. Çalışmak için istek ve yeterliliğe sahip olmasına rağmen sürekli ve de düzenli gelir sağlayacak işi olamayan kişilere ise işsiz denilmektedir (Işığışık, 2011: 19-21).

Klasik iktisatta işsizlik, bir ülkedeki istihdam düzeyinin işgücü düzeyinden ayrılmasıyla ortaya çıkan farktır. Eğer ekonomide emek talebi emeğin arzından fazlaysa ve yahut toplam emek arzı toplam emek talebini karşılamakta yetersiz kalıyorsa işsizlikten bahsedilir (Işığışok, 2011: 23). Emeğin talep ve arzı arasındaki dengesizlik işsizliği ortaya çıkarır.

İş gücü, çalışma çağında olan nüfus içindeki çalışanlar ve işsizleri kapsamaktadır. (İşgücü = İstihdam edilenler + işsizler). İşsiz ise psikolojik ve fizyolojik yeterliliğe sahip olan ve çalışma isteği olmasına rağmen iş bulamayan kişiyi ifade etmektedir. İşsizlerin iş gücüne oranlanmasıyla işsizlik oranı, (işsizlik oranı = istihdam edilemeyen gayri iradi işsizler / işgücü x 100) çalışan nüfusun aktif nüfusa oranlanması ile de istihdam oranı (istihdam / (kurumsal olmayan 15 + nüfus) x 100) bulunmaktadır (Aydın, 2012: 5).

Klasik iktisatçılar, genel dengenin sağlandığı, devletin ya da sendikaların müdahale etmediği bir ekonomide tam istihdamın kendiliğinden sağlanacağını işsizliğin olmayacağını savunmaktadır. Klasik iktisatçılardan olan John Baptiste Say, Mahreçler Kanunu olarak adlandırdığı “Her arz kendi talebini yaratır.” görüşüyle müdahalelerin olmadığı bir sistemde üretim fazlasının da talep yetersizliğinin de olmadığını ve dengenin sağlandığını vurgulamaktadır. Emek piyasasında aynı durum oluşacağı ücretlerin aşırı yükseldiği ve dengesizliğin oluştuğu emek piyasasında işsizlerin daha düşük ücretle çalışmaya razı olacağı ve bu şekilde dengenin oluşacağı varsayılmaktadır (Işığışok, 2011: 54-55).

1929 Buhranıyla Klasik iktisadın işsizlik varsayımlarının geçersiz hale gelmesiyle John Maynard Keynes, Genel Teori’de işsizlikle ilgili yeni varsayımlarda bulunmuştur. Keynes’e göre, ekonomi her zaman tam istihdam düzeyinde olamaz, eksik istihdam ve atıl kapasite de bulunmaktadır (Işığışok, 2011: 57-58).

İşsizlik, gelişmiş ülkeler için de, gelişmekte olan ülkeler için de ekonomik açıdan, sosyal açıdan, siyasi ve de psikolojik açıdan büyük sorun teşkil etmektedir. İşsizliğin iradi, gayri iradi, fraksiyonel, mevsimsel, yapısal, teknolojik, doğal, gizli, bölgesel, sektörel ve konjonktürel işsizlik olarak türleri bulunmaktadır.

Türkiye’de Planlı Kalkınma dönemiyle işsizlikle mücadele politikaları uygulanmaya başlanmıştır. 1961 Anayasası ile başlayan planlı ekonomi dönemi

öncesinde tarımın istihdamdaki payının oldukça yüksek olmasından kaynaklı o dönemlerde işsizlik korku yaratacak düzeyde görülmemektedir. Kalkınma planlarının uygulanmaya başlamasıyla işsizlikle mücadele bu planlara dâhil edilmiştir (Şahin ve Yıldırım, 2015: 134,135).

1.3.3. Enflasyona Etkisi

Enflasyon, fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artış olarak ifade edilir. Tanımdan çıkarılan enflasyonun tek tek fiyat artışını değil, fiyatlar genel düzeyindeki artışı ele aldığıdır. (Eğilmez ve Kumcu, 2006: 266).

Fiyat yükselmelerinin bütün mallar için geçerli olması, sürekli olması ve anlamlı düzeyde olması enflasyonun kriterlerini oluşturur. Fiyatlar genel düzeyindeki artış bir çok gelişmiş ülkede %1-3 aralığında olmaktadır (Eren, 2017: 144-146).

Fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artış olarak ifade edilen enflasyonun ciddi artışlara ulaşmadığı %1- %1,5 gibi düzeylerde olduğu ortamlarda tüketiciyi tüketime, üreticiyi ise üretime teşvik etmesi sebebiyle ekonomiye canlılık katmaktadır.

Enflasyonun ekonomide kriz yaratıp istikrarsızlığa sebep olması için hissedilir ve ciddi düzeyde olması gerekir. Hissedilir düzeyde olan ve hızla artmaya devam eden enflasyon maliyetlerin yükselmesine, alım gücünün düşmesine, arz talep dengesinin bozulmasına ve ekonominin küçülmesine sebebiyet vermektedir.

Enflasyonun ölçülmesinde sepet denilen bir toplama yapılı (Eğilmez, 2012: 90). TÜFE ve ÜFE gibi fiyat endekslerinden yararlanılarak enflasyon ölçülmeye çalışılır. Tüketici fiyat endeksi (TÜFE) ithal malları da içeren, en çok tüketilen mal ve hizmetlerden oluşan sepetin satın alma maliyetindeki dönemsel değişimlerini ölçen bir endekstir. TÜFE yaşam pahalılığının en temel ölçüsü olarak karşımıza çıkmaktadır. Üretici Fiyat Endeksi (ÜFE) ise ülke içerisinde üretimi yapılan ve yine ülke içerisinde satılan ürünlerin maliyetlerindeki dönemsel değişimleri ölçer.

Gelişmekte olan ülke ekonomilerinde enflasyonun nedenleri ile ilgili parasalcı ve yapısalcı yaklaşımlar geliştirilmiştir. Parasalcı yaklaşıma göre enflasyon, üretim artışından bağımsız şekilde para arzının (Ms) arttırılmasından kaynaklanır. Enflasyon ve para miktarında oluşan değişimin arasında bire bir ilişki bulunmaktadır. Bu yaklaşıma

bağlı olan görüş yapısal aksaklıkların ve yaşanan darboğazların nedeni olarak hükümetin piyasaya müdahalesini görmektedir. Eğer hükümet ihracat ve ithalatı sınırlamaz, döviz kurunu serbest bırakırsa ayrıca bununla birlikte fiyat denetimlerini kaldırır, sübvansiyonlardan vazgeçerse kısaca piyasaya müdahale etmezse enflasyon olmayacağı görüşünü savunurlar. Yapısalcı yaklaşıma göre ise, enflasyon gelişme sorunuyla ilgilidir. Enflasyonu kaçınılmaz kılanın ekonomik gelişme ve yapısal değişimin ekonominin kendi kendine gelişmesini sağlayacak derecede olmamasıdır (Kepenek ve Yentürk, 2001: 477,478).

Enflasyonun çeşitlerine bakacak olursak kaynaklarına göre talep ve maliyet olarak sınıflandırılabilir. Talep enflasyonu, toplam talebin arzı aşım enflasyona sebep olması iken maliyet enflasyonu, yerli ve ithal girdi mal fiyatlarının artmasından kaynaklanır. Hızlarına göre enflasyon ise sürünen enflasyon, basamaklı enflasyon ve hiper enflasyon olarak çeşitlendirilebilir. Fazla iniş çıkış göstermeyen %2 veya %3 gibi oranlarda seyreden enflasyon sürünen enflasyon olarak tanımlanabilir. İki haneli olup inişli çıkışlı seyreden enflasyon basamaklı enflasyon, fiyat artışlarının yıllık %1000 düzeylerinde olduğu enflasyon ise hiper enflasyon olarak tanımlanır ve bu enflasyon türüne örnek olarak 1930'larda Almanya enflasyonu ve 1980'lerdeki Latin Amerika ülkeleri gösterilebilir. Basamaklı enflasyona örnek olarak, 1980-90'larda Türkiye ekonomisinde görülen enflasyon verilebilir. Avrupa ülkeleri 1920'lerde (iki dünya savaşı arasındaki dönem) hiper enflasyon yaşamıştır. (Eğilmez ve Kumcu, 2006: 266,267).

Enflasyon ve durgunluğun bir arada yaşanması olan stagflasyon, GSYH nominal olarak büyüme de reelde büyüme göstermeme durumunu veren bir kavramdır. Reel büyümenin gerçekleşmediği ve fiyatlar genel seviyesinde artışın yaşandığı bir durumdur. Türkiye bu durumla 1991 yılında karşılaşmıştır. 1990 yılındaki GSYH 152 milyar dolar (397,2 milyar TL) iken, 1991'de 151,8 milyar dolara (634,4 milyar TL) olmuş ve yüzde 0,4'lük bir büyüme sağlanmış görünmekteyken enflasyon yüzde 71 seviyelerindeydi. Dolar cinsinden yaklaşık aynı olan GSYH, TL cinsinden büyüme sağlamış görünmekteydi (Eğilmez, 2012: 90).

Sık rastlanmayan fakat ekonomik dengenin korkutucu bir hali olan Slumpflasyon, çöküş içinde olan ekonomide aynı zamanda enflasyon olayının da yaşanmasıdır. Ekonomi küçülme gösterirken enflasyonun da birlikte yaşanması durumuna dünya açısından örnek

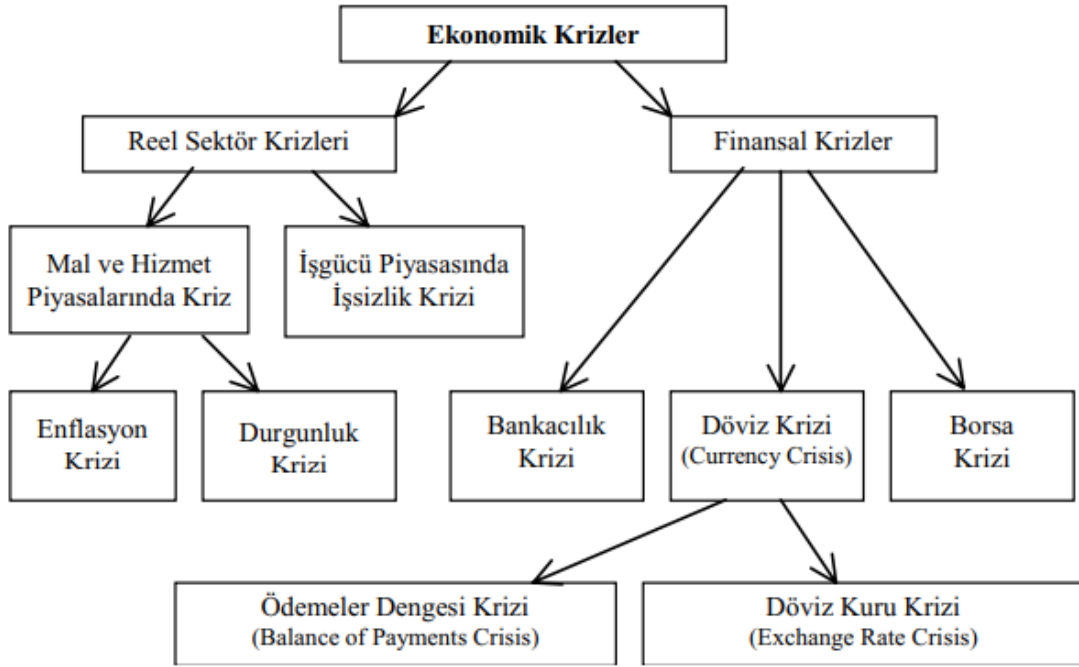
1929 ekonomik buhranı verilebilir. Türkiye’de ise bu duruma 2001 krizi örnek teşkil eder. GSYH bir önceki yıl olan 2000’de cari fiyatlarla 166,7 milyar YTL iken, sabit fiyatlarla 72,4 milyar YTL ölçülmekteydi. 2001 yılında ise cari fiyatlarla GSYH 240,2 milyar YTL olmuş, sabit fiyatta 68,3 milyar YTL olmuştu. Bununla birlikte enflasyon yüzde 50’leri aşmış bulunmaktaydı. Yüzde 50’yi aşan enflasyon ve yüzde 5,7 düzeyinde bir küçülme yaşanan Türkiye için, nominal olarak büyüme görünse de aslında reel olarak küçülmüştür (Eğilmez, 2012: 90,91).

Türkiye de enflasyon tek hanelerden çift haneye ilk kez 1954 yılında gelmiş 1960 yılına kadar artmaya devam etse de 1960 sonrasında tek hanelere tekrar ulaşmıştır. 1960 darbesinden sonra planlı ekonomiye geçilmiş bununla birlikte enflasyonun tek rakamlarda kalması sağlanmıştır. 1980’ler yaklaşırken petrol şoklarının sebep olduğu enflasyon %115’lere gelmiş 1980 sonrasında yaşanan darbe ile uygulanması kolaylaşan 24 Ocak İstikrar programı talep şoku yaratmış ve enflasyonun %20’lere inmesini sağlamıştır. 2004 sonrasında ise enflasyon tek hanelere düşmüştür (Eren, 2017: 152-157).

1.4. Darbe ve Kriz İlişkisi

Kriz TDK’ye göre çöküntü olarak tanımlanır (TDK, 14.09.2024). İktisat literatüründe terim olarak; bunalım, durgunluk olarak tanımlanmaktadır. Daha geniş bir ifadeyle ülke ekonomisini ciddi şekilde etkileyecek ve beklenmedik anda ortaya çıkan genel olayların sonucu olarak meydana gelen ekonomik kriz anlamındadır.

Ekonomide dengelerin bozulması durumunu ifade eden kriz, normal seyreden bir şeyin beklenenin dışında bir seyre dönüşmesi olarak tanımlanabilir. Ekonomi biliminde denge bozukluğu bütçe açığı ya da cari açık gibi dengesizlik şekilleriyle karşımıza çıkabilir (Eğilmez, 2012: 167,168).

Kaynak: Aykut Kibritçioğlu (2002), Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001, Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, ss 175.

Şekil 1: Temel Makroekonomik Krizlerin Sınıflandırılması

Kibritçioğlu’na göre, ekonomik krizler reel sektör krizleri ve finansal krizler olarak ikiye ayrılır, reel sektör krizleri ise mal ve hizmet piyasalarındaki kriz ve işgücü piyasalarındaki kriz olarak ayrılmaktadır. Mal ve hizmet piyasalarındaki krizi enflasyon krizi ve durgunluk krizi olarak ikiye ayrılmaktadır. Finansal krizlere bakacak olursak, bankacılık krizi, döviz krizi ve borsa krizi olarak üçe ayırmaktadır. Döviz krizini ise ödemeler dengesi krizi ve döviz kuru krizi olarak ayırmaktadır (Kibritçioğlu, 2002).

Finans piyasalarında mesela döviz piyasası ya da hisse senedi piyasaları gibi piyasalarda fiyat dalgalanmalarının aşırı olması veya bankacılık sisteminde verilen kredilerin tekrar dönmemesi durumunun aşırı derecede yaşanması sonucunda yaşanan kriz, finansal kriz olarak adlandırılabilir. Reel kriz, üretim ve istihdamda ciddi daralma şeklinde ortaya çıkan kriz türüdür (Kibritçioğlu, 2002).

Türkiye ekonomisi uygulanan istikrarsız para ve maliye politikalarıyla birçok kez kriz ortamına sürüklenmiş ödemeler dengesinde oluşan kriz daha sonra enflasyonun tetiklenmesine sebep olmuştur. Makroekonomik göstergelerin zayıf olması, hatalı iktisadi politika uygulamaları, finansal altyapının yetersiz olması, döviz tahminleri konusunda hatalı verilerin ortaya çıkması, terör saldırısı, darbe, siyasi bunalımlar gibi nedenler döviz

kurunda ani değişimlere sebep olabilmektedir. Bu gibi sebeplerle yaşanan döviz kurundaki ani değişmeler döviz krizine sebebiyet vermektedir (Kibritçioğlu, 2002).

Türkiye'nin dışardan bağımsız şekilde yaşadığı ekonomik krizlerin genelinde sonuç olarak TL devalüasyonu gerçekleştirilmiştir. Bu devalüasyonla birlikte de IMF destekli bir istikrar programı uygulanmaktadır. 1958 İstikrar programı ve 24 Ocak İstikrar Programı, 5 Nisan Kararları bu duruma örnek olarak gösterilebilir. 1958 İstikrar Kararlarının uygulanması sonrasında ve 24 Ocak Kararlarından sonra yaşanan askeri müdahaleler kriz ve darbeler arasında bir ilişki olabileceğini göstermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YAŞANAN DARBE VE DARBE GİRİŞİMLERİ

2.1. 27 Mayıs 1960 Darbesi Gelişmeleri

2.1.1. Cumhuriyet Sonrası Demokrat Parti Yönetimine Kadar Yaşanan Gelişmeler

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 23 Nisan 1920 tarihinde açılması sonrasında yeniden bir oluşuma gidilmiş ve genellikle askerlerden oluşan kurucuların askeri bakış açısıyla kararlar almak yerine siyasi seçenekleri kullanarak ve bu yönde kararlar alarak hedeflerine ulaşmışlardır. 337 milletvekilinden oluşan meclis Mustafa Kemal önderliğinde tam bağımsız bir hukuk devleti meydana getirme fikri ile toplanmıştır. Milletvekilleri içerisinde saltanat ve hilafetin devam etmesini savunan bir grup oluşmuştur. Buna karşılık ülkenin Cumhuriyet zemininde kurulması yönünde kararlar alınması ile Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu oluşturulmuştur. Birinci mecliste olağanüstü şartlarda Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasası 1921 tarihinde oluşturulmuştur. Yürütme ve yasama yetkisinin Türkiye Büyük Millet Meclisinde olduğu, bu anayasada belirtilmiştir. Milli ekonomi, saltanat ve hilafetin kaldırılması gibi birçok konu birinci meclisin yapması gerekenler içerisinde yer almaktaydı. Mustafa Kemal, İsmet İnönü, Refet Bele, Kazım Karabekir, Rauf Orbay demokratik olma maksadıyla Halk Fırkasını kurmuşlardır. 1938'de Atatürk'ün ölümü ile İsmet İnönü Cumhurbaşkanı olmuş aynı zamanda CHP Başkanlığına da getirilmiştir. Böylelikle yetkileri genişlemiştir (Günel, 2013).

Ocak 1939'a kadar Celal Bayar 10. Hükümet ile çalışmış o dönem Dâhiliye Vekilliğine Refik Saydam, Hariciye Vekilliğine ise Şükrü Saraçoğlu getirilmiştir. Ocak sonuna doğru Celal Bayar istifa edince Refik Saydam Yeni hükümeti kurmuştur.

1945'lere yaklaşıldığında Türkiye artık demokratikleşme yolunda ilerlemiş ve yeni adımlar atılmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası oluşan yeni dünya düzeninde demokratikleşmeye ihtiyaç duymuş ve A.B.D., İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin öncülük ettiği topluluğun içinde yer almayı hedeflemiştir. Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kuruluşunda Türk Heyeti birden fazla siyasi partinin olması gerektiği açıklamasını

yapmıştır. Sonrasında diğer önemli adım Celal Bayar, Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Adnan Menderes'in imzalarıyla Dörtlü Takrir verilmesidir. Sonrasında Milli Kalkınma Partisi kurulmuştur. 1946'da Celal Bayar CHP'den ayrılmış ve Adnan Menderes, Fuad Köprülü, Refik Koraltan ile birlikte Demokrat Parti'yi kurmuşlardır. Türkiye bununla birlikte çok partili siyasi hayata geçiş yapmıştır. 1948'de Fevzi Çakmak Liderliğinde Millet Partisi kurulmuştur (www.ait.hacettepe.edu.tr, 25.03.2020).

14 Mayıs 1950 seçimlerinde yasada yapılan değişiklikle açık oy- gizli sayım yerine gizli oy-açık sayım ilkesi getirilmiş, yine çoğunluk sistemine göre yapılan bu seçimde DP, CHP iktidarını bitirerek iktidar olmuştur. Bu Türk demokrasisinin yeni döneminin başlamış olduğunun göstergesidir (www.ait.hacettepe.edu.tr, 25.03.2020).

2.1.1.1. 1923 – 1932 Dönemi Uygulanan Ekonomi Politikaları

Bu döneminin başlangıç yılı yeni bir devletin kurulduğu yıldır. Meşrutiyetin ilanı ile cumhuriyetin kuruluşuna kadar ki zaman içinde uygulanan iktisat politikaları terkedilememiş bu dönemde de devam etmiştir. Dönemin iktisadi gelişimini etkileyen olaylardan birisi Lozan Antlaşması diğeri ise 1929 Büyük Buhan'dır. Lozan Antlaşmasıyla kapitülasyonların kaldırılmış olması önemli bir olaydır. Osmanlı'nın borçlarının bir bölümü Türkiye tarafından devralınmıştır. Buna ek olarak imzalanan Ticaret Sözleşmesi'yle 5 yıl Türkiye'nin dışa karşı uygulayabileceği iktisat politikaları dondurulmuştur. Bazı istisnalar dışında ithalat ve ihracat yasakları kaldırılmış gümrük tarifelerinin 5 yıl değiştirilemeyeceği öngörülmüştür. Yapılan bu antlaşmalar Türkiye'nin gümrük gelirlerini artırmaya veya yerli sanayisini dış rekabetten korumaya yönelik politikalar uygulamasını önlemiştir.

Dönem içinde yer alan önemli bir diğer iktisadi olay ise Şubat 1923'te toplanan ve kongre başkanlığı Kazım Karabekir tarafından yapılan İzmir İktisat Kongresi olmuştur. Bu kongre temel olarak iki amaçla toplanmıştır. Bunlardan birincisi tüccar, sanayici, çiftçi ve işçi kesimlerinin sorun ve isteklerini belirlemek bunu siyasal istikrara bildirmektir. İkincisi yabancı sermaye çevrelerine ekonominin gelecekte alacağı biçimi açıklamaktır.

Kongre sonunda, benimsenen ekonomi politikası yabancı sermayeye kapalı olmayan ve özel girişimi öne çıkaran bir politika olmuştur. Bu süre zarfında devletin temel altyapı hizmetleri olan ulaştırma, haberleşme, eğitim gibi hizmetleri oluşturması

gerekli yasal düzenlemeleri yapması bekleniyordu. Kongreden sonra azınlıklar lehine oluşan ekonomik yapının artık Türkler için uygulanması tasarlanmıştır (Kepepek, 1990).

I. İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlara göre, 1924'te İş Bankası ve Tütüncüler Bankası, 1925'te Sanayi Maadin Bankası, 1927'de Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur. Liberal ekonomi doğrultusunda 17 Şubat 1925'te Aşar Vergisi kaldırılmış ve çiftçinin yükü azaltılmak istenmiştir. Aşar Vergisi'nin kaldırılmasıyla oluşan gelir kaybını devlet arazi vergisi almaya başlayarak ve de resim ve harçların oranlarını yükselterek karşılamaya çalışmıştır (Şahin, 1995). 1926 yılında Kabotaj Kanunu çıkarılmış, Türkiye kara sularında denizciliğin gelişiminin sağlanması ve Türk gemilerine ticaret hakkı tanınması amaçlanmıştır. 1927 yılında yerli sanayinin teşviki özel sermayeyi desteklemek amacıyla Teşviki Sanayi Kanunu çıkarılmıştır.

1926' da Alpullu ve Uşak şeker fabrikaları, tarıma yönelik sanayi kurma uğraşlarıyla kurulmuştur. 4 yıl gibi bir zamanda şeker üretimi 5 katına çıkmıştır. Bunun dışında buğday üretiminin artması hedeflenmiş ve buğday için ayrılan topraklar %15 kadar genişlemiştir. Buna bağlı olarak tarım sektörünün üretimi %115 yükselmiş, ihrac edilme oranı %20 olmuştur (Sarıçoban, 2020: 222-236).

Sanayi sektörünün GSMH içerisindeki payı 1923'te %10,6'dır. 1927'de ise %11,9' yükselmiş ve 1920'li yılların en yüksek seviyelerine ulaşmıştır. Sanayinin, tarım ve hizmet sektörlerine göre büyüme hızı daha yüksek olmuştur. Yabancı sermayenin çimento ve un gibi sanayi sektöründeki alanlara kayması, devletin uyguladığı teşvik yasasından faydalanan ve yeni kurulan fabrikaların olması gelişmenin nedeni olarak gösterilebilmektedir (Sarıçoban, 2020: 222-236).

Türkiye genellikle tütün, pamuk, şeker, incir, kuru üzüm gibi tarım ürünleri ihrac etmekteydi ve sanayi ihracatı için ürün mevcut değildi (Yılmaz, 1996). İthal ettiği ürünler ise pamuklu mallar, keten mallar, kahve, petrol, cam gibi ürünler olmuştur (Keyder, 1993).

Tablo 2. Dış Ticaret Verileri 1923 – 1929 (Bin TL)

Yıllar	İhracat	İthalat	Fark	Dış Ticaret	Dolar Kuru
1923	84,651	144,784	-60,138	224,440	1,89
1924	158,868	193,611	-34,793	352,479	1,93
1925	192,428	241,615	-49,141	434,843	1,87
1926	186,423	234,700	-48,277	421,123	2
1927	158,421	211,398	-52,977	369,069	2
1928	173,537	223,532	-49,995	397,069	2
1929	152,214	256,296	-101,082	411,510	2,13

Kaynak: Ticaret Bakanlığı 50. Yıl, Ankara, 1974

1925'e kadar ihracatta gözlenen artış, sonrasında giderek azalmıştır. İthalat ise her geçen yıl biraz daha artmıştır. Aradaki fark 1924-1928 yılları arasında düşük seyrederken 1929 yılı en fazla olduğu yıl olmuş ve dış ticaret açığı iki katına çıkmıştır. 1929'daki Ekonomik Buhran Türkiye'yi de etkilemiş dış ticaret hacmini artırmıştır. Bu buhran sonucunda paranın değerinde azalmalara ihraç malların fiyatlarının düşmesine ve dolayısıyla ihracatın azalmasına sebebiyet vermiştir (Şahin, 1995).

Tablo 3. Dönemin Makroekonomik Göstergeleri

Göstergeler	1923-1929	1930-1932
Milli Gelir Büyüme Hızı (% , Ortalama)	10,9	1,5
Sanayi Büyüme Hızı (%)	8,5	14,8
Milli Gelirde Sanayi Payı (%)	11,4	13,6
Milli Gelirde Yatırım Payı (%)	9,1	9,7
Milli Gelirde İthalat Payı (%)	14,5	8,9
Dış Ticaret Açığı / Fazlası (Milyon TL)	-56,6	+6,6

Kaynak: Bulutay, T; Tezel, Y; Yıldırım N; "Türkiye Milli Geliri: 1923-1948", Ankara, 1974; Boratav; "Türkiye'de Devletçilik" (Aktaran).

1923-1929 yılları arasında liberal ve dışa açık bir ekonomi politikası uygulanmış ve her yıl dış açık verilmiştir. 1929 Buhranından sonra devletçi politikalar uygulanmaya

başlanmış, bu uygulamayla 1930-1932 yıllarında dış ticaret açığı ortadan kalkmıştır. Bu dönemde sanayi büyüme hızı, milli gelirden yatırım sanayi payı, milli gelirden yatırım payı bir önceki döneme göre artmıştır.

ABD’de başlamış olan 1929 Ekonomik Buhranı zaman içerisinde tüm dünyayı etkilemiştir. Bununla birlikte ülkeler ekonomilerini sarsan bu bunalımı hafif atlatabilmek için çareler aramış ve içe dönük önlemler almaya çalışmışlardır (Sarıçoban, 2020: 222-236). Bunalımdan etkilenen Türkiye ekonomisinde dış ödemeler dengesinde açıklar oluşmuş, milli paranın dış değerinde düşüşler olmuş, sanayi ürünlerinin ekim yapıldığı tarımsal alanda daralmalar olmuştur (Tekeli ve İlkin, 1982).

Sonuç olarak, liberal ve dışa açık ekonomi politikalarının uygulandığı bu dönemde 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi ve liberal ekonomi doğrultusunda aşar vergisi kaldırılmış, çiftçilere kredi imkânı tanınmış, tarım ve hayvancılığın gelişmesi desteklenmiştir. Bu kararlar 1929 Ekonomik Buhranına kadar devam etmiştir. 1929’dan sonra liberal ekonomi politikaları bırakılıp devletçi ekonomi politikalarına geçilmiş bu sayede dış ticaret açığı azalmaya başlamıştır.

2.1.1.2. 1933 – 1950 Dönemi Uygulanan Ekonomi Politikaları

Ekonomik Buhranın ulusal ekonomilerde oluşturduğu olumsuz etkiler, girişimcilerin deneyim yetersizlikleri nedeniyle uzun dönemli yatırımlar yerine kısa dönemli yatırımların tercih edilmesi, özel sektörün yeterli sermaye birikiminden yoksun olması sebepleriyle liberal ekonomi politikası terkedilmiş ve korumacılığa dönülmüş, ithal ikameci sanayileşmeye yönelmiş ve devletçi politikalar uygulanmaya başlanmıştır.

Bu dönemde 1930 yılında Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla TCMB kurulmuş, 1931’de faaliyete geçmiştir. Kambiyo kontrolü getirilmiştir. 1932’de Ziraat Bankası ilk kez destekleme alımı yapmıştır. 1933 yılında Sümerbank, İller Bankası, 1935’de Maden Tetkik Arama (MTA) ve Etibank kurulmuştur. 1937’ Denizbank kurulmuş, 1938’de ise Halk Bankası kurulmuştur.

1933-1939 yılları arasında 1933 yılı hariç her yıl dış açık verilmiştir. Dönemin sanayileşme politikalarında iç kaynaklara ağırlık verilmiş ve ülkenin kendisi için gerekli temel mamul maddelerini üreten konuma gelmesi için Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1934-1938) uygulamaya konmuştur.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının da üç temel hedef ön plana çıkmıştır. Bunlar;

- Eldeki tüm kaynakların mümkün olduğu kadar sanayi sektöründe toplanması amaçlanmıştır.
- Kamu İktisadi Kuruluşlarının kurulmasına ağırlık verilmek istenmiştir.
- Türkiye’de hammaddesi bulunan sanayilerin kurulması hedeflenmiştir.

Bunların dışında belirlenen en temel amaçlardan biri ise ithal edilen tüketim mallarının yerli üretiminin yapılmasına öncelik verilmesidir.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın finansman şekli Sovyetler Birliği ile ayarlanmıştır. Faizsiz şekilde 8 milyon \$ verilmesi kabul edilmiş, ödemesi için ise 20 yıl gibi uzun bir vadede TL olarak ödenmesi belirlenmiştir. Kredi kullanılması için bazı şartlar istenmiştir. Bunlar kredinin yalnızca doküman sanayinde kullanılmakla beraber gerekli olan makinaların Sovyetlerden alınması, her yıl 6 milyon TL planın finansmanın sağlanması için bütçeden ayrılmasıdır (Kepenek ve Yentürk, 2000: 68-69).

BBYSP çerçevesinde; maden, kâğıt, taş, çimento, seramik, kimya gibi sektörlerle yatırım yapılmıştır. Plan hedeflerinin sonuçları olarak kurulan sanayiler ile Türkiye un, şeker ve dokumayı yerli üretimle sağlamaya başlamış ve bu ürünlerde dışa bağımlılıktan kurtulmuştur. Metalürji, demir-çelik, kâğıt ve kimya sanayi dallarında ilk modern tesisler bu dönemde kurulmuştur.

Sanayinin milli hasıladaki payı 1929 yılında %9,9 düzeylerinde iken, 1938 yılında %18,3’e ulaşmıştır. Sanayileşme 1938 yılı hariç, dış ticaret fazlası verilerek yürütülmüştür. 1938 yılı dış ticaret açığı 3,9 milyon \$ açık vermiştir.

1938 yılında İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmış ve uygulamaya konması planlanmıştır. Fakat II. Dünya Savaşının çıkmasıyla uygulama imkânı kalmamıştır. Sonrasında Karabük Demir-Çelik gibi önemli olan yatırımlar gerçekleştirilmiştir (Yeşilay, 2010: 124). Bu planda yerli üretim mallarının üretimi değil ara ve yatırım mallarının üretimi temel amaçlardan biridir. Savaş ekonomisi tedbirlerinin alınması sebebiyle imalat sanayinde başlayan yatırımlar durdurulmuştur.

Türkiye’de 1930-1938 yılları arasında; dış alıma kısıtlama getirilmiş, sıkı kredi politikası uygulanmış, para arzı sabit tutulmuş, denk bütçe politikası uygulanmış, planlı kalkınma politikası uygulanmış ve de istikrarlı kur rejimi uygulanmıştır.

Bu dönemde Recep Peker başkanlığında seçilen komisyon tarafından hazırlanıp meclise sunulan ve 18 Ocak 1940’ta yürürlüğe konulan Milli Korunma Kanunu ile;

- Çalışma süresi uzatılmak istenmiştir.
- Özel işletmelere devlet tarafından geçici olarak el konulmuştur.
- İhracatta fiyatlara asgari sınırlar konulmuş, iç ve dış ticarete en aza indirilerek fiyatlar belirlenmiştir.
- Temel ihtiyaç mallarını vesikayla dağıtmak gibi tedbirler öngörülmüştür.

1939-1942 yıllarında Refik Saydam Hükümeti savaş ekonomisinin neden olduğu sorunlara çözüm olarak fiyat denetimlerinin yapılmasını ve de tarım ürünlerine düşük fiyat verip el konulmasını savunmuştur (Keyder, 1993).

Türkiye Cumhuriyeti, II. Dünya Savaşına katılmamış fakat savaşın sebep olduğu ekonomik ve siyasi sıkıntıları yaşamıştır. Dış ticaretin kısıtlandığı ortamda üretim kapasitesini uygun seviyelerde tutabilmek dönemin en önemli sorunlarından olmuştur. 1940-1945 arasında ekonominin durumu başarılı olarak nitelendirilemez. 1940’da 8 milyar 677 milyon TL olan GSMH, 1945’de yaklaşık %30 azalarak 5 milyar 960 milyon TL’ye gerilemiştir. 1941-1945 yılları arasında GSMH ortalama olarak 7 milyar 281 milyon TL olmuştur (İstatistik Göstergeler 1923-2002, 2003: 508; Parasız, 1998: 58-59).

Bu dönemde devlet stoklarının temel ürünler bakımından geniş tutulması iç piyasada darlıkların yaşanmasına ve ürünlerin fiyatlarının aşırı şekilde artmasına neden olmuştur. 11 Kasım 1942’de Varlık Vergisi hükümetin karaborsacılık yapan, stokçu fırsatçı olanlara ceza olması için çıkarılmıştır. Bir defaya mahsus alınan, devlet gelirlerini artırmayı amaçlayan bu vergi on altı ay yürürlükte kalmıştır.

Sonuç olarak bu dönemde, sanayinin gelişmesi önem arz etmiştir. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının başarılı şekilde uygulanmış, fakat öngörüldüğü gibi İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı II. Dünya Savaşı’nın başlamasından kaynaklı olarak uygulanamamıştır. Bu dönemde yatırımın azaltılıp ekonomik kaynakların savunma amaçlı kullanıldığı savaş

ekonomisi zorunlu olarak uygulanmıştır. 1945-1950 yıllarında çok partili sisteme geçişle birlikte ekonomi alanında liberal akım başlamıştır.

2.1.2. Demokrat Parti Yönetimindeki Gelişmeler

14 Mayıs 1950 genel seçimlerinden sonra DP kazanmış, Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü yerine Celal Bayar gelmiş ve Türkiye'nin üçüncü Cumhurbaşkanı olmuştur. Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Meclis Başkanı ise Refik Koraltan olmuştur. DP'nin göreve başladığı ilk yıllar ABD'den gelen yardımlarla bir bolluk yaşanmıştır. 1952'de NATO üyeliği gerçekleşen Türkiye'nin II. Dünya Savaşından sonraki yalnızlığı bitmiş ve ABD yardımları artmıştır. Dış Politikanın bu hali iç politikaya yansımış ve DP halktan büyük destek görmüş ve güçlenmiştir. Zaman içerisinde yaşanan olumlu veya olumsuz olaylar karşısında DP'nin iktidar olma yetersizlikleri bununla birlikte CHP'nin de iyi muhalefet olamaması aralarındaki ilişkileri gerginleştirmeye başlamış siyasal çekişmelere dönüştürmüştür (www.ait.hacettepe.edu.tr, 25.03.2020).

1951'de Halkevleri ve Halkodalarının devletleştirilip gelirleri hazineye aktarılmıştır. 1953'de CHP'nin mal varlığının hazineye aktarılmıştır "haksız iktisap" gerekçesiyle, Millet Partisi kapatma kararı verilmiştir. 1954 yılında ise Köy Enstitüleri öğretmen okullarına çevrilmiştir. Tüm bu yapılanlar nedeniyle CHP ve DP arasındaki gerilen ipler kopma noktasına gelmiştir. 1954 seçimlerini de DP kazanıp gücünü artırmasıyla muhalefet olan CHP'nin üzerindeki baskılarını daha da artırmaya başlamıştır. Had safhaya ulaşan bu gerginlikler sonucunda DP tepkiler almaya başlamıştır (www.ait.hacettepe.edu.tr, 25.03.2020).

1958'de yapılacak olan seçimler bir yıl erken yapılmış 1957 seçimlerinden sonra oylarında azalma olsa da iktidar yeniden DP'de kalmıştır. Bu seçimlerden sonra ekonominin kötüye gitmesiyle çaresiz kalan DP yönetimi IMF ve Dünya Bankası dayatmalarına daha fazla dayanamamıştır. Döviz darboğazı yaşanmaya başlamış ve dengeleri bozmuştur (www.ait.hacettepe.edu.tr, 25.03.2020).

Irak'ta 1958 yılında yaşanan darbe ile ordunun yönetime geçmesi sonrasında DP hükümetinin telaşa kapılmasına ve CHP'yi kendileri için bir tehlike olarak görmesinden dolayı onlara karşı ve de basına karşı olan baskılarını artırmasına sebep olmuştur.

DP iktidarı, 18 Nisan 1960 tarihinde muhalefetin ve basının faaliyetlerini soruşturmak amacıyla Tahkikat Komisyonu kurmuştur. Bu komisyonun kurulması bazı üniversite öğrencilerinin tepkilerine neden olmuş ve 28 Nisan'da İstanbul Üniversitesinde çıkan olaylardan sonra sıkıyönetim ilan edilmiş daha sonra 21 Mayıs'ta Harp Okulu öğrencileri tarafından Ankara'da bir yürüyüş düzenlemiştir. Bu olaylardan sonra ise 27 Mayıs 1960 tarihinde asker darbe yapmış ve DP iktidarına son vermiştir (www.ait.hacettepe.edu.tr, 25.03.2020).

2.1.2.1. 1950-1960 Dönemi Uygulanan Ekonomi Politikaları

Çok partili hayata geçildikten sonra 1950'de Demokrat Partinin iktidar olmasıyla başlayan bu dönemle serbest dış ticaret ve pazarlara yönelik uygulamaların ön planda olduğu bir dönem olmuştur. DP iktidarı öncesinde başlatılan ithalat serbestisi 1950 yılında ilan edilen ithalat rejimiyle geliştirilmiş ve üç yıl süreyle gümrük tarifeleri dışındaki koruma önlemleri büyük ölçüde kaldırılmıştır. DP hükümeti ekonomik canlanmayı sağlamaya çalışırken harcamalarını artırmış bununla birlikte ilk yıllarında ekonomik büyüme önceki yıllara göre hızlanmıştır.

DP hükümeti, tüm yurttaki ekonomik kurumsallaştırmayı hedeflemiş ve özel sektörün gelişmesine önem vermiştir. Sonuç olarak ilk yıllarda milli gelir yaklaşık olarak %15 kadar artmış ekonomi hareketlenmeye başlamıştır. 1954 yılından sonra tarıma fiyat desteği uygulanmış ve önceki yıllara göre dış ticaret açığı azalmaya başlamıştır.

1950'den sonra sektörel açıdan ekonomiye bakılacak olursa, tarım sektöründe gelişme sağlanmış, traktör sayısı artış göstermiştir. Sanayi sektöründe Makine Kimya Endüstrisi, 1953'te Türkiye Çimento Fabrikası, 1954'te Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, 1955'te Demir Çelik Fabrikası, 1957'de Kömür İşletmeleri kurulmuştur. Madencilik sektöründe 1954'te çıkarılan Maden Yasası ile özel sektöre ayrıcalık sunulmuş, kömür linyit ağırlıklı hem petrol üretimi başlamıştır. Elektrik enerjisi üretimi bu dönemde oldukça artmış ve hizmet sektörü 1955'e kadar gelişme göstermiştir.

Tablo 4. 1950-1960 Yılları Arasında GSMH Oranları

Yıllar	Nüfus (Bin Kişi)	GSMH (%)	TEFE (%)
1950	20.807	9,4	-
1951	21.351	12,8	5,9
1952	21.952	11,9	0
1953	22.569	11,3	2,8
1954	23.204	-3,0	10,8
1955	23.857	7,9	7,3
1956	24.540	3,2	15,9
1957	22.250	7,8	19,6
1958	25.981	4,5	14,8
1959	26.733	4,1	20
1960	27.506	3,4	4,8

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, TÜİK (www.hmb.gov.tr, www.tuik.gov.tr), (15.05.2019)

Yukarıda da bahsedildiği gibi 1950’li yılların ilk dönemlerinde ki sağlanan artış Tablo 4’te de görülmektedir. GSMH 1950-54 yılları arasında en yüksek olduğu zamanlardadır.

Tablo 5. Sanayi Yatırımlarının Yüzelik Dağılımı (%) (1950-1960)

Yıllar	Özel	Kamu
1950	43	57
1951	44	56
1952	53	47
1953	53	45
1954	38	62
1955	40	60
1956	39	61
1957	46	54
1958	43	57
1959	63	37
1960	52	48

Kaynak: Memduh Yaşa, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978”, Akbank Yayınları, İstanbul, 1980, ss.92.

Demokrat Parti Hükümetinin uyguladığı politika çerçevesinde özel sektör teşvik edilmektedir. Özellikle sanayi sektöründe özel sektör öncü konumda iken, kamu yatırımları hizmet sektörüne ayrılmıştır (Yaşa, 1980: 185). Fakat Tablo 5’te özel sektöre önem verilmesine rağmen sanayi yatırımlarının daha çok kamu sektöründe olduğu yüzdelik dağılımdan anlaşılmaktadır.

DP’nin özel sektörün gelişimine önem vermesine rağmen KİT ağırlıklı politika izlemesi, 1953 yılından sonra KİT Politikalarının uygulanması ve KİT’lerin özel sektöre devredilmesinin nedenleri;

- KİT’leri satın alacak olan özel sektör sermayesinin az olması
- Özel sektörün devletin yerini almak gibi bir niyetinin olmaması tersine amacının kamu kaynaklarından yararlanmak olması
- Sermaye parasının genişlemesi sonucu artan talep özel sektör arzı ile değil devlet arzıyla beslenebilir olması
- Adnan Menderes döneminde küreselleşmenin artması

1950’den sonra yönetim DP’ye geçince sanayileşme politikası değişmiş 1950-60 döneminde devlet öncülüğünde sanayileşme artırılmaya çalışılmıştır. Tablo 5’e bakıldığında 1952-53’de özel sektörün daha aktif olduğunu görmekteyiz. Ancak sonrasında tekrar azalmaya başlamış ve bu durum uzun sürmemiştir.

1953’te önceki yıllarda canlanmış olan ekonomi etkisini kaybetmeye başlamıştır. 1954’te yaşanan olumsuz hava koşulları tarım sektörünü kötü etkilemiş tarım ürünlerinin ihracatı önemli derecede azalmıştır. 1954-58’de tarımın büyüme hızı ortalama %4’ düşmüştür (Kazgan, 2005).

1953-54 arasında hükümetin kredili ithalat politikası uygulaması ile ithalat aşırı derecede artış göstermiş bunu yanı sıra ihracatta da azalma yaşanmıştır. Bu uygulama MB’nin kısa vadeli olan döviz borçlarını artırmıştır. İthalatın artmasıyla cari işlemler bilançosunda açık oluşmuş ve dış borçların anapara ödemesinin gündeme gelmesi sebebiyle, MB altın satışlarını serbest bırakmıştır. Sonrasında ithalatın aşırı artmasıyla altın rezervinin üçte biri tükenmiş ve kredili ithalat politikası uygulanması durdurulmuştur. Tüm bu yaşananlar 1956-58’de döviz darboğazına sebebiyet vermiştir.

Bu süreçte hükümet taban fiyatları yüksek tutmuş, Ziraat Bankası kredi imkanlarını artırmaya devam etmiş, emisyon ve dış borç ile yatırımlar yapılması enflasyonun tetiklenmesine neden olmuştur. Tüm bunların yanına DP'nin yönetim şekli de eklenince, ekonomiye müdahalenin kapıları açılmış, bu müdahaleler de düzgün sonuç vermemiş, iktisadi kriz hafiflemek yerine artmıştır (Kazgan, 2005).

1958'de yeterli kredinin bulunamaması neticesinde dış borçların ödenemeyecek duruma gelmesi DP hükümetini IMF'nin istikrar programına mecbur bırakmıştır (Kazgan, 2005).

Sonuç olarak 1950-1960 dönemi,

- Ekonomi serbestleştirilmiş ve özel teşebbüse yer verilmiştir.
- Bu dönem tüketici açısından ihtiyaç geliştiren buna bağlı talep oluşturmuştur.
- KİT'ler özel sektöre devredilmiş ve özel teşebbüse ağırlık verilmiştir.
- Ekonomik alt yapının faaliyetleri belli bir alanda gerçekleştirilmeye çalışılmış fakat bir plan dahilinde olmamıştır.
- DP hükümetinin ilk yıllarının ekonomik anlamda olumlu gidişatı son dönemlerinde aynı şekilde ilerlememiş dış borç sorunlarına bağlı olarak enflasyonun artması sonucunda devalüasyon düşüncesi gündeme gelmiştir (Kılıçbay, 1992).

2.1.2.2. 1960'a Kadar Yapılan Devalüasyonlar

Devalüasyon; sabit döviz kurunun uygulandığı sistemde devlet kararıyla döviz kurunun yükseltilmesi karşısında TL'nin değerinin düşürülmesi olayıdır. Değişken döviz kurunun uygulandığı sistemlerde ise arz ve talebe bağlı olarak döviz kuru yükselir fakat buna devalüasyon denmemektedir (Seyidoğlu, 2002).

Ödemeler bilançosunda oluşan açığın kapatılması amacıyla devalüasyon yapılmaktadır. Devalüasyon dolar cinsinden yapılır, döviz kurları dolarla ifade edildiğinden, ülke doların resmi fiyatını artırır bu diğer dövizlerin de fiyatını artırmış olur. Devalüasyon sonucunda dış ticarete ithalat ve ihracat üzerinden etkiler meydana gelir. İthal malların fiyatlarını ulusal para cinsinden artırır. Fiyatların artması ithalatı düşürür

ve döviz tasarrufu yapılmasına olanak sağlar. İhracatı özendirir, döviz kazandırıcı etki yapar (Seyidoğlu, 2002).

Devalüasyonla artan ithal mal fiyatları maliyet enflasyonuna sebep olabilir. Dövizle ödenecek dış borç TL'nin değerinin düşmesi dövizin yükselmesinden dolayı artar. Devalüasyonun başarısı için sonrasında iç fiyatların sabit tutulması gerekir. İhraç malları dış talep esnekliğinden yüksek olması, ithal malların iç talep esnekliğinden yüksek olmasıyla ihraç mal stoğu oluşur (Seyidoğlu, 2002).

2.1.2.2.1. 1946 Devalüasyonu

Türkiye Cumhuriyeti, 7 Eylül 1946'da neden ve zamanlaması yönünden ilk devalüasyonunu yaşamıştır (Kepenek ve Yentürk, 2001: 118). 1946'da hükümetin başında bulunan Recep Peker, II. Dünya Savaşı esnasında oluşan TL'nin iç değeri ve dış değeri arasındaki farkı yok etmek istemiştir. Recep Peker Hükümeti Türk Lirasına gerçek değerini verilmesini istemiştir. Gerçekleşecek olan bu isteğiyle iç ve fiyatlar arasındaki fark kaybolmuş olacaktı. Bunun yanında dış ticarete suni olarak alınmış olan önlemlerin ortadan kalması sağlanacak ve de dış ticaret gelişme gösterecekti. Bunların sonucu olarak üretimin artırılması planlanıyordu. 1943 yılında kayda değer olmayan küçük bir devalüasyon yapılmıştır. Aslında buna devalüasyonda denilmeyebilirdi (Çelebi, 2001: 59-60).

Tablo 6. Dış Ticaret 1943-1946 (Milyon USD)

Yıllar	İthalat	İhracat	Denge	USD/TL
1943	155,3	196,7	41,4	1,29
1944	126,2	177,9	51,7	1,29
1945	97,0	168,3	71,3	1,29
1946	48,9	144,6	95,7	1,29

Kaynak: TUİK, www.tuik.gov.tr (15.09.2019)

1946 yılında yapılan devalüasyonla Türk Lirasının değeri dolar karşısında düşürülmüştür. 7 Eylül Kararları adı altında yapılan devalüasyonla döviz kuru yaklaşık %40 artırılmış ve 1\$=1,29 olan kur, 1\$=2,82TL (1 dolar 2,82 TL'ye eşit) olmuştur. TL'nin

değerinin düşüp, döviz kurunun artmasıyla ithal ürünlerin fiyatları artmıştır. Bu da yurtiçi fiyat istikrarını bozmuştur. Hükümetin ithalattaki kısıtlamaları kaldırmasıyla artış gösteren ithalat ihracatı geçecek şekilde bir oranda artmıştır (Çelebi, 2001: 59-60).

1946 devalüasyonu ile istenilen sonuçlara ulaşılamamış hatta sanılanın aksine olumsuz sonuçlarla karşılaşmıştır. Üretimde beklenen sonuç sağlanmamış, devletin giderleri artmış, nakit hacmi artmış ve bütçe açıkları genişlemiştir. Devalüasyon ile TL'nin satın alma gücü azalmış, ithalat artmış, ihracat azalmıştır. Devlüasyonun istenilen amacından farklı değerlerle karşılaşmıştır. Ülkeye hiçbir alandan döviz girmediğinden döviz stokları azalmış, dış ticaret bilançosu açıkları artmıştır. Hayat pahalılığı ve işsizliğin artması problemleri oluşturmuştur (Çelebi, 2001: 59-60).

Geniş tartışmalara konu olan ilk devalüasyon dış borçların TL karşılığını artırıp borç yükünü artıracaktı. Döviz açısından sıkıntı yaşanmayan dönemde yapılması ile ihracat ve ithalat serbestisinin kararlılığını sağlamak ve IMF'ye katılmayla kısıtlanan yetkiden önceden faydalanmak amaçlanıyordu (Kepenek ve Yentürk, 2001: 119).

2.1.2.2.2. 1958 Devalüasyonu

1953'ten itibaren sorun haline gelen dış ödemelere karşılık yeni önlemler alınmaya başlanmıştır. Milli Korunma Yasası yürürlüğe konulmuş ve fiyat denetimleri artırılmış ticari banka kredilerine sınırlandırmalar getirilmiş ve faiz oranları artırılmıştır. Bunlarla birlikte iki yıllık süreçte dış ticaret açığında azalma meydana gelmiş olmasına rağmen mal darlıklarının oluşmasına, karaborsa işlemlerinin fazlalaşmasına ve fiyat artış oranına engel olunamamıştır ((Kepenek ve Yentürk, 2001: 121).

1954 sonrasında dış yardım alınan ABD'nin yardımlarında azalma olmuş, özellikle IMF olacak şekilde dış yardım alınan çevrelerin hükümete devalüasyon yapılması konusunda baskıları artmıştır. Bu gelişmeler sonrasında 4 Ağustos 1958'de hükümet ekonomik istikrar önlemleri almaya karar verdi (Kepenek ve Yentürk, 2001: 122).

1958 İstikrar Kararları;

- Türk Lirasının dolar karşısında değerinin düşürülmesi,
- Dışalım serbestisinin tekrardan uygulanması,
- Bütçe harcamalarına kısıtlama getirilmesi,

- KİT ürünleri üretimi ve hizmetlerinin fiyatının yükseltilmesi gibi önlemleri içermektedir. Bu önlemlere karşılık Türkiye'nin dış borç ödemesi kolaylaştırılıp, dış kredi sağlanacaktı (Kepenek ve Yentürk, 2001: 122).

Kurumsal anlamda bu devalüasyon, hiper enflasyonla mücadele önlemlerini içermektedir. IMF destekli bir programdır. Ortodoksi programdır, talebi kısıtlayıcı politikalara dayanmaktadır.

Döviz alım işlemlerinde 1 dolar için 6,22 TL vergi alınmış ve 2,8 olan dolar kurunun 9,02 (6,22+2,8) TL'ye çıkarılmasıyla TL'nin devalüasyonu gerçekleşmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2001: 122).

4 Ağustos 1958'de alınan istikrar önlemleriyle %69 oranında devalüasyon yapılmış ve ihracattaki gerilemesiyle zor durumda olan ithalatın global kotalara bağlanması uygun görülmüştür (Eren, 2017: 212).

Sonuç olarak, dış borçlarının faiz ödemelerini bile yapamayacak duruma gelmesiyle hükümet, IMF desteğiyle 1958'in ağustos ayında Türk Lirasında %320 devalüasyon gerçekleşmiştir.

Uygulamaya konulan istikrar önlemleri sonucunda KİT ürünleri fiyatlarındaki ve ithal mal fiyatlarındaki artış sebebiyle 1959 yılında enflasyon %20'leri aşmıştır. Şok etkisi yaratan 1958 İstikrar Programı sonrasında 1963 yılına kadar enflasyonun düşük düzeylerde kalması sağlanmıştır. Bunda uygulanan istikrar programı dışında siyasi iktidar değişikliğinin de etkisi olmuştur (Eren, 2017: 153).

2.1.3. 1960 Darbesi ve Darbe Sonrasındaki Durum

Demokrat Parti'nin askeri müdahale öncesi kurmuş olduğu Tahkikat Komisyonu'nun yalnızca kendi partililerinden oluşturulması, muhalefet üzerinde baskı kurmak istemesi ve basın için sansür kullanmak istemesi nedenleriyle bu komisyonun oluşturulduğu düşünülmüştür ve bu yönde eleştirilmiştir. Üniversite öğrencileri tarafından başta İstanbul ve Ankara olmak üzere eylemler yapılmıştır. Eylemleri engellemeye çalışan hükümet üniversiteleri tatil edip çözüm bulmaya çalışmıştır (Kabacalı, 1999: 142).

27 Mayıs 1960 öncesinde, ordu içerisinde ihtilal, darbe ya da reform yapılması gerektiği düşüncesinde olup bunu savunan gruplar oluşturulmuştur. Bunlardan bir tanesi Yıldız Sarayı'ndaki Harp Akademisi adıyla anılan örgüttür. Daha sonra Ankara'da örgütlenmiş olan Talat Aydemir örgütü ile birleşip Atatürkçüler Cemiyeti adını almıştır. Örgütlenen diğer grup Sadi Kocaş grubuydu (Erkanlı, 1972).

Bu örgütlerden Talat Aydemir grubu 27 Ekim 1957'de planlanmış olan darbe teklifini İsmet İnönü'ye götürmüş fakat İnönü'den kabul cevabı gelmemiştir. Sonrasında Savunma Bakanı'na götürülen teklif Şemi Ergin tarafından da kabul edilmemiştir (Öymen, 2013). Türk Siyasi tarihine geçen Dokuz Subay Olayını Celal Bayar araştırılmasını istemiş fakat Adnan Menderes ordunun darbe yapmayacağını savunmuş ve istememiştir (Solak, 2019).

Kara Kuvvetleri Komutanı Necati Tarcan darbe yapacak olan örgütün lideri olarak belirlenmiş fakat bir hafta sonra ölmesiyle yerine Kara Kuvvetleri Komutanı olarak Cemal Gürsel atanmış ve örgütün liderliğine getirilmiştir. Cemal Gürsel darbenin bir süre ertelenmesi ve sürecin izlenmesini öne sürmüş izne ayrılmıştır. Komitenin başına bu harekâtı yönetecek olan Tümgeneral Cemal Madanoğlu getirilmiştir. Cemal Gürsel, izin öncesinde halkın Adnan Menderesi çok sevdiğinden Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Görevinden istifa etmesi ve yerini Adnan Menderes'e bırakması gerektiğini yazdığı bir mektup bırakmıştır. Cemal Gürsel izindeyken darbe gerçekleşmiş ve yazdığı mektup Cemal Gürsel tarafından değiştirilip Adnan Menderes aleyhinde kullanıldığı düşünülmüştür (Solak, 2019).

Darbeye günler kala Ankara'da Harp Okulu Öğrencileri ve bir takım rütbelere sahip subaylar tarafından yürüyüş düzenlenmiş, hükümete istifa mesajı vermiştir. Adnan Menderes'in ekibi bu durumun bir işaret olduğunu darbe yapılmak istendiğinden bahsetseler de Menderes ordunun siyasete karışmayacağından daha sonra görüşülebileceğinden bahsederek Eskişehir'e gitmek üzere yola çıkmıştır (Öymen, 2013).

Harekât, 27 Mayıs 1960 saat 03.00'da Ankara'da başlamış, kurum kuruluşlar işgal edilmiştir. Celal Bayar, Adnan Menderes ve birçok DP'li askerler tarafından alınmıştır. 05.25'te uzun dalga radyo yayını ile darbe bildirisi okunarak darbe yapıldığı ilan edilmiştir (Solak, 2019).

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde gerçekleşmiş ilk askeri darbe ile 37 subaydan oluşan Milli Birlik Komitesi anayasa ve TBMM'yi feshetmiş, siyasi faaliyetleri askıya almıştır. Sonrasında Cumhurbaşkanı ve hükümet üyeleri tutuklanmış, çoğu askeri personel emekliye sevk edilmiş, üniversitelerde öğretim görevlileri, yargıda hâkim ve yargıçlar görevden alınmış, bazı üniversiteler kapatılmıştır.

Milli Birlik Komitesi Fatih Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan ve Adnan Menderes'in idam edilmesine onay vermiş ve bu üç isin Yassıada'da idam edilmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın, Refik Koraltan'ın ve bunlarla beraber 11 kişiye daha verilmiş idam cezası ömür boyu hapse çevrilmiştir. Bununla birlikte 29 Eylül 1960'ta Demokrat Parti kapatılmıştır.

Milli Birlik Komitesi ülke yönetimini üstlenmiş, Cemal Gürsel Cumhurbaşkanı olmuştur. Cumhurbaşkanı'nın talimatıyla yeni anayasa çalışmaları başlatılmış, görevlendirilen heyet tarafından sonuçlanan çalışmalar mecliste kabul edilmiş, referandum ile halk oylamasına sunulmuş ve halkın çoğunluğunun kabulüyle anayasa değiştirilmiştir.

Darbe sonrasında aynı yıl demokratik seçimlere gidilmesine karar verilmiş, 15 Ekim 1961'de genel seçimler yapılmıştır. Seçim sonucunda oyların %36,7'sini alarak Cumhuriyet Halk Partisi birinci parti olmasına rağmen bu oy oranı ile tek başına iktidar olamamıştır. %34,8 oy alan ikinci parti olan Adalet Partisi iktidar ortağı olmuştur. Adalet Partisi Demokrat Partinin mirasçısı olarak görülmekteydi (www.tbmm.gov.tr, 2019).

Demokrasi tarihimizdeki ilk koalisyon hükümeti 1961 yılındaki seçimler sonrası CHP ve AP arasında kurulmuştur. Oldukça kısa ömürlü olan bu koalisyonun ardından bu kez de CHP-YTP-CKMP arasında bir hükümet kurulmuş ve bu koalisyon da kısa sürmüştür. Son olarak III. İnönü Hükümeti olarak adlandırılan hükümet bağımsızların desteği ve YTP'nin dışardan desteğini alarak kurulmuştur.

CHP'nin 1961-1965 tarihleri arasında kurulan üç hükümette de bulunmasından dolayı bu koalisyonlar İnönü Koalisyonları olarak isimlendirilmişlerdir. 20 Şubat 1965'te AP, YTP, CKMP, MP partilerinden oluşan yeni bir hükümet kurulmuş ancak 8 ay gibi kısa bir süre görevde kalabilmişlerdir.

Süleyman Demirel'in 1965 seçimlerin sonra halktan hükümeti tek başına kurma yetkisi alması ile birlikte AP'nin iktidarı 12 Mart 1971 Darbesine kadar devam etmiştir.

Darbe sonrasında ekonomide darboğazlar yaşanmış dış borç alınmak zorunda kalınmış, Marshall Planı kapsamında yardım alınmaya devam edilmiştir. Marshall planı çerçevesinde yarımmlar artık hibe şekline değil kredi olarak verilmeye başlanmıştır. 1961 yılında Ereğli Demir Çelik Fabrikası kurulmak istenmiş ve bu yönde yaklaşık 127 milyon \$ kadar Milletlerarası Kalkınma Ajansından kredi alınmıştır (Ertem, 2009:377-397).

Tablo 7. 1960 – 1963 Dönemine ait Büyüme ve Enflasyon Oranları

Yıllar	Büyüme Oranı	Enflasyon Oranı	İşsizlik Oranı	Kişi Başına
1960	3,4	5,3	9,6	358
1961	2	2,9	10,1	194
1962	6,2	5,6	10,7	220
1963	9,7	4,3	9,8	249

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, TÜİK (www.hmb.gov.tr, www.tuik.gov.tr) (15.05.2019)

Tablo 7'ye baktığımızda 1960 darbesinin yapıldığı yılda büyüme oranı 3,4 iken hemen ertesi yılında bu oran gerilemiş 2 seviyelerine gelmiş, büyüme oranında daralma olmuştur. Enflasyon oranına bakacak olursak darbe yılında 5,3 iken darbe sonrasında 1961 yılında 2,9'lara düşmüştür. Bunun dışında işsizlik oranı artmış kişi başına düşen hasıla miktarında azalma meydana gelmiştir.

Planlı ekonomiye geçilmesiyle kişisel olmayan ve ekonominin daha güvenilir bir ortamda olmasını düşünen yabancı sermaye de planlamayı desteklemiştir. Önceki dönemde enflasyonist bir ortamın olması ticari kazançların artmasına ve de sermayenin sanayi yatırımlarına dönüşmemesine neden olmuştu (Kepenek ve Yentürk; 2005).

2.1.3.1. Yeni Oluşturulan Anayasa (1961 Anayasası)

27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesinden sonra yeni anayasa oluşturulmaya karar verilmiştir. Darbe sonrasında Cumhurbaşkanı olan Cemal Gürsel tarafından yeni bir anayasa yapılmasına dair talimatlar verilmiş ve çalışmalar başlamıştır (Solak, 2019). İlk olarak Milli Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisi olarak iki başlı bir Kurucu Meclis

oluşturmuştur. Milli Birlik Komitesi, 5 komutan ve genç subaylardan belirlenen 38 kişiden oluşmuştur. Temsilciler Meclisi ise üniversite, yargı organları, sendika, DP hariç siyasi partiler ve meslek kuruluşu temsilcilerinden oluşmuştur. Temsilciler Meclisi Halk temsiliyetini göstermektedir. Milli Birlik Komitesi ve Temsilciler Meclisiyle bir taslak oluşturulmuştur. Oluşturulan taslak TBMM’de görüşülmüş ve onaylanmıştır. Daha sonra halk oylamasına sunulmuştur. Halk evet derse Anayasa yürürlüğe girer, hayır derse bu durumda halk anayasayı yapmak üzere yeni Temsilciler Meclisini seçer, denmiştir. Yapılan referandum sonucunda halkın yaklaşık %62’si evet oyu kullanmış ve 1961 Anayasası kabul edilmiştir.

1961 Anayasası ile yasama organı olan TBMM’de değişiklik yapılmış Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu olarak iki meclisli yapıya dönüştürülmüştür. Millet Meclisi’nin oluşturulmasında yüksek öğrenim zorunluluğu aranmazken Cumhuriyet Senatosunda bu şart aranmıştır.

1961 Anayasası ile yürütmenin yasama organı denetiminde olduğu ve demokratik bir sistem olan parlamenter sistem benimsenmiştir. Bu anayasa ile çoğulcu demokrasi anlayışı çoğunlukçu demokrasi anlayışının yerine getirilmiş ve iktidar yarışında tüm partiler eşit şansa sahip olmuştur. Üniversiteler ve Radyo Televizyon yayıncılığı özertleştirilmiştir. Anayasa ile sosyal devlet olma prensibiyle planlama ile ilgili çalışmalar yapılmış Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur. Sosyal ve ekonomik haklar tanınmış bununla birlikte işçi için grev, işçi ve memur için sendika ve toplu görüşme hakları getirilmiştir. Yargı bağımsızlaştırılmış, 1962’de Anayasa Mahkemesi kurularak anayasa yargısı güvenceye alınmıştır. Ayrıca insan hakları ve eşitlik ilkesine yer verilmiştir.

Anayasa oluşturulurken planlamayı isteyen sivil ve asker bürokratlar olmuştur. Bunun nedeni ise, ekonomik bunalımla maaş ve ücretler azalmasa da alım gücünün düşmesiyle bürokrasi gelirlerinde azalma meydana gelmiş bununla birlikte 1950’lerde ekonomik olarak güçlenen toprak sahipleri ve ticaretle uğraşanların siyasi etkinliklerinin armasıyla tedirgin olmuş planlı ekonomiye geçilirse ekonomik ve siyasi bakımdan güçlenecekleri düşüncesi oluşmuştur (Kepenek ve Yentürk; 2005).

2.1.3.2. 1961 Anayasası ile Planlı Ekonomiye Geçiş

Kalkınma planı, 1960 yılında yapılan askeri darbe sonrasında toplumun çeşitli kesimlerinin ve akademisyenlerin katkısı ile 1961 Anayasasına girmiştir. 1963 yılından başlamak üzere devlet tarafından hazırlanarak ekonomi, sağlık, eğitim, ulaşım, sosyal g¼venlik, adalet vb. konularda gelişme ve kalkınmayı hedeflemekte ve kamuda uygulanacak siyaseti belirlemektedir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP, 1963-1967)'nda, birincil amaç olarak %7'lik bir büyüme oranına ulaşılmak istenmekte (Kepenek ve Yentürk, 2001: 147), ilim adamları ve teknik uzman yetiştirilmek hedeflenmekte, işsizlik sorunun çözümlenmesi, dış ödeme dengesinin sağlanması gibi hedefler sosyal ve adalet ilkelerine uygun şekilde yapılması hedeflenmektedir. Uygulanması sonrasında; Sanayi için %12,3 gibi bir gelişme hızı öngörülmüş fakat istenilen sonuca ulaşılamamış %10,6 olarak gerçektelemiştir. Hedeflenen %7'lik orana ulaşılamamış %6,5 oranında büyüme gerçektelemiştir. Kamu gelirleri artmış kamu harcamalarının kısılması sonucunu doğurmuştur. Ayrıca ihracat istenilen seviyede gerçektelemediği için ödemeler dengesi açığı planın hedefinin altında kalmıştır.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (İBYKP, 1968-1972), Bu planda da büyüme yine %7 olarak hedeflenmiş (Kepenek ve Yentürk, 2001: 148), tarım ve sanayi sektörlerinin dengeli büyümesi yönündeki görüşten vazgeçilerek sanayi sektörünün sürükleyici sektör olması öngörülmüştür. Sonuçlarına bakacak olursak 1968-1970 yıllarında büyüme hızla düşmüş enflasyon ise hızla yükselmiştir devalüasyon uygulanmak istenmiş ve 1970 istikrar kararları alınmıştır.

Birinci Kalkınma planında sanayinin yıllık büyüme hızı 12,9 olarak planlanmış, İkinci Kalkınma planında sanayiye çok önem verilmesi gerektiği vurgulanmasına rağmen sanayinin büyümesi 11,1 olarak kalmıştır (Kepenek, Yentürk, 2001: 148).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (ÜBYKP, 1973-1977), Bu plan 5 yıl değil, 22 yılı kapsayan bir stratejinin ilk dilimi olarak hazırlanmıştır. bu plan sonrasında gümrük duvarlarının tamamen kalkması öngörülmüştür GSMH nin ortalama %7,9 oranında büyümesi, ekonomik büyüme hızının %9 oranında arttırılması (22 yıllık süreçte) hedeflenmiştir. sanayiye yine tarımdan daha fazla önem verilmesi tüketim malları yerine

ara ve yatırım malları özendirilmesi planlanmıştır. Plan uygulanırken 1974 yılında Petrol Krizinin ve Kıbrıs Barış Harekati'nin ortaya çıkması sürekli açık veren dış ticaret bilançosunun daha da açılmasına neden olmuştur

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (DBYKP,1979-1983), Bu planda madencilik ve enerji alanında büyük yatırımların yapılması, enerji dar boğazın aşılması gereği düşünülmüştür. Sanayinin milli gelir içindeki payının %32 çıkarılması tarımın ise düşürülmesi hedeflenmiştir. İhracatın çeşitlendirilmesi istenmiş, kısa vadeli borçların ödenebilmesi dış ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Dördüncü 5 yıllık plan uygulanırken 1980 darbesinin yaşanmasıyla siyasi belirsizliğin olması ekonomik dar boğazlar yaşanması planın uygulanabilmesinin önünü tıkanmıştır. Bu dönemde yüksek enflasyon ve işsizlik, dış açığın büyümesi gibi makro ekonomik göstergeleri olumsuz etkileyen durumlar yaşanmıştır.

2.2. 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası

12 Mart 1971'de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin muhtıra vererek hükümeti istifaya zorladığı bir askerî müdahaledir. Dönemin Cumhurbaşkanı olan Cevdet Sunay'a verilmiştir. Bu müdahalenin yapılması için bir komuta kademesi Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyiceoğlu ve Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur'un imzasıyla oluşturulmuştur.

Muhtıraya giderken yaşanan olaylara bakacak olursak, 1960'ta bir grup askerin Türkiye'nin baskı rejimi ve kardeş kavgasına götürdüğünü iddia ederek 1960 darbesiyle yönetime el koymasından sonra toplumsal olayların arttığı, zıt görüşlü grupların çatışmalarının yaşandığı bir dönem başlamıştır. Yine karşıt görüş çatışmasının yaşandığı "Kanlı Pazar" olarak tarihe geçen 16 Şubat 1969'da İstanbul'a demirlenen Amerikan 6. Filosu'nu protesto sırasında 2 kişi ölmüş, yüzlerce kişi yaralanmıştır. Bunun dışında Anayasa Değişikliği ile DP'lilerin siyasi haklarının iade edilmesine yönelik TBMM'ye verilen teklif dönemin siyasi tartışmalarını alevlendirmiş, CHP'nin de olumlu baktığı teklife silahlı kuvvetler karşı çıkmış ve teklif komisyon tarafından geri çekilmiştir. 1969 seçimleriyle hükümeti tek başına yönetmeye başlayan Adalet Partisi lideri Demirel içerideki sıkıntılar dışında bir de haşhaş ekimi nedeniyle ABD'nin büyük baskısına maruz kalmıştır (Gündoğan, 2022).

1970 yılında Sendikal örgütlenme ve grev hakkının kısıtlanacağı gerekçesiyle Türkiye genelinde işçi eylemleri ve yürüyüşleri başlamış, bundan dolayı sıkıyönetim ilan edilmiştir. Yine aynı yıl içerisinde üniversitelerde karşıt görüşlü gruplar arasında tartışmalar başlamış, Eski ABD'nin Ankara Büyükelçisi Robert Komer'in otomobili ODTÜ'yu ziyareti sırasında yakılmış, Ankara'da Deniz Gezmiş ve arkadaşları tarafından 4 ABD askeri kaçırılıp sonrasında serbest bırakılması gibi önemli olaylar yaşanmıştır (Gündoğan, 2022).

1971'e gelindiğinde darbenin ayak sesleri duyulmaya başlanmış ve sonunda ordu 11 yıl sonrasında demokrasiye yeniden müdahalede bulunmuş, 12 Mart 1971'de TRT Radyolarında muhtıra okunmaya başlanmıştır. Demirel'in istifa etmesi istenmiş aksi takdirde ordunun yönetimi doğrudan üzerine alacağı bildirilmiştir. Sonuç olarak, Demirel istifa etmiş Türkiye bir ara rejim dönemine girmiştir.

1971 Muhtırasıyla Parlamento feshedilmemiş, partiler kapatılmamış, Anayasa askıya alınmamış, bunun yanı sıra Anayasanın temel hak ve özgürlüklerle ilgili maddesine genel bir sınırlama getirilmiş, hak ve hürriyetlerin, cumhuriyet rejimine zarar vermeden kullanılması gerektiği hükmü getirilmiş, kamu düzeninin öneminden ve bozulması için özgürlüklerin sınırlanabileceği vurgulanmıştır. Aynı kanun ile hak arama özgürlüğüne dair bir yasama kısıntısı getirilmiş. Hakimler Kurulunun ve Savcılar Kurulunun kararlarına karşı yargı yolu kapatılmış, daha sonra hukuk devleti ilkesine aykırı bulunarak Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir.

2.2.1. 1961 – 1971 Yılları Arasında Ekonomik Durum

Bu dönemde uygulanmaya başlanan kalkınma planları ile ekonomik ve toplumsal yapı veri alınmış, temel belirleyici değişken olarak ekonomik büyümenin yıllık artış oranı alınmış, sanayileşmeye önem ve öncelik verilmiş ve uzun dönemli planlamalar yapılmaya çalışılmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2001: 143,144).

1963 yılından sonra endüstri dallarının hepsinde ithal ikame imkânının kullanılması öngörülmüştür. 1970 yılına kadar ithal ikamesinin aşırı uygulanması ihraç ürünlerine olan talebi azaltmış ve o dönemde fazlasıyla değerlendirilmiş kurların bulunmasıyla ihracatta önemli gelişme meydana gelmemiştir (Eren, 2017: 212).

Tablo 8. 1960-1970 Dönemine Ait İthalat İhracat Verileri

Yıllar	Nüfus	İthalat (Milyon \$)	İhracat (Milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)	Cari Denge (Milyon \$)
1961	28.227	510	347	-163	-170
1962	28.931	622	381	-241	-242
1963	29.652	688	368	-320	-300
1964	30.391	537	411	-126	-109
1965	31.149	572	464	-108	-78
1966	31.936	718	490	-228	-164
1967	32.750	685	523	-162	-115
1968	33.586	764	496	-268	-224
1969	34.443	801	537	-264	-220
1970	35.321	948	588	-360	-171

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, TÜİK (www.hmb.gov.tr, www.tuik.gov.tr) (15.09.2019)

Tablo 8'ye göre, ihracat her yıl artış gösterse de ithalat ihracattan daha fazla arttığı için dış ticaret dengesi her yıl artmaya devam etmiştir. Cari dengeye bakarsak, 1963 yılına kadar ortaya çıkan açık 2 katına çıkmış daha sonraki yıllarda düşmüş olsa bile cari denge açık vermeye devam etmiştir 1970 yılı ihracat ithalat değerlerine bakarsak tabloya göre ihracat 1970 yılında 588.000.000 \$ iken ihracat yaklaşık 2 katı kadar olmuştur ve dış ticaret dengesi de 1970 yılında en fazla açığı vermiştir.

2.2.2. 1970 Devalüasyonu

Ağustos 1970'te Demirel Hükümeti bir stand-by anlaşması imzalayarak Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü ve en büyük devalüasyonunu ilan etmiştir. Devalüasyon uygulanmadan önce TL'nin dolar karşısında değer kaybetmesiyle ithalat değerleri ihracattan daha fazla olmaya başlamıştır. Ödemeler açığı artmaya başlamış, bütçe açığı devam etmiş ve tüm bunlar sonrasında enflasyonu da olumsuz şekilde etkilemiştir. Enflasyonun yükselmesi ile girdi miktarları yükselmiş, para arzı ve banka kredileri artmıştır.

1970’te yapılan bu yüksek oranlı devalüasyonla TL’nin dolar değeri 9 TL’den 15 TL’ye düşmüştür. 1\$=15 TL olmuştur.

1970 İstikrar Kararları ile vergilerin yükseltilmesi, KİT ürünlerine zam yapılması, maaş ve ücretlerin dondurulması, ithalatta teminat oranlarının düşürülmesi, miktar kısıtlamalarının azaltılması gibi önlemler alınmıştır (Karluk, 2005).

Bu program IMF ile imzalanan stand-by düzenlemesi ile 90 milyon \$ krediyi kapsamıştır. Devalüasyonla birlikte ihracat kredisine düşük faiz uygulanması planlanmış, Türkiye’ye giriş yapan dövize %330 faiz verilmeye başlanmıştır.

2.3. 12 Eylül 1980 Darbesi Gelişmeleri

2.3.1. Darbeye Giden Yolda Türkiye’nin Ekonomik Durumu

Bu dönemde Kıbrıs Barış Harekâtı’nın yaşanması ve de Petrol Krizlerinin yaşanmasıyla birlikte ekonomi açısından önlemler düzgün şekilde alınıp uygulanamamıştır. Özellikle Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle savunma harcamaları artmış dolayısıyla kamu harcamaları oldukça yüksek seviyelere gelmiş ve borçlanma yoluyla karşılanmaya çalışılmıştır. Petrol Krizlerinin yaşanması ise makinalaşmanın arttığı tarımsal faaliyetlerin azalmasına ve sanayinin faaliyetlerinin azalmasına sebep olmuştur. Bu faktörlerin aynı zamanda oluşmasıyla fiyatlarda artış meydana gelmiş, enflasyon yükselmiş, istihdam azalmış sonucunda ekonomik dar boğaz yaşanmıştır.

Muhtıradan 1980 Darbesine kadarki zaman içerisinde Üçüncü ve Dördüncü Kalkınma Planları uygulanmış. Bu planlarla milli gelirin artırılması, sanayinin geliştirilmesi dışa bağımlılığın azaltılması noktasında çalışmalar yapılmıştır.

Üçüncü Kalkınma Planı ile GSMH’nin ortalama %7,9 oranında büyümesi hedeflenmiştir. 22 yıllık stratejik planın ilk dilimi olan Üçüncü Kalkınma Planında 22 yıl için ortalama %9 oranında ekonomik büyüme hızının artırılması hedeflenmiştir. Sanayi sektöründe ortalama %12 ve tarım sektöründe ortalama %4 büyümenin sağlanması istenmiştir. Toplam istihdam içerisinde yatırımlarda sanayi payının artırılması, tarımın ise düşürülmesi planlanmıştır.

Dördüncü Kalkınma Planı ile en büyük yatırım artışlarının madencilik ve enerji alanlarında yapılmasıyla enerji dar boğazlarının aşılacağı düşünülmüştür. İmalat sanayi

içinde ara ve yatırım mallarının payının yükselmesine karşılık tüketim mallarının payının düşürülmesi hedeflenmiştir.

Tablo 9. 1970-1980 Dönemi Dış Borçlar

Yıllar	Dövizle Ödenecek Dış Borçlar (Milyon \$)	TL ile Ödenecek Borçlar (Milyon TL)
1970	1.928,7	4.172,6
1975	3.012,3	3.412,4
1978	4.979,7	4.096,6
1979	8.861,7	4.903,8

Kaynak: Memduh Yaşa; “Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi”, Akbank Yayınları, İstanbul, 1980

Dış borçlanmanın azalıp ve ekonominin dış borca bağımlılığının ortadan kaldırılması istense de Tablo 9’da görüldüğü gibi, dış borç artışı çok hızlı gerçekleşmiş 1979 yılında dış borç oldukça artmıştır ve dövizle ödenecek dış borç miktarı bir önceki yılın iki katı seviyelerine ulaşmıştır. 1970-1980 yılları arasında dövizle ödenecek dış borçlarda uzun vadeli borçlardan ziyade daha kısa vadeli borçlar önem kazanmaya başlamıştır.

Tablo 10’da verilen bilgilere baktığımızda, 1974-77 yılları arasında canlı olan ekonomi 1977’den sonra kriz ortamına doğru ilerlemiştir. Kriz öncesi dönemde reel büyüme oranlarının yılda ortalama %7,3 olduğu, yatırımların GSYH içindeki payının yılda ortalama %23,2 ve enflasyon oranının ise yaklaşık %20’lerde olduğu görülmektedir. 1978-80 yıllarında reel büyüme oranı ortalama %0,9’a, yatırımların GSYH içindeki payı %19’a düşmüş ve enflasyon oranı yılda ortalama %75’e yükselmiştir. Reel büyüme oranı 1978 yılından sonra negatif değer almaya başlamış ekonomi daralma göstermiştir. 1980 yılına gelindiğinde enflasyon oranı %100’leri aşmıştır ve cari denge sürekli açık vermiştir.

Tablo 10. Makro Ekonomik Performans Göstergeleri (1972- 1980)

Yıllar	Reel Büyüme Oranı (%)	Enflasyon Oranı (%)	Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$)	Yatırım (GSMH %)
1972	6,0	18	47	20,1
1973	4,1	20,5	534	18,1
1974	8,8	29,9	-662	20,7
1975	8,9	10,1	-1.889	22,5
1976	8,9	15,6	-2.286	24,7
1977	4,9	24,1	-3.431	25,0
1974-77 (ort.)	7,3	19,9	-2,067	23,2
1978	4,3	52,6	-1.595	18,5
1979	-0,6	63,9	-1.203	18,3
1980	-1,0	107,2	-3.304	21,4
1978-80 (ort.)	0,9	74,6	-2,034	19,4

Kaynak: DPT ve TCMB'den aktaran Merih Celasun, Dani Rodrik, agk.,

1980'den itibaren gelir dağılımı bozulmaya başlamış, döviz aşırı değerlenmiş, bununla birlikte petrol fiyatları hızlı şekilde artmış, kamu sektörü açıkları ise büyümüştür. Bununla birlikte fazla veren cari denge 1973'te 534 milyon ABD dolarından, 1977'de 3,431 milyar ABD doları açığa dönmüştür. Oluşan bu açık kısa vadeli dış borçlanma ile kapatılmaya çalışılmış ve dış borç krizine sebebiyet vermiştir.

1977'den sonra devalüasyonlar 1980 yılına kadar yapılmaya devam etmiş aşağıda verilen tabloda görüldüğü gibi 1\$=17TL olan kur 1\$=75TL'ye kadar çıkmıştır. Dolar kurunun bu derece de yükselmesinden sonra Süleyman Demirel: "Türkiye 70 sente muhtaçtır." diyerek ülkenin bulunduğu ortamı özetlemiştir.

Tablo 11. 1971-1980 Yılları Arasında Dolar Kuru

Yıllar	Alış Fiyatı 1\$	Satış Fiyatı 1\$
1971	14,83	15,13
1972	14,00	14,30
1973	14,00	14,28
1974	13,78	14,05
1975	14,30	14,58
1976	15,86	16,18
1977	17,82	18,17
1978	24,05	24,53
1979	30,75	31,37
1980	75,12	76,62

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, www.tcmb.gov.tr (15.05.2019)

1978-79 yıllarında artık durumun kötüye gitmesinden kaynaklı IMF ile sözleşme imzalanmaya karar verilmiş ve istikrar tedbirleri alınmaya ve uygulanmaya başlamıştır. Devalüasyon, maaş ve ücret artışlarına sınır getirilmesi, harcamanın kısılması, yatırımların azaltılması, tasarrufu özendirecek işlemler yapılması, ihracat artışı, ithalat kısıtlanması, KİT ürünlerine zam yapılması gibi tedbirler alınmıştır (Şahin, 1997: 170)

2.3.2. 24 Ocak Kararlarının Alınması ve Kararların Kapsamı

Darbe öncesi dönemde başbakan olan Süleyman Demirel, o dönem Devlet Planlama Teşkilatı müsteşarı Turgut Özal'ı IMF ve Dünya Bankasıyla olan yakınlığı ve iyi ilişkileri sebebiyle Başbakanlık müsteşarlığına getirmiştir. Ekonomik dar boğazda olan ülkeyi bu darboğazdan çıkarmak, dış ticaret ilişkilerini iyileştirmek, zamanında ödemesi yapılamayan borçları yapılandırma yöntemiyle ödemeye çalışmak maksadıyla IMF ile stand-by anlaşması yapmak, Dünya Bankası gibi finansal kurumlardan kredi almak için Turgut Özal ve DPT üyeleri görevlendirilmiştir. Bununla birlikte 24 Ocak İstikrar Tedbirleri uygulanmaya başlanmıştır (Kepenek ve Yentürk, 1994).

1975-1980 sıkışan kriz konjonktürünün gerekli ve yeterli ayarlamalarının yapılamamasından kaynaklı eksik istihdam, işsizliğin artması, GSYH'nin düşmesi ve 24

Ocak öncesi biriken; terör olaylarından dolayı kararların uygulanamaması, kapasite kullanım oranının düşük olmasından işletmelerin istediği verimi alamaması ve bununla birlikte ihracatın düşmesi, döviz kurunun artışı, petrol şokları, ithalat sorunu, yatırımın azlığı ve beraberinde kısa vadeli dış borcun fazla olması gibi sorunlar 24 Ocak Kararlarının Hazırlanmasını gerekli kılmıştır.

24 Ocak Kararları IMF tipi ortodoksi kararlardır. Nominal para arzının kontrol edilmek istenmesi, kamusal harcamaların kısılmış olması bu kararların IMF tipli bir ortodoksi stratejisi olmasını sağlamıştır.

Konjonktürel olarak 'şok' (cold-turkey) stratejisine dayanır ve yapısal önlemlerle ilgili olarak aşamalı uygulanması kararlaştırılmıştır. Kurumsal mallara zam yapılması, enflasyon oranının tedrice (aşamalı) düşürülmesi, ihracatın artırılması amaçlanarak TL'nin dolar karşısındaki değerinin 47 TL'den 70 TL'ye düşürülmesi, nominal çıpa olarak para arzının seçilmesi ve bununla birlikte para arzı artışının azaltılması, yine ihracatın artırılması için reel faiz oranları ile reel kurun artırılması 24 Ocak Kararlarının niteliğini oluşturmaktadır.

24 Ocak Kararlarından 3 ay sonra IMF ile stand-by antlaşması yapılmış, anlaşma ile 1.3 Milyar SDR (1SDR=1,2\$)'nin Türkiye'ye gelmesi beklenmiştir. Stand-by anlaşmasına göre kredinin aşamalı bir şekilde uygulanması kararlaştırılmıştır. Dünya Bankası 341.5 Milyon kadar bir proje kredisi ve 275\$ kalkınma kredisi vermiştir.

24 Ocak Kararları ile devletin etkisi ekonomi üzerinde azaltılmaya çalışılmış, sigara tekeli kaldırılmış, KİT'lere açıklarını kapatması maksadıyla zam yapabilmesi yetkisi verilmiş, KİT'lerin özelleştirilmesi için çalışmalar yapılmış, tarım ürünlerine yapılan destekle alımlarına sınır getirilmiş, enflasyonist baskıyı ağırlaştırmamak adına tarımsal ürünlerin taban fiyatları düşük tutulmuştur. Tüm bunların sonucu olarak tarım sektörü aleyhine iç ticaret hadleri gelişecek, çiftçilerin ulusal gelirden aldıkları pay düşecektir. 24 Ocak Kararları ile gübre ile enerji haricindeki sübvansiyonlar kaldırılmıştır (Karluk, 2005).

2.3.3. 1980 Darbesi Yaşanırken Ülkedeki Durum

12 Eylül darbesinin gerekçeleri konusunda ülkedeki bazı kesimler tarafından farklı değerlendirmelerde bulunulmuş ve görüş ayrılıkları olmuştur. Askerler ülkedeki anarşinin

artışını, ekonomik sıkıntıları, ülkenin artık yönetilemez hale geldiğini ve siyasilerin uzlaşmaktan uzak tavrını darbe gerekçeleri arasında göstermektedir. Gazeteci ve akademisyenler ise ekonomik ve siyasi birçok etkenin ülkeyi iç savaşa sürüklediğini ve ayrıca askeri müdahalenin dış ülkelerinde müdahil olduğu ve telkinde bulunduğu süreç sonrasında yaşandığı görüşü hakimdir. Siyasetçiler ise, 1961 Anayasası'nın çok fazla özgürlük tanınmasının yaşanan olaylarda etkili olduğunu düşünmektedir. Bu düşünce özellikle sağ görüşlü siyasetçilerde mevcuttur. Ayrıca askerin olaylara kasıtlı olarak etkin bir şekilde müdahale etmediğini ve yaşanacak darbeye zemin hazırladıkları görüşü de siyasiler tarafında dile getirilmiştir (İpekler, 2010: 31-32).

1980 Darbesine giden yolda ekonomik ve siyasi birçok etken bulunmaktadır. %100'leri aşan enflasyon, döviz sıkıntısı, işsizlik, kıtlık gibi birçok neden darbenin ekonomik sebeplerini oluşturmuştur.

Türkiye'de 1978 yılından sonra sağ-sol tartışmaları şiddetlenmiş ve binlerce kişi ölmüştür. Türkiye'nin bu istikrarsız durumu başta ABD olmak üzere dış ülkeler tarafından izlenmektedir. 1979 yılı içerisinde Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali ve İran-islam Devrimi sonrasında artık Türkiye'nin ABD'nin politikalarını gerçekleştirecek konuma gelmesi önem kazanmıştır.

Fahri Korutürk'ün Cumhurbaşkanlığındaki görev süresi dolmasına rağmen TBMM'nin aday seçmemesi darbeye giden süreci hızlandırmıştır. Darbe gününün belirlenmesi ve TSK'daki kadrolara duyurulması amacı ile Kenan Evren Başkanlığındaki güvenlik konseyi toplantıya çağırılmış ve tarih 12 Eylül olarak kararlaştırılmıştır. 11 Eylül günü askerin darbe yapacağı Bakanlar kurulunda da konuşulmuş ve alınan duyular paylaşılmıştır. Bu sırada siyasi partilere Kenan Evren imzalı bir mektup gönderilmiştir. Mektupta kanunların Türk Silahlı Kuvvetlerine verdiği Cumhuriyeti koruma ve kollama görevini 12 Eylül 1980 tarihinde Türk milleti adına yerine getireceği belirtilmiştir.

12 Eylül sabahı saat 04.00'da Milli Marşlarla yayına başlayan Türkiye Radyoları Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koyduğunu millete duyurmuştur. Radyo düzenli aralıklarla Milli Güvenlik Konseyi'nin bildirisini yayınlamış sıkıyönetim ilan edildiğini ve sokağa çıkma yasağı çıktığını halka duyurmuştur. Kenan Evren halka radyolardan telkinlerde bulunmuş ve yapılacak açıklamaların takip edilmesini istemiştir. Darbe açıklaması sonrasında askeri birlikler şehir merkezlerine inmiş cadde ve sokakları

kapatmıştır. Valiler sıkıyönetim karargahlarına çağrılmışlardır. Bütün sendikal faaliyetler ve spor müsabakaları ikinci bir emre kadar durdurulmuş, bankalar kapatılmıştır. Sınır kapılarından sadece yurtdışında çalışan işçiler ve turistlerin gitmesine izin verilmiştir. Kısacası ülke dış dünyaya kapatılmıştır (Tekerek, 2012: 110-112).

Halkın bu müdahaleyi memnuniyetle karşıladığı ve hiçbir taşkınlığın yaşanmadığı görülmüş, ayrıca emniyet birimlerinin de Türk Silahlı Kuvvetleri ile birlikte olduğu Dördüncü Kolordu ve Sıkı Yönetim Komutanı tarafından Genel Kurmaya bildirilmiştir (Evren, 1990: 546-547) . Turgut Özal'ın katılımıyla Genel Kurmayda ekonomi üzerine bir toplantı yapılmış ve bu toplantı sonrasında gelir vergisi düzenlemesi için Maliye Bakanlığına talimat verilmiştir (Tekerek, 2012: 110-112).

2.3.4. 1980 Darbesi Sonrasında Ekonomik Durum

12 Eylül darbesinden önce sivil yönetim tarafından alınan 24 Ocak kararlarının ve darbe öncesi yönetimin ekonomik programının aynen uygulanacağını Kenan Evren 16 Eylül 1980 günü yaptığı basın toplantısında açıklamıştır. Ekonomi modeli değiştirilmemiş ve uygulanamadığı düşünülüp oturtulmaya çalışılmıştır. 1982 Bütçe Kanun Tasarısı görüşmelerinde Maliye Bakanı Kaya Erdem yaptığı konuşmayla önceki yılın devamını temsil eden politikalar izleyeceklerini bildirmiştir. 1982 Mali Yılı Konsolide Devlet Bütçesinin, etkinliği ekonominin yönlendirilmesi maksadıyla artırılmıştır. Bütçedeki öncelik tanınan yatırımların kaynaklarının sağlam olmasından, harcamalarında tasarrufun ön planda olmasından bahsedilmiştir. Programa %25 düzeylerinde bir uyum sağlayacağından, enflasyonun unutulmadığından, kalkınma hızının %4 olacağından bahsetmiştir.

İstikrar programının amaçları doğrultusunda 1980 yılı temmuz ayında başlatılan vadeli mevduat ve kredi faizlerinin serbest bırakılması uygulaması askeri hükümet tarafından da sürdürülmüş ve 1981 yılında reel faiz oranları pozitif değerler almaya başlamıştır. Pozitif reel faiz politikası ile para talebini artırarak fiyat istikrarına yardımcı olunması, kaynak dağılımındaki bozuklukları düzelterek ekonomik büyümeye katkıda bulunulması düşünülmüştür. (Parasız, 1998).

Tablo 12. 1981-1990 Döneminde Türkiye'nin Temel Ekonomik Göstergeleri

Yıllar	Enf. (TEFE) (%)	TL/\$ Kuru	GSMH (milyon\$)	İhracat (milyon\$)	İthalat (milyon\$)	Dış borç (milyon\$)	Doğrudan Yab.Ser.(mln \$)
1981	36,8	110,24	72.775,30	4.702	8.933,4	16.559	141
1982	25,2	160,89	65.957,2	5.746	8.842,7	17.857	103
1983	30,5	223,82	62.251,0	5.727	9.235,0	18.814	87
1984	50,3	365,08	60.720,2	7.133	10.756,9	20.823	162
1985	43,2	519,61	68.032,4	7.958	11.343,4	25.660	158
1986	29,6	669,04	76.504,8	7.456	11.104,8	32.206	170
1987	32,0	855,04	87.737,9	10.190	14.157,8	40.326	239
1988	68,3	1.421,39	90.879,4	11.662	14.335,4	40.722	488
1989	69,6	2.120,25	108.652,3	11.624	15.792,1	42.751	855
1990	54,8	2.606,36	152.387,8	12.959	22.302,1	49.035	1.005

Kaynak: DİE, İstatistik Göstergeleri, 1923-1998 s.404-495 ve 588; Hazine Müsteşarlığı, Hazine İstatistikleri 1980-1998, s.74 ve 161.

Yukarıda darbe sonrası dönemin ihracat, ithalat, enflasyon, hâsıla, kur gibi makroekonomik göstergelerine yer verilmiştir. Tablo 12’de göre, askeri müdahaleden sonra seçime kadar olan dönemde (1981-1983), enflasyonun darbe öncesi döneme göre düşmüş olduğunu söyleyebiliriz. Kararların uygulanması sonucunda enflasyon oranında nisbi bir gerileme söz konusu, 1980’de %107 olan enflasyon 1981 yılında %36’lara kadar düşmüştür. 1982’de ise %25’e düşmüştür. 24 Ocak Kararlarının uygulanmasıyla ihracatta artış gözlenmiştir. GSMH’ye bakacak olursak da 1984 yılından sonra 1990 yılına kadar sürekli artış göstermiştir.

24 Ocak İstikrar programında para arzı artış oranının azaltılması hedeflenmiştir ve ilk üç yılda para arzı artış oranı azalma göstermiş hedeflere ulaşılmaya başlanmıştır. Para

arzının azalmasında etkili olan MB kredilerinin daha önceki yıllara göre az kullanılmasıdır. Bankalar aracılığıyla kaynak sağlanmaya başlanmış ve özel sektör canlanarak kamu kesiminin yerini almaya başlamıştır.

Enflasyon, reel faiz ve kredilerin dağılımıyla ekonomik süreci etkileyen para politikalarında, 1983 sonrası dönemde faizler üzerindeki kontrollerin kaldırılarak reel faiz uygulamalarına geçilmesi ve kısa dönem faizler, uzun dönem faizlerin üzerinde tutularak, enflasyonun uzun dönemde düşmesi planlanmıştır. 1987 yılında MB para piyasalarında kullanabileceği açık piyasa işlemlerine geçmiştir.

1980 yılında sıkı para politikasına geçilmesinin en önemli gerekçesi olarak %107 oranında gerçekleşmiş olan enflasyon gösterilebilir. Bu sorun monetarist yaklaşımın sıkı para politikası uygulayıp çözüme kavuşturmasının bir uygulamasıdır. Serbest piyasa koşullarının egemenliğini ve sorunsuz işleyişini sağlamaya dayanan parasalcı görüşün politika önerilerine göre; eğer ülkede enflasyon varsa, para ve kredi arzı kısılmalı, bütçe açıkları giderilmeli ve bu yönde toplam talebi azaltıcı başka önlemler de alınmalıdır (Kepenek-Yentürk, 2005).

1980 sonrası dönemde uygulanan ihracat politikaları çoğunlukla teşvikler üzerinde yoğunlaşmıştır. Ucuz ihracat kredisi, KDV muafiyeti, kurumlar vergisi muafiyeti, sübvansiyonlar, ihracat karşılığı gümrük muafiyetli mal ithalatı imkânı, döviz tahsisi, döviz kuru politikası, kaynak kullanımı destekleme fonu, vergi, resim ve harç istisnası ve geçici kabul rejimi ile ithalat bu teşviklerden sayılabilir. 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar kararlarıyla birlikte dışa açılma ve ihracata yönelik sanayileşme stratejisi ile Serbest Bölgeler önem kazanmaya başlamıştır. Bu bölgeler gümrük hattı dışında sayılmakta olup, vergi, resim, harç, gümrük ve kambiyo mükellefiyetlerine dair mevzuat hükümlerinden muaftırlar. Serbest bölgelerin yer ve sınırlarını belirleme konusunda yetkili Bakanlar Kuruludur.

İhracata yönelik sanayileşme sürecinde dış piyasalarda rekabet için, ücretlerin düşük tutulması işveren maliyetini de düşürdüğünden bu yönde uygulanacak politikalar kar oranlarını önemli ölçüde artıracak ve rekabette artı sağlayacaktır.

24 Ocak Kararları sonuçlarıyla ortaya çıkan özelliklerinden biri Türkiye'nin içinde yer aldığı uluslararası ekonomik koşullar ve Türkiye arasındaki bariyerleri kaldırmak

görevini taşıması yaklaşımıyla ekonominin büyüme yolunda ilerlemesinin olumlu ve mecburi bir aşama olmasıdır (Cem, 1984).

İkincisi devletin toplumun ortak yararı olmasını sağlayan mekanizmaların güçlü tutulmaması ile ekonominin zayıflamasıdır. DPT'nin görevlerinin sınırlanması ve kredi piyasasında devletin geri planda tutulması örnek olabilir (Cem, 1984).

24 Ocak Kararlarının, ekonomi politikasına tercih sıralaması getirmesi ise üçüncü özelliğini oluşturur. Enflasyonun önlenmesi ve ihracatın artması ilk sırada yer alan tercihlerdir. Yatırımın ve üretimin hızlanması, ekonomik büyümenin sağlanması, işsizliğin azaltılmasının hedeflenmesi, sosyal adaletin sağlanması ise sonraki tercihleri oluşturur. Bu son özelliğiyle 24 Ocak ekonomiye uygulanmış bir şok tedavi görünümündedir. Enflasyonun %100'ü bulduğu, dış ödemeler dengesinin bozulduğu bir ekonomide, yapılacak tek uygulamanın böyle bir şok uygulamasına başvurmak olduğu savunulabilir. Sadece bu niteliğiyle ve bu amaca dönük olarak, sosyal olumsuzlukları göz ardı edip sadece teknik bir açıdan değerlendirerek, 24 Ocak'ın başarılı bir şok tedavi olduğu ortadadır (Cem, 1984).

2.3.4.1. 1982 Anayasasının Oluşturulması ve Kabulü

12 Eylül askeri müdahalesinden sonra 21 Eylül 1980 tarihinde Başbakan Bülent Ulusu Türkiye Cumhuriyeti'nin 44. Hükümetini kurmuş, Milli Güvenlik Konseyi tarafından kabinede görev alacak Bakanlar seçilmiştir (Turan, 1995). Bülent Ulusu Hükümeti programını açıklanmış, 24 Ocak 1980'de uygulanmasına başlanan bu istikrar tedbirlerinden kısa vadede dahi olumlu sonuçlar aldıklarını dile getirmiştir. Bu tedbirlerin siyasi istikrarsızlık nedeniyle kanunlaşmadığından, vergi kanunlarından çalışma hayatını düzenleyecek yeniliklerin mevzuata eklenmesinden bahsetmiştir. 1961 Anayasasının hukuk anlayışının memleket gerçeklerinden uzak olmasına değinmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasasının yeniden düzenleneceğinden ekonomik istikrar programının daha kolay uygulanmasını sağlayacak yasal düzenlemelerin oluşturulacağından söz etmiştir (Tekerek, 2012:118-119).

Yaşanan 12 Eylül Darbesinin ardından yeni anayasa çalışmalarına başlanmış, anayasayı hazırlaması için bir Kurucu Meclis oluşturulup halkoylamasına gidilecek yeni

seçimlerle de Milli Güvenlik Kurulu ve Kurucu Meclis'in görevleri sona erecektir (Tekerek, 2012:118-119).

Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisi olarak iki kısma ayrılmış olan kurucu Meclis yasama yetkisine sahiptir. Milli Güvenlik Konseyini geniş yetkilere sahiptir, son sözü söyleyen ve gerekli hallerde yasama yetkisini Danışma Meclisi'ne gerek kalmadan kullanabilen Milli Güvenli Konseyidir (Yılmaz, 2010).

Danışma Meclisi, 15 kişiden oluşan bir komisyon ile Anayasa tasarısını hazırlamak maksadıyla kendi üyeleri arasından seçilerek Anayasa Tasarısını hazırlamış, Danışma Meclisine sunmuş ve tasarı görüşülmüştür. Görüşmeler sonunda şekillenen Anayasa tasarısı Danışma Meclisinde görüşülmüş ve Milli Güvenlik Konseyince kabul edilip, Halk oylamasına sunmaya hazır hale getirilmiştir. Referandumla halkın %90'dan fazlasının evet oyuyla yeni anayasa kabul edilmiştir.

2.3.4.2. Darbe Öncesinde Alınan 24 Ocak Kararlarının Darbe Sonrasında Uygulanma Süreci

24 Ocak Kararları içerik bakımından sert kararlar içeren ve uygulanması büyük tepkilere yol açacak karakterde kararlardır. Bu kararların uygulanabilmesi için askeri otoritenin varlığına ihtiyaç vardı. 12 Eylül'ün yapılmasının bir nedeninin de bu olduğu yorumları sıkça yapılmıştır.

24 Ocak Kararlarının uygulanma sürecinde döviz kuru bir araç olarak kullanılmıştır. Sabit döviz kuru sisteminin uygulanmakta olduğu Türkiye'de ihracatın arttırılmasına yönelik olarak devalüasyonlar yapılmış buna rağmen döviz kurlarının aşırı değerlenmesi durumu dış ticaret tıkanmaları önünde engel olmuştur. Sonuç olarak 1 Mayıs 1981 tarihinden itibaren Türkiye'de esnek kur sistemine geçilmiştir. Uygulanan tüm bu iktisat politikası araçlarının öncelikli amacının, ihracatı arttırmak yoluyla ekonomideki dış denge sorununu çözmek olduğu belirtilebilir. 24 Ocak Kararlarıyla Türkiye'nin dışa açılmasının hedeflenmiş ve ithal ikameci sanayileşme stratejisinden, ihracata yönelik sanayileşme stratejisine geçileceği belirtilmiştir. Bu amaçla uygulanan politikalar da sürekli olarak devalüasyon yapılması ya da yüksek döviz kuru uygulanması gibi durumlar sonucunda TL'nin değerinin düşürülmesi amaçlanmıştır. Böylece yurt içinde üretilen

malların görelî olarak ucuzlamasıyla birlikte, bu mallara olan dış talebin arttırılması hedeflenmiştir.

24 Ocak Kararları uygulanırken fiyat dalgalanmaları piyasaya devredilmiş, KİT piyasa koşullarına göre fiyat ayarlamaları yapmıştır. Sıkı para politikası uygulanmış, ücret politikası olarak toplu sözleşme görüşmeleri ve sendika askıya alınmıştır. Enflasyon ücretlerden daha fazla arttığı için reel ücreti düşürmüştür. Ayrıca yapısal olarak da bazı önlemler alınmıştır. Faizler serbest bırakılmış, para piyasaları oluşturulmuş, Mali Serbestleştirme yasası çıkarılmıştır. Esnek kur sistemine geçilmiştir. Kamusal malların kamu sektörü kapsamı daraltılmış ve rekabetçi mal piyasası kurulmuştur. İMKB'nin yeniden değerlendirilmesi söz konusu olmuştur. Kamunun payının daraltılması için özelleştirme hızlanmıştır. İthalata getirilen liberalizm yoluyla ihracata teşvik ve kredilendirilme artırılıyor. Yabancı sermayenin teşvik edilmesi için yabancı sermaye dairesi kuruluyor.

24 Ocak programının sonuçlarına bakacak olursak, 1980'de büyüme oranı 0,8 iken 1985 yılında 5,1'e yükselmiştir. TÜFE 1980 yılında %80'lerde iken, 1985'de %45'e düşmüştür. Petrol fiyatlarındaki artışla ithalatta %50'ye varan bir artış olmuştur. Dış ticaret açığı 4.3 milyar \$, cari işlemler bilançosu açığı 24 milyar \$, kişi başına gelir ortalama 1100\$'dır.

24 Ocak Programı hükümet eliyle %80 Monetarist, %20 Keynesçi politikalarla örtülü arz yanlı politikalarla uygulanmıştır.

2.3.5. Ara Rejim Sonrası Demokrasiye Dönüş

27 Mayıs'tan sonra Milli Güvenlik Konseyi tarafından yönetilebilen bir hükümet kurulmasına karar verilmiş bunun için Turhan Feyzioğlu ile ilk görüşme yapılmış fakat kendisi tarafından kabul edilmemiştir. Daha sonra eski asker olan Bülent Ulusu Başbakanlığa getirilmiştir. Demirel Hükümetinin ekonomik programının devam edilmesini isteyen Bülent Ulusu 24 Ocak Kararlarının darbe öncesi uygulayıcısı olan DPT ve Başbakanlık müsteşarı olan Turgut Özal ile görüşmüş ve Başbakan yardımcılığı görevini vermiştir ve bu şekilde Turgut Özal siyaset sahnesine çıkmıştır. Ölümüne dek sürecek olan 'Özallı Yıllar' başlamıştır. 7 Kasım 1982 yılında yeni Anayasanın kabul

edilmiş ve Kenan Evren Cumhurbaşkanı olmuş, ardından 1983 yılında seçime gidilmiş ve demokrasiye geçiş süreci fiilen başlatılmıştır (Heper, 2011).

6 Kasım 1983 yılında genel seçimlerin yapılması kararlaştırılmış olmasına rağmen siyasi partilerin kapatılmasından kaynaklı seçime gidecek parti olmamasından alternatif siyasi partilerin kurulması ve seçimlerin öyle yapılması kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine muhafazakâr ve liberal eğilimi temsil etmesi için Turgut Özal tarafından Anavatan Partisi (ANAP) kurulmuştur (Solak, 2019: 94).

1983 seçim sonuçlarına göre %45 oy ile Turgut Özal liderliğinde ANAP iktidar olmuş, %30 oy ile HP ve %23 oy ile MDP muhalefet olarak mecliste söz sahibi olmuştur (www.tbmm.gov.tr, 2019).

2.4. 28 Şubat 1997 Post Modern Darbesi

28 Şubat 1997 tarihinde MGK tarafından bir toplantı düzenlenmiş bu toplantıda laik olmadığı düşüncesiyle hükümet eleştirilmiştir. Toplantı sonrasında irticaya karşı birtakım kararlar alınmış hükümetin bu kararları uygulaması istenmiştir. Bu toplantıyla başlayıp hükümetin istifasına kadar giden bu sürece 28 Şubat süreci denmektedir. Bu süreçte Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime doğrudan el koymayıp medyayı kullanarak hükümeti istifaya zorlamıştır. 28 Şubat süreci hükümetin başında olan Necmettin Erbakan'ın istifasıyla sona ermiştir. Yeni bir hükümet kurulmuş ve bu hükümet 28 Şubat'ta alınan kararları uygulamaya başlamıştır.

28 Şubat askeri müdahalesi post modern darbe ifadesiyle adlandırılmıştır ülkemizde gerçekleşmiş diğer darbeler içerisinde kendine has birçok unsuru bulunmaktadır.

2.5. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi Gelişmeleri

2.5.1. 2000'li Yıllarda Türkiye

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002 yılında iktidara gelmesiyle yeni bir süreç başlamıştır. 2007 yılında hukuk dışı ve demokrasiye aykırı hamleler olmasına rağmen süreç başarıyla yürütülmüştür. Demokrasi ile seçilen siyasetçiler tarihte ilk kez ordu içerisindeki bir kesim tarafından uygulanan baskılara ve müdahale girişimlerine direnmiştir. Halkı doğrudan ilgilendiren (Katsayı vb.) birçok sorunu çözmek için gayret

gösterilmiştir. Yapılan yasal düzenlemelerle ordunun anayasada belirtilen sınırların dışına çıkmaması sağlanılmaya çalışılmıştır.

2002 sonrasında ekonomik büyümede bir iyileşme sağlanmış ve iyileşmelerin yanı sıra, işsizlik ve enflasyon oranları da düşmüştür. Kamu maliyesi göstergeleri iyileşirken, kamu kaynakları daha verimli kullanılabilir hale gelmiştir. Bunun yanında bütçe açıkları azalmış, böylece ikiz açık sorunu ortadan kalkmıştır (Karagöl ve Bingöl, 2013).

Tablo 13. Uluslararası Para Fonuna (IMF) Borçlar (Milyar SDR)

Yıllar	Borç (Milyar SDR)
2002	16,2
2003	16,2
2004	13,8
2005	10,2
2006	7,2
2007	4,5
2008	5,5
2009	5,1
2010	3,6
2011	1,9
2012	0,5
2013	0

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, (1SDR= 1,54 Dolar) derleyen; Karagöl, Erdal, (2016), 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Türkiye Ekonomisi, Adam Akademi Cilt 6 Sayı 2, s. 43.

Bu dönemde Türkiye, IMF'ye olan borçlarını sıfırlamış, yeniden borçlanma sürecine de girmemiştir (Karagöl ve Bingöl, 2013). 2001 Krizi sonrasında uygulanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının finansmanı için bir stand-by imzalanmış bu süreç tamamlanmadan 2005'te yeni bir stand-by imzalanmıştır ve Tablo 13'de de görüldüğü üzere Türkiye son kredi ödemesini 2013'te yapıp IMF ile kredi ilişkisini sonlandırmıştır.

Dış ticaret açısından ise Türkiye, bu dönemde ihracatta rekor oranlara ulaşmış, ihracat yapılan ürün sayısında artış yaşanmıştır. Ekonomik büyümeye pozitif katkı yapan ihracat oranlarının yanı sıra, alternatif ihracat pazarları oluşturulmuştur ve birçok ülke ile yeni iş birlikleri ve anlaşmalar imzalanmıştır (Karagöl, 2013).

2.5.1.1. 2000 Krizi

Bu kriz bankacılık sektöründe yaşanmış olan bir finansal krizdir. Oluşma sebepleri arasında ödemeler bilançosu açığının hızlı şekilde artması, 1999 depremlerinin ekonomi üzerinde yük oluşturması, yapılan yapısal reformların sonuç vermemesi gösterilebilir. Bu krizin temelinde daha çok finansal piyasaların sermayelerinden büyük miktarlarda çıkış olması bulunmaktadır. Bu sebeple para krizi oluşmuş, para piyasalarında başlayan panik menkul kıymetler borsasına da yansımıştır.

Bankacılık krizlerinin genelde piyasa, likidite de olan riskler, kredi riskleri etkisiyle ortaya çıkmaktadır. Piyasa riski piyasa koşullarında oluşan değişikliklerin sebep olduğu riskleri içerir. Kredi riski, borçluların borçlarını herhangi bir sebeple ödememe durumunda ortaya çıkmaktadır. Likidite riski ise bankalarda mevduatları olan mudilerin yüksek miktarda çekim yapmak istemesiyle bankaların bu isteği karşılayacak likiditesinin olmaması durumunu ifade eder. Bu risklerin ortaya çıkmasıyla bankacılık sektöründe bir panik durumu oluşur bu da finansal aracılığın maliyetini artırır. Maliyetin yükselmesiyle kredi talebi azalır ve ekonomik faaliyetleri yavaşlatır (Başoğlu, 2000: 233).

2000'de Türkiye'de yaşanan bankacılık sektöründeki panik ekonomide bir tahribata yol açmıştır. Bu dönemde 1999'da %8,2 olan kamu bankalarının görev zararları %14 olarak gerçekleşmiş ve açık pozisyonlar ise 18 milyar \$ gerçekleşmiştir. Kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH oranının hızla artmasıyla bir yıl önce %45 olan bu oran 2000 yılında %62'ye ulaşmıştır. %103 olan faiz oranları %40'lara düşmüştür (Güloğlu, 2001).

Krizin derinleşmesinin önüne geçmek maksadıyla Kasım ve Aralık aylarında alınan önlemlerle yapısal reformlar hızlandırılmıştır. IMF ile yürütülen stand-by anlaşması ile 7,5 milyar \$ tutarında ek rezerv kolaylığı sağlanmıştır.

2.5.1.2. 2001 Krizi

Dönemin Cumhurbaşkanı olan Ahmet Necdet Sezer başkanlığında 19 Şubat 2001'de Milli Güvenlik Kurulu toplanmış ve Cumhurbaşkanı, Başbakan Bülent Ecevit'e Anayasa kitapçığını fırlatmış olmasından kaynaklı siyasal istikrarsızlık henüz 2000 Bankacılık Krizi etkileri devam ederken ikinci bir kriz patlak vermiştir. Bu olay, ekonomi ve siyasi istikrar arasında ne kadar ince bir ip olduğunun göstergesidir.

Tablo 14. 2001 Krizinin Etkileri

	Birim	Tutar
Gecelik Faiz	%	7500
Hazinenin Borçlanması	%	144
Döviz Rezervi	Milyar \$	22,5
Devalüasyon	%	40
Döviz Kuru	TL	1078,25
Dış Ticaret Açığı	Milyar \$	4,4
Cari Açık	Milyar \$	3,3
Enflasyon	%	86,6
Dış Borç / Hasıla	%	77
Kişi Başına GSMH	\$	2123
Büyüme	%	-9

Kaynak: TCMB; Uygur, E; “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri”, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, 2001

21 Şubat 2001 tarihinde patlak veren Kara Çarşamba olarak da adlandırılan bu krizde gecelik faizler %7500'lere kadar çıkmış, döviz kuru 1078, dış ticaret açığı 4.4 milyar \$'a ulaşmıştır.

2001 Krizi, Türkiye'nin yıllarca karşılaştığı siyasi ve ekonomik sorunların sonucunda gerek finansal piyasaların gerekse Türk Lirası'nın değeri üzerinde yıkıcı etkilerle sonuçlanmıştır. Kriz öncesi döneme bakacak olursak; Türkiye'nin 1990'lı yıllarda oldukça yüksek bir enflasyonla savaştığı, sık sık ekonomik krizlerin meydana gelmesi, sürdürülemez iç borç seviyesi, bankacılık sisteminin siyasallaştırılması, kamu açıklarının MB kaynaklarıyla finanse edilmesi, batık bankaların sorumluluklarının devlet üzerine yüklenmesi, dönemin siyasi karar alıcılarının ülkenin mali durumunu iyileştirecek ekonomik reformlar yapmaması krizi kaçınılmaz kılmıştır.

Ekonominin dışa açık olduğu ve sabit döviz kurunun uygulandığı bir rejimde faizler rijitse sermaye hareketleri bundan olumsuz etkilenir. Türkiye'de sermaye hareketleri ve faizler Şubat Krizine kadar serbest bırakılmış, döviz çapası uygulanmıştır.

Şubat sonrasında ise döviz kurları dalgalanmaya bırakılmış faizler ise denetime alınmıştır. Faiz oranlarının artmasının engellenmesiyle dövize talep artmıştır (Eğilmez ve Kumcu, 2002).

1990-2002 yılları arasındaki siyasi istikrarsızlık, yaşanan ekonomik bunalımların temel sebebi olmuştur. Türkiye ekonomisi 2000’li yılların başlarına geldiğinde hiper enflasyon seviyesinde fiyat artışlarına maruz kalmış, finansal istikrarın sağlanabilmesi amacıyla ilk olarak IMF ile stand-by anlaşmaları yoluyla yaklaşık 12 milyar dolarlık bir kredi desteği alınmış ve ana hedefi enflasyonu düşürmek olan makro bir istikrar programı ilan edilmiştir.

Tablo 15. Temel Büyüklükler ve Özelleştirme Gelirleri (2001–2007)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
GSMH Büyüme Hızı (%)	-10,1	7,9	5,9	9,9	7,6	6,0	4,7
Enflasyon (%) (TÜFE)	51,49	43,96	25,4	8,58	8,18	9,60	8,50
Cari İşlemler Dengesi (milyon \$)	3.393	-1.519	-8.036	-15.559	-22.604	-32.192	-38.031
İşsizlik Oranı (%)	8,4	10,3	10,5	10,3	10,3	9,9	10,1
Bütçe Açığı / GSMH (%)	-16,5	-14,6	-11,3	-7,4	-2,0	-0,8	-2,5
Özelleştirme Gelirleri(milyon \$)	233	502	414	1.566	3.465	9.976	9.511

Kaynak: TÜİK ve Hazine Müsteşarlığı verilerinden derlenmiştir.

Tablo 15’ e göre, GSMH büyüme hızı artmaya başlamış 2001-2007 arasında en yüksek seviyesine 2004 yılında çıkmıştır. Bununla birlikte enflasyon ciddi bir düşüş göstermiş ve %51’lerden tek hanelere inmiş ve %8’lere yaklaşmıştır. Özelleştirme gelirlerinin yüksek artışı o dönem kamuya ait birçok fabrikanın devlet elinden çıkmasını göstermektedir. Cari işlemler dengesi fazladan açığa dönüşmüştür.

Şubat 2001 krizinden sonra, 2000 yılında uygulanan Döviz Kuruna Dayalı Enflasyonla Mücadele Programı sona erdirilmiş ve bunun yerine ekonomideki istikrarsız ortamdan uzaklaşmak ve krizlerin tekrarlanmasının önüne geçebilmek için Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı yürürlüğe konulmuştur.

2.5.1.3. 2008 Krizi

11 Eylül 2001’de ABD Dünya Ticaret Merkezi’ne bir terör saldırısı gerçekleştirilmiş ve küresel ekonominin durgunlaşmasına sebebiyet vermiştir. İstihdam oranlarında azalma meydana gelmiş, işsizlik oranları dünya genelinde artmıştır. Türkiye küreselleşme gereği olarak 200’li yıllardan itibaren dünya ekonomisiyle bütünleşmeye başlamıştır. Bundan kaynaklı Avrupa, Amerika ve Asya’nın finans piyasalarıyla ilgili yaşadığı her olumsuz durum ülkemizi de olumsuz etkilemektedir (Solak, 2019).

İlk olarak ABD’de başlayan ve 2008 krizi olarak bilinen bu kriz subprime mortgage kredilere bağlı yaşanmıştır. Ülke içinde önce konut piyasasını ilerleyen zamanlarda da tüm finans piyasasını olumsuz etkilemiştir. ABD’den sonra İngiltere ve Avrupa’da sonra ise tüm Dünya’da hissedilmiştir (Solak, 2019).

2001-2006 yıllarında ABD Merkez Bankası faiz oranlarının %1’lere düşmesiyle kredilere yönelen düşük gelir grupları konut sahibi olmayı hedeflemiştir. Ancak faizlerin ücretlerle aynı oranlarda artmaması faizlerin %5,25’lere çıkmasıyla kredilerin ödenmesinde sıkıntılar yaşanmıştır. Buna bağlı olarak konut fiyatları düşmüş ve kredi tutarları evlerin değerinin üstüne çıkmıştır. ABD’nin önemli yatırım bankasının iflasıyla kriz tepe noktayı görmüştür (Solak, 2019).

Mortgage kredisi veren bankalar ödemesi yapılamayan ve ipotekli olan konutları menkul kıymete dönüştürüp yatırım bankalarına satmışlardır. Bu kriz 1929 Buhranından sonra yaşanan büyük krizlerdendir (Solak, 2019).

2.5.2. 15 Temmuz Gecesi Yapılmak İstenen Darbenin Bertaraf Edilmesi

Adalet ve Kalkınma Partisi’nin 2002 yılında iktidara gelmesiyle yeni bir süreç başlamıştır. 2007 yılında hukuk dışı ve demokrasiye aykırı hamleler olmasına rağmen süreç başarıyla yürütülmüştür. Demokrasi ile seçilen siyasetçiler tarihte ilk kez ordu içerisindeki bir kesim tarafından uygulanan baskılara ve müdahale girişimlerine

direnmiştir. Halkı doğrudan ilgilendiren (Katsayı vb.) birçok sorunu çözmek için gayret gösterilmiştir. Yapılan yasal düzenlemelerle ordunun anayasada belirtilen sınırların dışına çıkmaması sağlanılmaya çalışılmıştır (Solak, 2019).

15 Temmuz 2016 tarihinde TSK bünyesinden bir grup asker kendilerini Yurtta Sulh Konseyi olarak tanıtarak hükümete el koymayı amaç edinmiş ancak bu kalkışma bir girişim olarak kalmıştır. Ülkede sıkıyönetim ilan edildiğini ve ordunun hükümete el koyduğunu duyuran bildiri TRT’de ve Silahlı Kuvvetlerin internet sitesi üzerinden duyurulmuştur. Aralarında erlerin ve rütbeli askerlerinde bulunduğu bir grup İstanbul’un en işlek köprüleri olan Boğaziçi ve Fatih Sultan Mehmet Köprüsünü zırhlı araçlarla trafiğe kapatmıştır. F-16’ların TBMM’yi içerisinde vekiller ve Meclis Başkanı varken bombaladığı esnada, Marmaris’te bulunan Cumhurbaşkanı suikast düzenlemek üzere görevlendirilen ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın kaldığı otele giden SAT Komandalar amaçlarına ulaşamamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin iç ve dış savunmasında etkin rol alan genel kurmay MİT, Emniyet, Özel Kuvvetler. Özal Harekât bombalanmıştır. Bu saldırılar kendileri gibi asker ve polis üniforması giymiş hainler tarafından yapılmıştır. Yapılan bu hain saldırılar devletin halkını ve vatanını korumak amacıyla tank, helikopter, uçak ve silahlarla yapılmıştır.

Tüm bunlar yaşanırken hiç beklenmeyen bir anda Cumhurbaşkanı halkın demokrasisine sahip çıkması ve darbeci hainlere direnmesi amacıyla sokağa çıkmaya davet etti. Bu daveti bir televizyon programına telefonla bağlanarak yapmıştır.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın bu çağrısını duyan milyonlarca insan sokaklara ve kamu kuruluşlarına koşmuştur. Halk sokaklara çıkmakla kalmamış gördükleri her darbeciye, her tanka, her zırhlıya müdahale etmeye çalışmış ve önlerine yatmıştır. Büyük bir kahramanlık göstererek canlarını siper etmişlerdir.

15 Temmuz gecesi ölü ve yaralı sayılarına bakıldığında asker ve polislerimizin yanı sıra çok sayıya vatandaşımızın da şehit olduğu görülmüştür. Bu topyekûn müdahalenin göstergesidir.

Türkiye'nin birçok yerinde darbeye karşı protestolar yapılmış ve 16 Temmuz sabahı darbeye kalkışmayan emniyet, TSK mensupları ve halkın desteğiyle darbe girişimi bastırılmıştır.

2013 yılında Türkiye'nin ekonomik olarak toparlanma sürecine girdiği, ülkeye yabancı yatırımcıların gelmeye başladığı ve ekonomik olarak riskli görünümünden uzaklaşdığı bir dönemde çeşitli saldırılara ve baskılara maruz kalmıştır. Uygulanmaya çalışılan bu operasyonlar başarısızlıkla sonuçlanınca bu kirli odaklar ekonomik saldırılarla başaramadıklarını askeri darbe ile yapmak istemişlerdir. Ancak, geçmişten çok farklı hareket eden halk iradesine ve kazanımlarına sahip çıkmıştır. Darbeye beklenin aksine sert ve kararlı bir müdahalede bulunmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez meclis bombalanmış ve askerler tarafından halka acımasızca ateş açılmıştır. 15 Temmuz darbe girişiminde vesayet odakları ve FETÖ başarısız olmuştur. Bu darbe girişiminin planlanması çok eski yıllara gitmektedir. Darbeyi yapabilmek için TSK'ya ve devletin diğer kurumlarına yerleştirilen kişiler devlete paralel bir yapı kurmuş ve darbe planları yapmıştır. Ancak, sonuç hiç beklemedikleri şekilde olmuştur. Artık askeri darbe dönemlerinin bittiğinin düşünüldüğü bir dönemde yaptıkları bu girişim ummadıkları bir şekilde halkın tepkisiyle karşılanmıştır. Sivil toplum kuruluşlarının da devletin yanında yer alması darbenin etkisini daraltmıştır.

2.5.3. 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Durum

Darbe Girişiminden sonra yönetim sisteminde değişiklik yapılması gündeme gelmiş ve parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçilmek istenmiştir. Bu yönde çalışmalar yapılmaya başlanmış ve mecliste değişiklik teklifi kabul edilmiş, 24 Haziran 2018'de yeni sistemle ilk cumhurbaşkanlığı ve milletvekilliği seçimleri gerçekleşmiştir. Recep Tayyip Erdoğan ilk turda oyların yüzde 52,6'sını alarak cumhurbaşkanı seçilmiş, bu seçimle birlikte Türkiye'de parlamenter demokrasi ortadan kalkmış yürütme gücünün tek bir kişide toplandığı fiili başkanlık sistemi başlamıştır.

Darbe girişimi sonrasında ortaya çıkan bir diğer durum ise artık ordunun siyasetteki rolünün azalmış olmasıdır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçildikten sonra Genelkurmay Başkanlığı, Millî Savunma Bakanlığı'na bağlanmıştır.

İstedikleri gibi yönlendiremedikleri siyasi iradeyi darbe girişimiyle baskı altına almaya çalışan FETÖ’cüler 15 Temmuz Darbe Girişimini planlamışlardır. Yaptıkları bütün operasyonlara rağmen Türkiye ekonomisine büyük zararlar verememişler ancak, ekonomik toparlanmanın süresini uzatmış ve zaman kaybettirmişlerdir. Ciddi yatırımların yapıldığı bir dönemde maliyeti artıracak şekilde faiz oranlarını yükseltip uluslararası alanda Türkiye’nin ekonomik olarak olumsuz etkilenmesi sağlanmak istenmiştir. Birlikte hareket ettikleri kuruluşlara kendi planlarına uygun kararlar ve değerlendirmeler yaptırarak Türkiye üzerindeki olumsuz ekonomik algıyı güçlendirmek istemişlerdir (Karagöl, 2016).

Türkiye’de darbe girişimi sonrası yapılan açıklamalarda ekonominin etkilenmemesi ve istikrarın sürmesi yönünde gereken bütün kararların alınacağı ve güven ortamının tahsisi için bütün adımların atılacağı vurgulanmıştır. Bu açıklamalara bankalar ve MB’de açıklamalar yaparak destek vermiştir. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere darbe girişimi sonrası ilk tepki olarak döviz kuru ve borsa olumsuz etkilenmiştir (Karagöl, 2016).

Tablo 16. Darbe Girişimine Piyasaların İlk Tepkisi

	15 Temmuz	18 Temmuz	19 Temmuz	20 Temmuz	21 Temmuz
BIST 100	82,825	81,110	78,338	74,903	72,255
Dolar/TL	2,89	3,01	3,05	3,06	3,07
Euro/TL	3,21	3,33	3,36	3,37	3,38

Kaynak: Karagöl, Erdal; “15 Temmuz Darbe Girişimi Ve Türkiye Ekonomisi”, SETA Perspektif, Sayı:139, 2016.

Hükümet kanadından yapılan çağrılarla halkta iktidarın döviz bozdurması istenmiş ancak bu çağrı kurdaki yükselişe engel olamamıştır. 2017 yılı içerisinde bir dönem düşüş gösteren dolar sonraki aylarda tekrar yükselişe geçmiştir. Ekonomi Bakanı ve iktidar kanadı bu durumu darbe girişimi sonrasında dış ülkelerin Türkiye’ye baskı kurmak amaçlı yaptığı spekülasyonlar olarak yorumlamıştır.

İstanbul Taksimde başlayan gezi parkı olayları ve yargıdaki FETÖ darbesi gibi olaylar döviz kurundaki yükselişlerin sebebi olarak gösterilebilir (Kılıçaslan, 2017).

15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrası artan faizler sonraki yılda artış eğilimi göstermiş ancak dolar kuru ile kıyaslandığında kur artışı kadar yüksek olmamıştır. Fakat faiz artışı 2017 yılları sonlarına doğru yatırımı ve büyümeyi etkilemiş istihdamı düşürmüştür (Kılıçaslan, 2017).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE YAŞANAN 1960 VE 1980 DARBELERİ İLE BU DARBELERDEN FARKLI OLARAK SONUÇLANAN 15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİNİN MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERLE İNCELENMESİ

3.1. 27 Mayıs 1960 Darbesinin Makroekonomik Göstergelerle İncelenmesi

27 Mayıs 1960 darbesinin yaşanmasıyla milli gelir, enflasyon, işsizlik, dış ticaret gibi Türkiye ekonomisinin analizinin yapıldığı bu makroekonomik veriler incelenerek ekonomi üzerinde nasıl etkiler yarattığının sonuçlarına yer verilecektir.

3.1.1. Milli Gelir Açısından İncelenmesi

27 Mayıs’ta yaşanan darbenin milli gelir üzerinde oluşturduğu etkiyi darbe öncesi ve sonrası yılları kapsayacak şekilde 10 yıllık bir dönem olarak tablolştırılıp bu dönemde gayrisafi milli hasılda ki değişim ve kişi başına milli hasıladaki değişim rakamları incelenecektir.

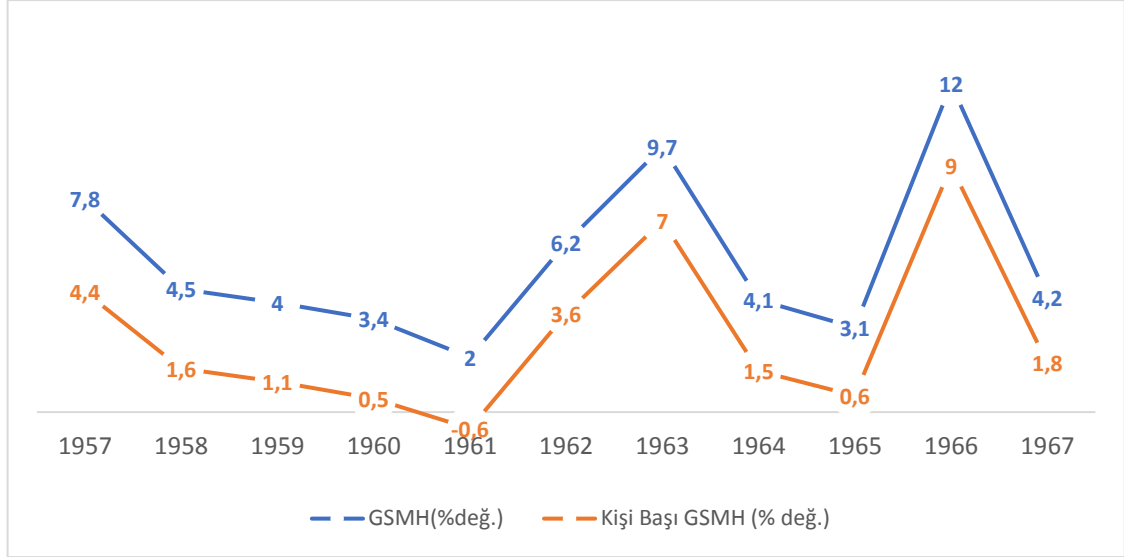
Tablo 17. 1957 – 1967 Dönemi GSMH ve Kişi Başı GSMH

Yıllar	GSMH (% değ.)	Kişi Başı GSMH (% değ.)
1957	7,8	4,4
1958	4,5	1,6
1959	4	1,1
1960	3,4	0,5
1961	2	-0,6
1962	6,2	3,6
1963	9,7	7
1964	4,1	1,5
1965	3,1	0,6
1966	12	9
1967	4,2	1,8

Kaynak: İstatistik Göstergeler 1923-2011 (2012), ss 693-694,730-731

Darbe öncesi ve sonrası GSMH’deki % olarak değişime bakıldığında 1961 yılından önce sürekli olarak azaldığı görülmektedir, sonraki yıllarda yüzde değişim her yıl olarak artış göstermiştir. Kişi başı hasıla ise GSMH oranına göre değişim göstermiş ve 1961 yılında eksi değerlere kadar düşmüştür 1961 yılından sonra artış göstermiştir. Yaşanan

darbe sonrasında ara rejim seçimle sona ermiş ve 1961 yılında demokrasiye dönülmüştür. Tablo 17’deki değerlerin önceki değerlere göre daha iyi olması demokrasinin etkisini de sorgulatmaktadır. Darbe öncesinde Türkiye’de yaşanan kuraklıkla tarım gelirleri ciddi şekilde azalma göstermiş, bu hasılayı da etkilemiştir.

Kaynak: İstatistik Göstergeler 1923-2011 (2012), ss 693-694,730-731

Grafik 1. 1957 – 1967 Dönemi GSMH ve Kişi Başı GSMH’deki % Değişim

Grafiği incelediğimizde 1957 yılından 1961 yılına kadar GSMH’de sürekli olarak bir azalma görmekteyiz. Türkiye Cumhuriyeti’nin karşılaştığı ilk askeri müdahaleye kadar uygulanan politika liberal dış ticaret ve sanayileşme politikasıydı 1960 yaşanan darbeden sonra planlı ekonomiye geçilmesiyle negatif değerlere düşen kişi başı gelir artmaya başlamış 1963 yılına kadar, daha sonra dalgalı bir seyir izlemiştir.

3.1.2. Enflasyon Açısından İncelenmesi

Hükümet açısından halkın memnuniyetini önemli derecede etkileyen veri, hiç şüphesiz enflasyondur. Aslında enflasyon bir ekonomik sorun değil, yaşanan her türlü ekonomik sorunun varlığının göstergesidir (Eren, 2017: 148). Yani enflasyon ekonomik sorunun sonucudur.

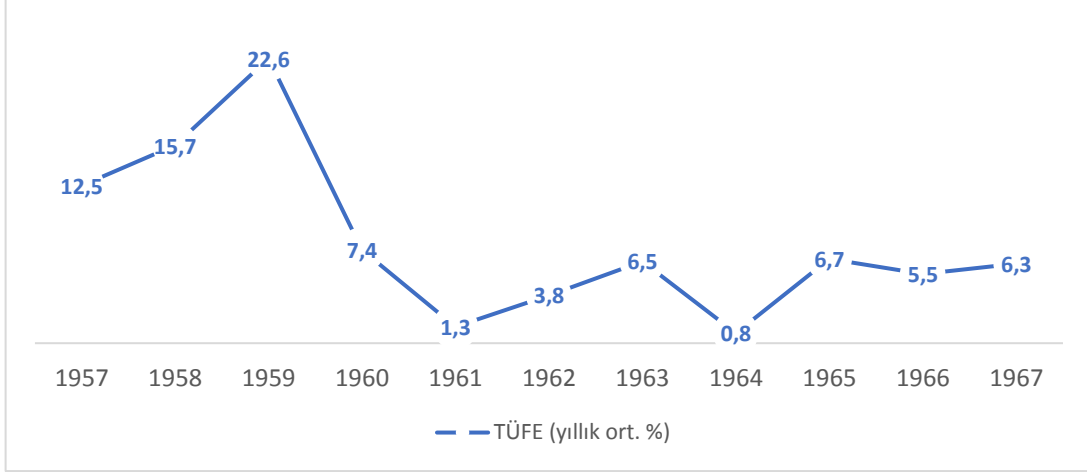
Tablo 18. 1957 – 1967 Dönemi Enflasyon Oranları

Yıllar	TÜFE (%)
1957	12,5
1958	15,7
1959	22,6
1960	7,4
1961	1,3
1962	3,8
1963	6,5
1964	0,8
1965	6,7
1966	5,5
1967	6,3

Kaynak: İstatistik Göstergeler 1923-2011 (2012), ss 602.

1957-1967 yılları arasında enflasyon oranlarına bakacak olursak 1960 yılına kadar enflasyonun hızla arttığını görmekteyiz. 1959’da %22,6 olan enflasyon darbenin yapıldığı yıl %7,4 seviyelerine düşmüştür, darbe sonrası ara rejimin bittiği ve demokrasiye geçildiği 1961 yılında ise daha da azalıp %1,3 seviyelerine gelmiştir.

Grafik 2’de net bir şekilde görüleceği gibi yüksek seyreden enflasyonun 1.961 oldukça düşük bir orana indiğini ve 1967 yılına kadar da darbe öncesi dönem verilerine göre düşük seyrettiğini görmekteyiz.

Kaynak: İstatistik Göstergeler 1923-2011 (2012), ss 602.

Grafik 2. 1957 – 1967 Dönemi TÜFE yıllık ort. (%)

3.1.3. İşsizlik Açısından İncelenmesi

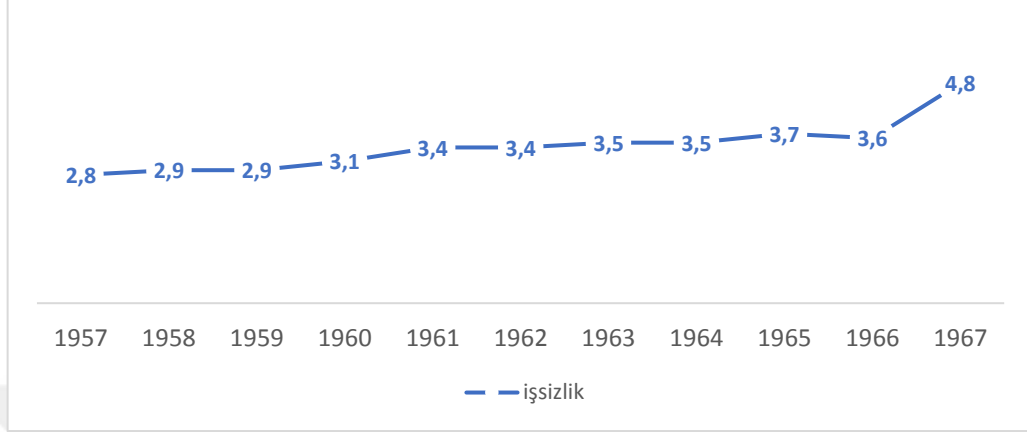
Tablo 19. 1957 – 1967 Dönemi İşsizlik Oranları

Yıllar	İşsizlik (%)
1957	2,8
1958	2,9
1959	2,9
1960	3,1
1961	3,4
1962	3,4
1963	3,5
1964	3,5
1965	3,7
1966	3,6
1967	4,8

Kaynak: Şahin L. ve Yıldırım K. (2015), On Dokuzuncu Yüzyıldan Günümüze Türkiye’de İşsizlikle Mücadele Politikalarının Gelişimi, Çalışma ve Toplum Dergisi, Sayı 45, ss 121-122.

1960 askeri müdahalesi öncesi ve sonrasındaki işsizlik verilerine bakacak olursak tabloda ve grafikte görüldüğü gibi işsizlik oranlarında hissedilir bir derecede artış veya

azalış bulunmamaktadır. Darbe öncesinde de sonrasında da işsizlik oranları yüksek seyretmektedir. Darbe sonrasında planlı ekonomiye geçilmesinin işsizlik üzerinde etkili olmadığı grafik ve tablodan anlaşılmaktadır.

Kaynak: Şahin L. ve Yıldırım K. (2015), On Dokuzuncu Yüzyıldan Günümüze Türkiye’de İşsizlikle Mücadele Politikalarının Gelişimi, Çalışma ve Toplum Dergisi, Sayı 45, ss 121-122.

Grafik 3. 1957 – 1967 Dönemi İşsizlik Grafiği

3.1.4. Dış Ticaret Açısından İncelenmesi

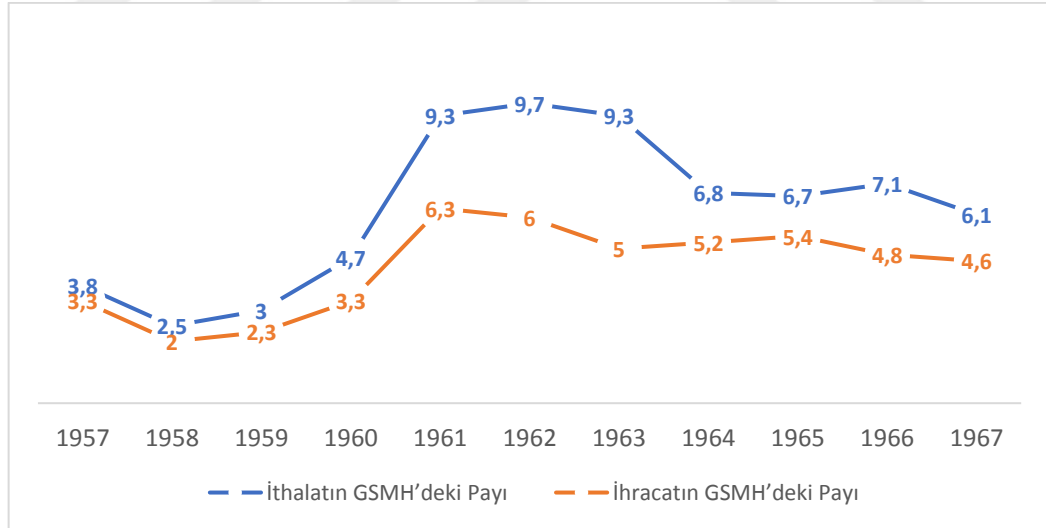
1950 yılından sonra hükümetin değişmesi ile uygulanan politika da değişmiş devletçi politikalar bırakılıp sanayinin ön plana çıktığı liberal dış ticaret ve sanayileşme politikasına geçilmiştir.

Darbe öncesi dönemde uygulanan politikalar ithalatın aşırı artmasına ihracatın ise azalmasına sebebiyet vermiştir. İthalatın artmasıyla cari işlemler bilançosunda açık oluşmuş ve dış borçların anapara ödemesinin gündeme gelmesi söz konusu olmuştur o dönemde uygulanan kredili ithalat politikası durdurulmuştur, bu yaşananlardan sonra 1958 yılına geldiğinde döviz dar boğazı yaşanmıştır. DP hükümeti dış borçlarını ödeyemeyecek duruma gelmiş ve IMF destekli bir istikrar programı uygulanmaya başlanmıştır. 1958 istikrar programıyla devalüasyon gerçekleştirilmiş ve Türk lirasının değerinin düşmesiyle ihracatta artış meydana gelmiştir. Aynı şekilde ithalattaki artış da devam etmektedir. İhracat ne kadar artış gösterse de ithalatın ondan daha fazla artış göstermesin dış ticaret dış ticaretin açık vermesine sebep olmuştur.

Tablo 20. 1957 – 1967 Döneminde İthalat ve İhracatın GSMH’deki Payı (%)

Yıllar	İthalatın GSMH’deki Payı	İhracatın GSMH’deki Payı	İhracat /İthalat	Dolar Kuru
1957	3,8	3,3	86,9	2,8
1958	2,5	2	78,4	2,8
1959	3	2,3	75,3	2,8
1960	4,7	3,3	68,6	4,73
1961	9,3	6,3	68,0	9,04
1962	9,7	6	61,3	9,04
1963	9,3	5	53,5	9,04
1964	6,8	5,2	76,5	9,08
1965	6,7	5,4	81,1	9,08
1966	7,1	4,8	68,2	9,08
1967	6,1	4,6	76,4	9,08

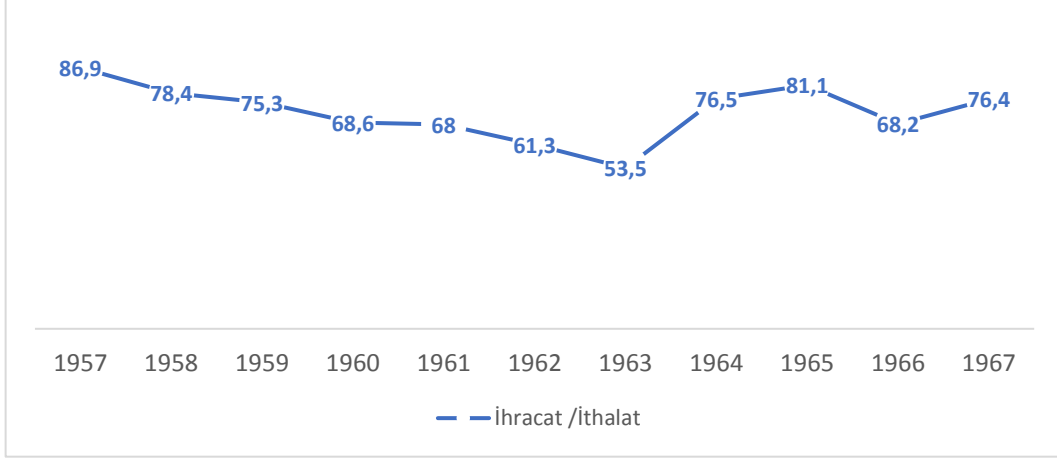
Kaynak: İstatistik Göstergeler 1923-2011 (2012), ss 477, 480-481

Kaynak: İstatistik Göstergeler 1923-2011 (2012), ss 477, 480-481

Grafik 4. 1957 – 1967 Döneminde İthalat ve İhracatın GSMH’deki Payı (%)

Grafikten gördüğümüz kadarıyla 1958 istikrar programının uygulanmasından sonra Türk lirasının değer kaybetmesiyle ihracatın artış göstermesi ile ihracatın ithalata olan oranını gösteren eğrinin yukarı yönlü olmasından anlaşılmaktadır.

Kaynak: İstatistik Göstergeler 1923-2011 (2012), ss 477, 480-481

Grafik 5. 1957 – 1967 Döneminde İhracatın İthalata Oranı

1960 darbesinin yaşandığı yıl öncesinde de sonrasında da eğrinin yukarı yönlü hareket ettiğini görmekteyiz. 1963 yılına kadar ihracatın ithalata oranı azalma göstermiş 1963 yılından sonra ise ihracat artmaya devam etmiştir. Yaşanan bu darbenin ithalat ve ihracatta bir etki yaratmadığı bu eğriyle anlaşılmaktadır.

3.2. 12 Eylül 1980 Darbesinin Makroekonomik Göstergelerle İncelenmesi

12 Eylül 1980 darbesinin yaşanmasıyla milli gelir, enflasyon, işsizlik, dış ticaret gibi Türkiye ekonomisinin analizinin yapıldığı bu makroekonomik veriler incelenerek ekonomi üzerinde nasıl etkiler yarattığının sonuçlarına yer verilecektir.

3.2.1. Milli Gelir Açısından İncelenmesi

Bir ülkenin GSMH'sindeki artış ülke ekonomisinin büyüdüğünü göstermektedir. Bu yönde bakılırsa 1975 yılından darbenin yaşandığı 1980 yılına kadar ekonomide küçülme yaşanmıştır. 1979 ve 1980 yıllarında GSMH negatif değerler almıştır. Ekonominin küçülmesinde siyasi istikrarsızlığın ve o dönem yaşanan kaos ortamının etkisi büyüktür. Yaşanan hem ekonomik hem siyasi sıkıntılar 1980 darbesinin yaşanmasını meşrulaştırmış ve şüphesiz halk tarafından tepkiyle karşılanmamıştır.

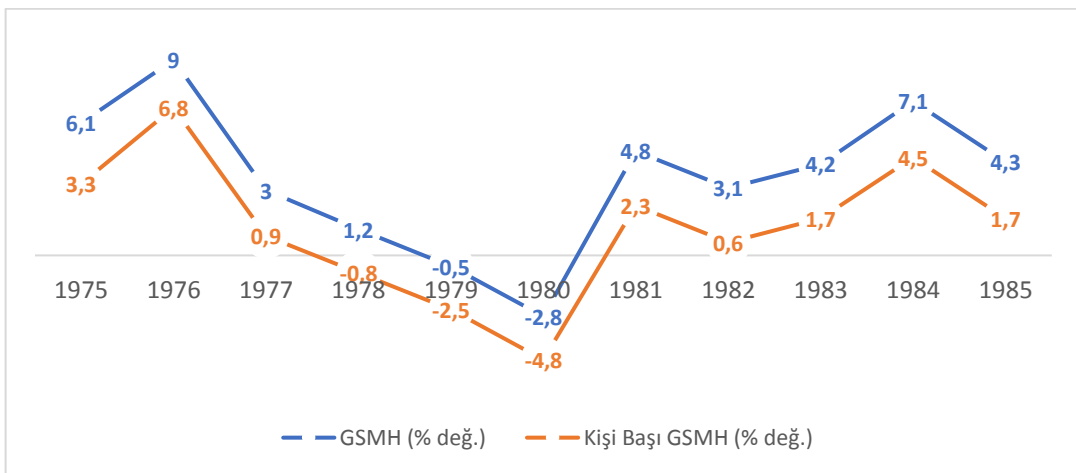
24 Ocak 1980 kararlarının darbe sonrasında uygulanabilir hale gelmesi ve uygulanmasıyla ekonomide pozitif etkiler görülmeye başlanmıştır. Aşağıda ki tablodan da görülmektedir ki makroekonomik göstergelerden büyüme verisinde olumlu sonuçlar alınmıştır.

Tablo 21. 1975-1985 Dönemi GSMH ve Kişi Başı GSMH (% değ.)

Yıllar	GSMH (% değ.)	Kişi Başı GSMH (% değ.)
1975	6,1	3,3
1976	9	6,8
1977	3	0,9
1978	1,2	-0,8
1979	-0,5	-2,5
1980	-2,8	-4,8
1981	4,8	2,3
1982	3,1	0,6
1983	4,2	1,7
1984	7,1	4,5
1985	4,3	1,7

Kaynak: İstatistik Göstergeler 1923-2011 (2012), ss 694, 731.

1980 yılında GSMH ve ona bağlı olarak kişi başına düşen hasıla negatif değerlerdeyken 1981 yılında artış göstermiştir. Tablodaki 10 yıllık veriler incelendiğinde yüzde olarak değişim her yıl artış göstermiş ve en yüksek büyüme %7,11 değişim ile 1984 yılında görülmüştür.

Kaynak: İstatistik Göstergeler 1923-2011 (2012), ss 477, 480-481.

Grafik 6. 1975-1985 Dönemi GSMH ve Kişi Başı GSMH'deki % Değişim

Grafiği incelediğimizde, GSMH'nin 1980 askeri darbesinin yaşandığı yıla kadar aşağı yönlü olduğunu ve negatif değerlere indiğini görmekteyiz. 1980 sonrasında ise yukarı yönlü olduğunu ve 1981 yılında büyümenin pozitifte geğtiğini daha sonrasında ise dalgalı seyrettiğini görmekteyiz.

3.2.2. Enflasyon Açısından İncelenmesi

Tablo 22. 1975-1985 Dönemi Enflasyon Oranları

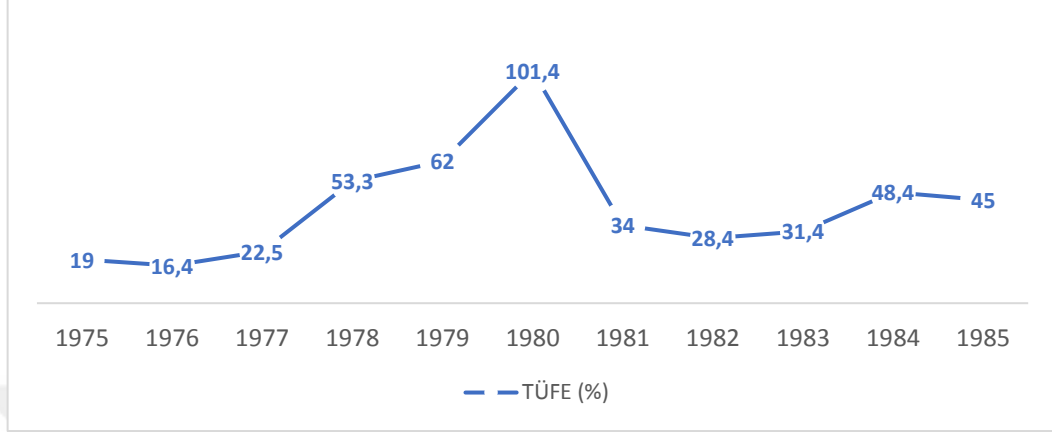
Yıllar	TÜFE (%)
1975	19
1976	16,4
1977	22,5
1978	53,3
1979	62
1980	101,4
1981	34
1982	28,4
1983	31,4
1984	48,4
1985	45

Kaynak: TUIK, İstatistik Göstergeler 1923-2011 (2012), ss 603.

Ekonomik problemlerin en önemlilerinden biri olan enflasyonu 1975-1985 döneminde nasıl bir durumda olduğunu görmek için oluşturduğumuz tablodan sürekli olarak arttığını 1980 yılında ise en yüksek seviyelerine geldiğini görmekteyiz. Yaşanan 1980 darbesi sonrasında %100 seviyelerinden %34 seviyelerine düştüğünü ve sonraki yıllarda düşüşe devam ettiğini görmekteyiz.

Bu dönemde Kıbrıs hareketinin yapılmış olması ve bu harekât ABD'nin Türkiye'ye karşı olumsuz bir bakış açısına sahip olmasına neden olmuştur. Sonrasında Amerika tarafından Türkiye'ye verilen silahların amaçları dışında kullanıldığı gerekçesiyle silah ambargosu uygulanmıştır. Yine bu dönemde petrol krizlerinin yaşanması ile tarımda makineleşmenin artmasıyla tarımsal faaliyetlerin azalması ve sanayi faaliyetlerinin

azalması gibi sıkıntılar meydana getirmiştir. Aynı zamanda 1980 askeri darbesinden sonra tekrar uygulamaya konulan 24 Ocak kararlarının talep azaltıcı etkileri enflasyonda düşüşe sebep olmuştur.

Kaynak: TUIK, İstatistik Göstergeler 1923-2011 (2012), ss 603.

Grafik 7. 1975-1985 Dönemi TÜFE (%)

Enflasyonun seyrini grafikten inceleyecek olursak 1980'e kadar hızlı bir artışın olduğunu 1980 askeri darbesinin yaşanması ve uygulanmaya başlanan politikalar ve tabii ki sert kararlar içeren 24 Ocak kararlarının uygulanmasıyla TÜFE eğrisinin aşağı yönlü hareket ettiğini görmekteyiz. 24 ocak kararları sert tedbirler içeren bir şok tedavi şeklindedir enflasyonun %100'leri geçtiği dış ödemeler dengesinin bozulduğu bir ekonomide uygulanacak en doğru politika 24 Ocak kararları gibi bir şok tedavi politikasıdır (Cem, 1984).

3.2.3. İşsizlik Açısından İncelenmesi

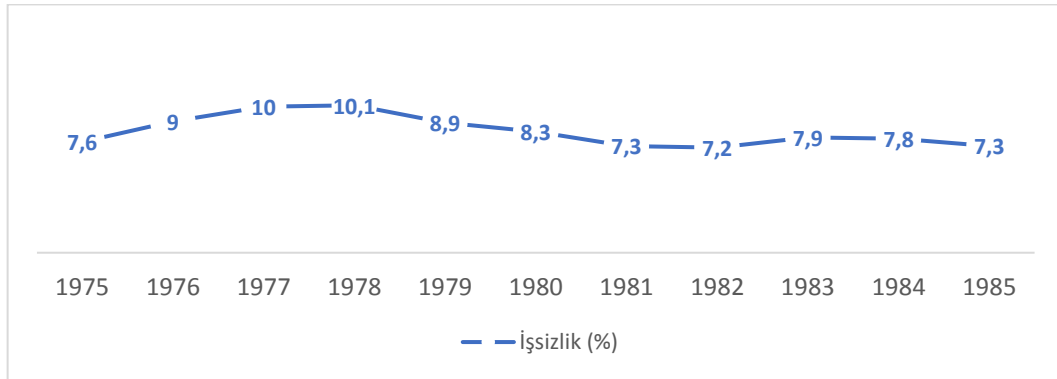
Tabloyu incelediğimizde işsizlik oranlarının 1978 yılına kadar arttığını daha sonra büyük bir oranda olmasa da düştüğünü görmekteyiz 1980 darbesi sonrasında tekrar uygulamaya konulan 24 Ocak kararlarının enflasyon üzerindeki etkisi işsizlik üzerinde de görülmüştür.

Tablo 23. 1975-1985 Dönemi İşsizlik Oranları

Yıllar	İşsizlik (%)
1975	7,6
1976	9
1977	10
1978	10,1
1979	8,9
1980	8,3
1981	7,3
1982	7,2
1983	7,9
1984	7,8
1985	7,3

Kaynak: Şahin L. Ve Yıldırım K. (2015), On Dokuzuncu Yüzyıldan Günümüze Türkiye’de İşsizlikle Mücadele Politikalarının Gelişimi, Çalışma ve Toplum Dergisi, Sayı 45, ss 123,125.

Grafiğe döktüğümüz işsizlik verileriyle oluşturduğumuz işsizlik eğrisine bakarsak, eğri aşağı yönlü bir eğilim göstermektedir.

Kaynak: Şahin L. Ve Yıldırım K. (2015), On Dokuzuncu Yüzyıldan Günümüze Türkiye’de İşsizlikle Mücadele Politikalarının Gelişimi, Çalışma ve Toplum Dergisi, Sayı 45, ss 123,125.

Grafik 8. 1975-1985 Dönemi İşsizlik Oranları (%)

3.2.4. Dış Ticaret Açısından İncelenmesi

1975-1985 yılları arasındaki ithalat ve ihracat değerlerine baktığımızda ithalatın ve ihracatın hasıladaki payının 1980’e kadar düştüğünü 1980 sonrasında artış gösterdiğini

görmekteyiz. 1980 sonrasında gördüğümüz bu artış 24 Ocak kararlarının ihracatı artırmaya yönelik olmasından bu yönde kararlar içermesinden kaynaklı olabilmektedir.

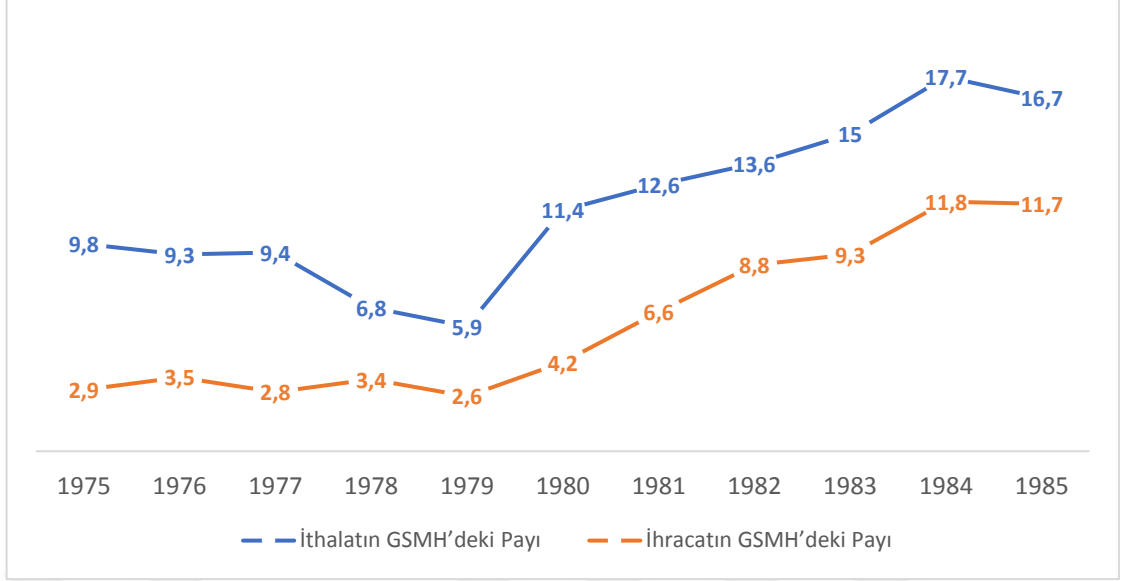
Tablo 24. 1975-1985 Döneminde İthalat ve İhracatın GSMH'deki Payı (%)

Yıllar	İthalatın GSMH'deki Payı	İhracatın GSMH'deki Payı	İhracat /İthalat	Dolar Kuru
1975	9,8	2,9	29,6	14,56
1976	9,3	3,5	38,2	16,17
1977	9,4	2,8	30,2	18,09
1978	6,8	3,4	49,7	24,63
1979	5,9	2,6	44,6	35,21
1980	11,4	4,2	36,8	77,54
1981	12,6	6,6	52,6	112,20
1982	13,6	8,8	65,0	165,27
1983	15	9,3	62,0	230,33
1984	17,7	11,8	66,3	375,10
1985	16,7	11,7	70,2	528,48

Kaynak: TUIK, İstatistik Göstergeler 1923-2011 (2012), ss 478, 480-481.

IMF tipi Ortodoksi kararlar içeren 24 Ocak kararları ile ihracatın ithalata olan oranı 1980 sonrasında artmaya başlamıştır, uygulamaya konulan kotalar ve yasaklarla sınırlandırmaya çalışan ithalatta da yine artışlar meydana gelmiştir.

24 Ocak kararlarıyla ihracata dayalı sanayileşme sistemi getirilerek büyüme sağlanması hedeflenmiştir böylelikle ülkede üretilen mallar ulusal pazarlarda rekabet edecek, firmalar üretimlerini hem iç hem de dış talebe göre planlayacak attı fakat daha sonradan bu sistemin sanayileşmeyi buna bağlı olarak büyümeyi sağlayamadığı görülecektir (Yıldırım,2006)

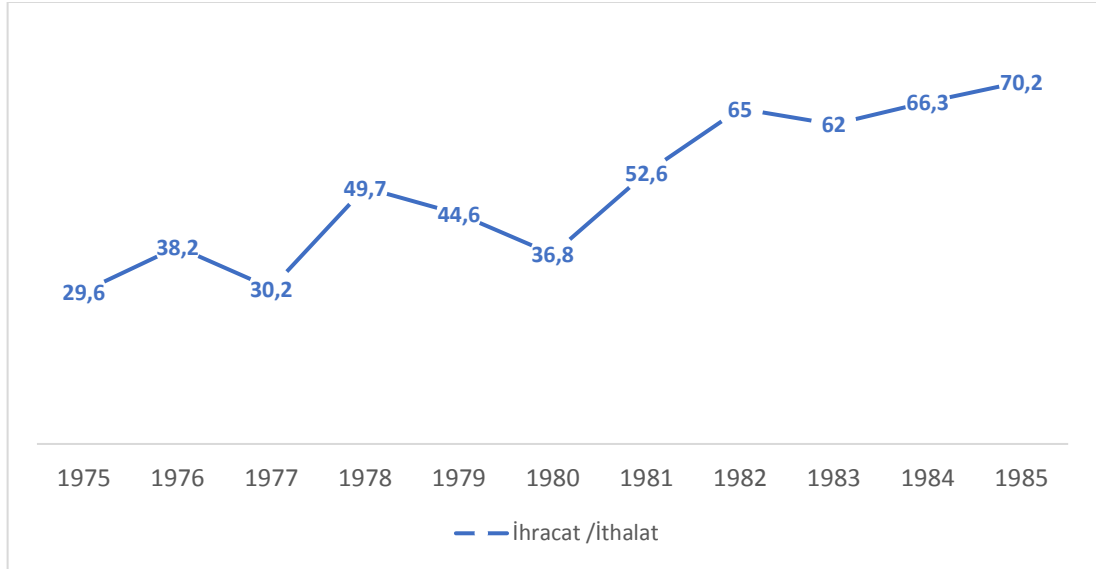

Kaynak: TUIK, İstatistik Göstergeler 1923-2011 (2012), ss 478, 480-481.

Grafik 9. 1975-1985 Döneminde İthalat ve İhracatın GSMH'deki Payı (%)

Grafikleştirdiğimiz oranlarla elde ettiğimiz ithalat ve ihracat eğrilerinden gördüğümüz üzere ithalatın da ihracatında 1980 sonrasında yukarı yönlü olmasıdır.

İhracatın ithalata olan oranını gösteren eğriye baktığımızda 1980 sonrasında sürekli olarak arttığını ve yukarı yönlü olduğunu görmekteyiz.

Kaynak: TUIK, İstatistik Göstergeler 1923-2011 (2012), ss 478, 480-481.

Grafik 10. 1975-1985 Döneminde İhracat /İthalat (%)

3.3. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişiminin Makroekonomik Göstergelerle İncelenmesi

15 Temmuz darbe girişiminin yaşanmasıyla milli gelir, enflasyon, işsizlik, dış ticaret gibi Türkiye ekonomisinin analizinin yapıldığı bu makroekonomik veriler incelenerek ekonomi üzerinde nasıl etkiler yarattığının sonuçlarına yer verilecektir.

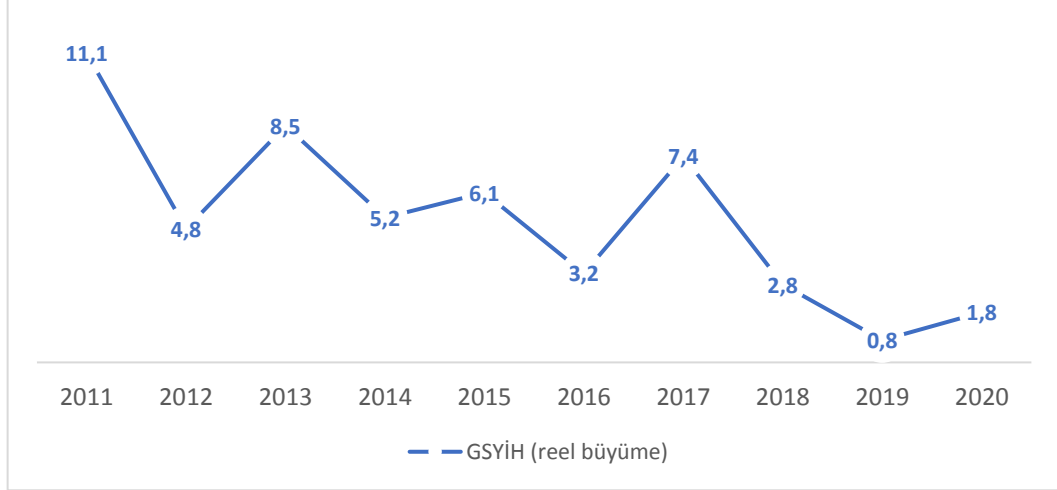
3.2.1. Milli Gelir Açısından İncelenmesi

Ülke ekonomisinin GSYİH verilerinin olduğu tablodan darbe girişiminin yaşandığı 2016 yılında bir önceki yıla göre daralmanın yaşandığını görmekteyiz. 2017 yılında 2 kat kadar büyüdüğünü sonraki yıllarda düşüşe geçtiğini görmekteyiz.

Tablo 25. 2011-2020 Dönemi Büyüme Oranları

Yıllar	GSYİH (reel büyüme)
2011	11,1
2012	4,8
2013	8,5
2014	5,2
2015	6,1
2016	3,2
2017	7,4
2018	2,8
2019	0,8
2020	1,8

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, <https://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/#1542268521132-a9825b93-fa4c>, (14.11.2024)

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, <https://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/#1542268521132-a9825b93-fa4c>, (14.11.2024)

Grafik 11. 2011-2020 Dönemi Büyüme Oranları

Grafikten büyüme eğrisini incelediğimizde konjonktürel bir dalgalanma görmekteyiz. İniş çıkışların olduğu, her yıl bir daralma ve bir genişlemenin olduğu, istikrarlı bir şekilde büyümenin olmadığı bir ekonomi gözlenmektedir. 2017 yılından sonra da sürekli olarak azaldığı görülmektedir.

3.2.2. Enflasyon Açısından İncelenmesi

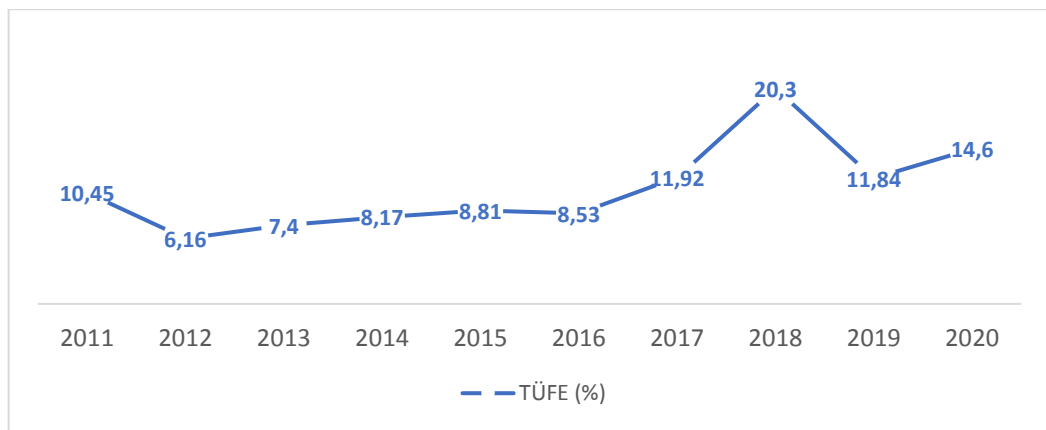
Ekonomide istikrarlı bir büyümenin yaşanabilmesi açısından enflasyon verileri oldukça önemli yer tutmaktadır. Bu yüzden ülke yönetiminde bulunan her hükümet enflasyonla mücadele etmiş ve düşürmeyi amaçlamışlardır. 2016 yılında yaşanan darbe girişiminin enflasyonda oluşturduğu etkiyi görebilmek adına öncesinde ve sonrasında olmak üzere 10 yıllık verilerin olduğu tablo incelendiğinde tek hanelerde seyreden enflasyonun yaşanan girişim sonrasında yükseldiğini ve çift hanelere geldiğini görmekteyiz. Darbe, terör, kaos ortamı ekonominin dışında gibi düşünülse de aslında insanları ve ekonomiyi genel olarak olumsuz şekilde etkilemiştir.

Tablo 26. 2011-2020 Dönemi Enflasyon Oranları

Yıllar	TÜFE (%)
2011	10,45
2012	6,16
2013	7,40
2014	8,17
2015	8,81
2016	8,53
2017	11,92
2018	20,30
2019	11,84
2020	14,60

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, <https://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/#1542268521132-a9825b93-fa4c>, (14.11.2024)

2011-2020 yılları arasında dokuzuncu ve onuncu kalkınma planları uygulanmaktadır. Bu kalkınma planlarıyla insanların refahı artırılmak istenmiş fakat yaşanan kaos ortamının belirsizliklere yol açmasıyla ekonomi de bozulmalar meydana gelmiş enflasyonun istenilen seviyelerin üstüne seyretmesiyle satın alma gücü oldukça düşmüş ve refah kaybı yaşanmaya başlamıştır.

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, <https://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/#1542268521132-a9825b93-fa4c>, (14.11.2024)

Grafik 12. 2011-2020 Dönemi Enflasyon Oranı

Grafikten de görebileceğimiz gibi enflasyon oranlarını gösteren eğri darbe girişiminin yaşandığı 2016 yılından sonra hızlı bir yükselişe geçmiş, 2019 yılında azalma gözlense de çift hanelerde bulunmaya devam etmiştir.

3.3.3. İşsizlik Açısından İncelenmesi

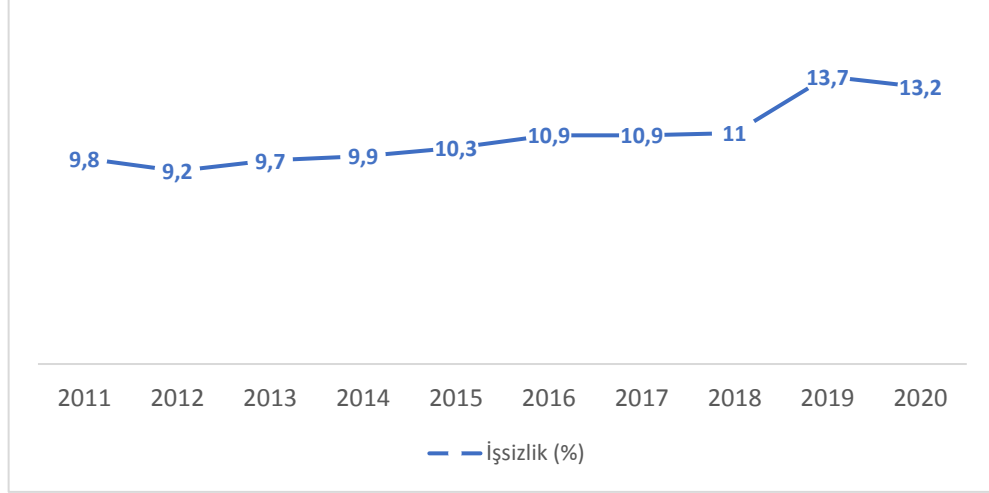
Tablo 27. 2011-2020 Dönemi İşsizlik Oranları

Yıllar	İşsizlik (%)
2011	9,8
2012	9,2
2013	9,7
2014	9,9
2015	10,3
2016	10,9
2017	10,9
2018	11
2019	13,7
2020	13,2

Kaynak: TUIK (www.tuik.gov.tr), 22.03.2021.

Ülkelerin sürekli olarak mücadele etmek zorunda oldukları makroekonomik göstergelerden biri enflasyon diğeri ise işsizliktir. Her kalkınma ve istikrar programında işsizliğin düşürülmesi hedeflenmiştir. Hiçbir dönemde istihdam tam olarak sağlanamamıştır.

Tablodaki işsizlik oranlarına baktığımızda yıllara göre işsizliğin yüksek oranlarda olmayan şekilde artış gösterdiğini görmekteyiz. Tabloda ki oranları grafikleştirip incelediğimizde iniş çıkışların belirgin olmadığı bir eğri ile karşılaşmaktayız.

Kaynak: TUIK (www.tuik.gov.tr), 22.03.2021.

Grafik 13. 2011-2020 Dönemi işsizlik verileri

3.3.4. Dış Ticaret Açısından İncelenmesi

Küreselleşmeyle birlikte ülkelerin dışa açılması, ihracat ve ithalatların canlanmasını sağlamıştır. Ülkeler birbiriyle sürekli olarak iletişim halinde olmaya başlamış ve dış ticaret hareketlenmeye başlamıştır.

Küreselleşmenin daha da arttığı 2000'li yıllar ile teknolojinin de üretimde etkin olarak kullanılması üretim olanaklarını artırmış ithalat ve ihracat ivme kazanmıştır.

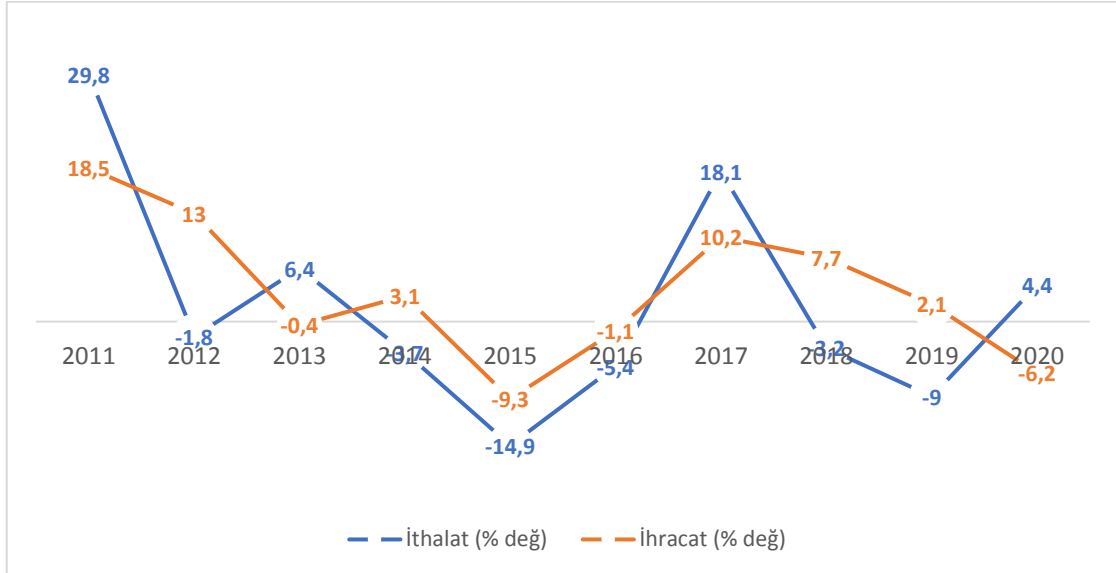
Tablodaki dış ticaret verileri incelendiğinde ithalat ve ihracattaki yıllar içerisindeki yüzde değişim sürekli olarak farklılık göstermiş artış ve azalışlar yaşanmıştır. 2016 darbe girişiminin yaşandığı yıl verilerine bakılırsa bir önceki yıla göre %1'lik bir azalma görünürken 2017 de %10'luk bir artış görülmektedir. Bu artışın girişim sonrasında olması üretimin ve ihracatın olumlu bir şekilde tepki aldığını düşünebiliriz.

Tablo 28. 2011-2020 Dönemi Dış Ticaret Verileri

Yıllar	İthalat (% değ)	İhracat (% değ)	İhracat /İthalat	Dolar Kuru
2011	29,8	18,5	56	1,67
2012	-1,8	13	64,5	1,79
2013	6,4	-0,4	61,9	1,90
2014	-3,7	3,1	66,3	2,18
2015	-14,9	-9,3	70,7	2,71
2016	-5,4	-1,1	73,8	3,01
2017	18,1	10,2	68,9	3,64
2018	-3,2	7,7	76,6	4,83
2019	-9,0	2,1	86,0	5,67
2020	4,4	-6,2	77,3	7,00

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, <https://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/#1542268521132-a9825b93-fa4c>, (14.11.2024)

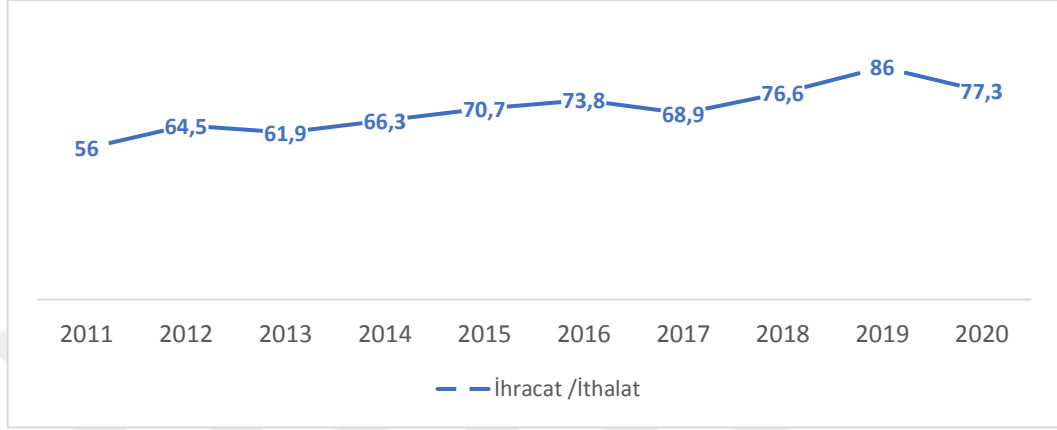
2011-2020 yılları arasındaki ihracat ve ithalattaki değişim verilerini grafik haline getirip incelediğimizde genel olarak iki göstergenin de aynı yönlü hareket ettiğini görmekteyiz.

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, <https://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/#1542268521132-a9825b93-fa4c>, (14.11.2024)

Grafik 14. 2011-2020 Dönemi Dış Ticaret Verileri

2011-2020 yılları arasındaki ihracatın ithalata oranının grafiğine baktığımızda yıllar arasındaki değişimin yüksek seviyelerde olmadığını eğrinin iniş çıkışlara sahip olmamasından anlamaktayız. 2011 yılından 2019 yılına kadar hafif yukarı yönlü bir eğri görmekteyiz. 2019 yılından sonra eğrinin aşağı yönlü harekete geçtiği görülmektedir.

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, <https://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/#1542268521132-a9825b93-fa4c>, (14.11.2024)

Grafik 15. 2011-2020 Döneminde İhracat /İthalat (%)

SONUÇ

Cumhuriyet'in ilanından itibaren Türkiye'deki siyasi ve ekonomik yapı detaylandırılıp incelendiğinde istikrarsızlığın hâkim olduğu bir yapıyla karşılaşılmıştır. Bunların olduğu bir siyasi otorite ekonomik anlamda ilerleme kaydetmemekte ve zayıf kalmaktadır. Ekonomi yalnızca uygulanan para ya da maliye politikalarıyla yönetilse çok daha kolay büyüme sağlayacak bir ortam oluşacaktır. Yalnız ekonomi her türlü siyasi durumdan da etkilenmekte ve toparlanması da oldukça zahmet gerektirmektedir.

Türkiye'de cumhuriyetin ilanından sonra 1929 Büyük Ekonomik Buhranına kadar ki zamanda liberal ekonomi politikası izlenmiştir. Tüm dünyayı etkisi altına alan tabii ki Türkiye'yi de etkileyen bu buhranla birlikte ihracat mallarının fiyatlarında ve paranın değerinde düşmeler olmuş, ihracat miktar olarak artmasına rağmen fiyatların düşmesi, ihracat değerinin azalmasına neden olmuştur. Bu buhrandan sonra Türkiye devletçi ekonomi politikalarına geçmiştir. Benimsenen bu politikayla dış ticaret açığı azalmaya başlamıştır. 1950'ye kadar devam eden devletçi politikadan sonra sanayinin ön plana çıktığı liberal dış ticaret ve sanayileşme politikasına geçilmiştir. 1958'de yaşanan döviz darboğazından sonra istikrar programı uygulamaya sokulmuş bununla birlikte TL devalüe edilmiştir.

1960 yılına gelindiğinde Türkiye Cumhuriyeti ilk askeri müdahalesiyle karşılaşmış bulunmaktadır. Hükümet düşürülmüş Milli Birlik Komitesi adı altında bir grup asker yönetime el koymuştur. Bunu hukuksal bir zemine oturtmak isteyen komite çalışmalarına başlamış ve anayasayı değiştirme yoluna gitmiştir. 1924 anayasası sonuç olarak değiştirilmiş ve 1961 Anayasası oluşturulmuştur. 1960 yılları Türkiye için planlı ekonomiye geçiş yılları olmuştur. Ekonomi 5 yıllık olarak ayarlanan planlarla düzenlenmeye çalışılmıştır. Bu kalkınma planları öncelikle sanayinin gelişmesine büyük önem vermiş, bunu yanı sıra dış kaynaklara bağımlılığın azaltılması, milli gelirin artırılması hedeflenmiştir.

1960-80 yılları arasında ithal ikameci politikalar uygulanmış, ihracatın artırılması istenmiştir. 1970'li yıllara gelindiğinde siyasi otoritenin ülke içinde ve dışında yaşadığı sıkıntılarla başa çıkamadığının görülmesi hükümetin uyarılmasına sebebiyet vermiş,

1971’de bir askeri muhtıra ile hükümet istifaya zorlanmıştır. 1980’lere yaklaşıldığında ülke içinde oluşan kaos ortamı can ve mal güvenliğinin tehlikeye girmesi, ekonominin dar boğaza girmesi, siyasi otoritenin görevini düzgün yerine getirememesi sebep gösterilerek Türkiye ikinci bir darbeyle karşılaşmış, asker yönetime bir kez daha el koymuştur. Yapılan darbe sonucunda sıkıyönetim ilan edilmiş, 24 Ocak Kararları uygulamaya konulmuştur.

24 Ocak Kararları çok etkisi yaratan sert kararların olduğu bir uygulamadır ve yapılan darbe bu kararların uygulanabilirliğini kolaylaştırmıştır. Bu dönemde ödemeler bilançosu açığı ve yüksek enflasyonla boğuşan Türkiye için bu kararların uygulanması etkili olmuş enflasyonun düşmesi sağlanmıştır. 1960’da olduğu gibi 1980 darbesinden sonrada anayasa değiştirilmek istenmiş ve çalışmalar yapıp halka sunulmuş halkın kabul oyuyla 1982 Anayasası yürürlüğe girmiştir.

Türkiye, uzun yıllar siyasi istikrarsızlık yaşamış bununla başa çıkmaya çalışmış ekonomik anlamda uygulanan politikalarla yeterli bir büyüme gösterememiştir. Türkiye de kriz ortamı sürekli devam eder olmuştur. 2000’li yıllara gelindiğinde finansal piyasalardan ani ve büyük miktarda sermaye çıkışlarının olması bir para krizinin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bankacılık krizi olarak adlandırılan bu kriz borsayı fazlasıyla etkilemiştir. Ardından siyasi istikrarsızlıktan kaynaklı 2001 krizi yaşanmıştır. Ekonomi ve siyasi istikrar arasında ki dengelerin ne kadar şeffaf olduğunun en büyük örneği bu kriz olmuştur. Bu kriz sonrasında güçlü ekonomiye geçiş programı uygulamış bu program için IMF’den kredi yardımı alınmıştır.

Türkiye ekonomisinin büyüme gösterdiği 2008-2013 yılları makroekonomik göstergelerin iyiye gittiği yıllar olmuştur. 2016 yılında bu kez ortaya çıkan darbe planı ekonominin iyiye gittiği zamanlarda yapılmak istenmiş ve bu darbe ile siyasi otorite hedef alınmıştır. Halkın desteğiyle bastırılan darbe diğer darbelerden yapı olarak farklıdır.

1960 ve 1980 darbeleri siyasi otoritenin zayıf olduğu ülke ekonomisinin kötüye gittiği halkın bunaldığı zamanlarda yapılmış olduğundan halk olumsuz tepki vermemiştir. 15 Temmuz’da yapılmak istenen bu darbe halkın demokrasisine sahip çıkmasıyla bastırılmış ve sadece girişim olarak kalmıştır.

Sonuç olarak yaşanan 1960, 1980 darbelerinin yapıldığı dönemlerdeki sosyo-kültürel ve ekonomik duruma bakıldığında yaklaşık olarak aynı zemine sahip olduklarını görmekteyiz. Laik düzene karşı olan bir hükümetin olduğundan, cepheleşmelerin olduğundan ve aynı zamanda ekonomideki kötü gidişatın refah kaybına yol açtığını, devalüasyonla gelen bir kriz ortamına sahip olduğundan belirsizliklerin yaşandığından bahsedilmektedir. Bu darbeler yaşanmadan önce bu gibi sebeplerle meşrulaştırılmış olduğundan halkın tepkisine rastlanmamış olduğunu halkın darbe sonrasındaki durumu çabuk kabul ettiğini görmekteyiz. 1960 darbesinden önce ödemeler bilançosunun açık vermesi sorunuyla yaşanan krizin 1958 devalüasyonu ile IMF destekli bir istikrar programının uygulanmasına başlanması ve laik düzeni bozmaya çalışan bir cepheleşmenin yaşanması ile darbe için gerekli iç dinamikler meydana gelmiştir. 1980 darbesine baktığımızda ise yine dar boğazda olan ekonomiyi rahatlatmak amacıyla IMF destekli bir istikrar programı olan 24 Ocak kararlarının uygulamaya konulması, Dünya Bankası gibi finansal kurumlardan kredi alarak ekonomiyi dar boğazdan kurtarmak istenmiş ve yine aynı dönemde görüş ayrılıklarının yaşandığı sağ-sol cepheleşmelerinin olduğu laik düzenin bozulmaya çalışıldığı kaos ortamının oluşmasıyla darbenin iç dinamikleri oluşmuştur. Küresel dünyadan ayrı düşünülemeyen darbelerin iç etkenlerine dış etkenlerde eklenince askeri müdahale kaçınılmaz olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti açısından unutulmaz olan bu iki darbe düşünüldüğünde bunların çok dışında gibi görünen 15 Temmuz darbe girişiminin iç ve dış etkenlere sahip olup olmadığına bakmak gerekir. Buna baktığımızda herhangi bir kriz ortamının veya cepheleşmenin olmadığı ortamda yalnızca dış dinamiklerin oluşmasıyla yaşatılmaya çalışıldığından bu müdahalenin girişim olarak kaldığını görmekteyiz.

Türkiye’de yaşanan bu darbelere bakıldığında siyasi istikrarsızlığın yarattığı belirsizliğin olduğu bir ortamda, ekonomideki kötü gidişat görüşü öne sürülerek yapılan yönetime el koymalar sonucunda, işsizlikle ilgili olumlu veya olumsuz bir etkinin olmadığı, ilk aşamada IMF bazlı uygulanan istikrar programlarının enflasyonda gözlenen düşüşe ve milli gelirden meydana gelen artışa katkı sağladığı fakat ekonomide uzun vadeli bir iyileşmenin sağlanmadığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, E. Hasan, (2019), Askeri Darbelerin Sebepleri, Dinamikleri ve İdeolojik Temelleri- Irak Örneği, Avrasya Etütleri, ss 155-178.
- Aydın, Noyan, (2012), Türkiye’de İşsizlik Olgusu ve Çözümüne İlişkin Politikaların Etkinliği, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hacettepe üniversitesi, Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi enstitüsü, “Atatürk sonrası iç politika” <http://www.ait.hacettepe.edu.tr>, (25.03.2020).
- Başoğlu, Ufuk, (2000), Krizlerin Öngörülmesinde Sinyal Yaklaşımı, Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt XIX, Sayı 1-2, ss 231-242.
- Bulutay, T, Tezel, Y, Yıldırım N, (1974), Türkiye Milli Geliri: 1923-1948, Ankara; Aktaran Boratav; “Türkiye’de Devletçilik”.
- Cem, İsmail, (1984), Geçiş Dönemi Türkiye’si (1981-1984), Cem Yayınevi, İstanbul.
- Çelebi, Esat (2001), Türkiye’de Devalüasyon Uygulamaları (1923-2000), Doğuş Üniversitesi Dergisi, Cilt:2 Sayı:1, ss:55-66.
- Eğilmez, M. ve Kumcu, E., (2002), Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması, OM Yayınevi 3. Baskı, İstanbul.
- Eğilmez, M. ve Kumcu, E., (2006), Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması, Remzi Kitabevi, 10. Basım, İstanbul.
- Eğilmez, Mahfi, (2012), Kolay Ekonomi, Remzi Kitabevi, 3. Basım, İstanbul.
- Eren, Aslan, (2017), Türkiye Ekonomisi, Ekin Yayınevi, 8. Baskı, Bursa
- Erkanlı, Orhan, (1972), Anılar... Sorunlar... Sorumlular, Baha Matbaası, İstanbul.
- Ertem, Barış, (2009), Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini Ve Marshall Planı, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 12 Sayı 21, s.377-397.
- Evren, Kenan, (1990), Kenan Evren’in Anıları 1, Milliyet Yayınları, İstanbul.

- Gezgüç, G. Müşerref, (2017), Arjantin 1976, Brezilya 1964, ve Türkiye 1980 Askeri Darbeler: Karşılaştırmalı Bir İnceleme, Doktora Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Güloğlu, Bülent, (2001), İstikrar Programından İstikrarsızlığa: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri, Yeni Türkiye Dergisi, Cilt 7, Sayı 41, ss 526-532.
- Gündoğan, Barış, (2022), Demokrasiye Vurulan İkinci Darbe: 12 Mart Muhtırası, Anadolu Ajansı, 11.03.2022.
- Hazine Müsteşarlığı, Hazine İstatistikleri 1980-1998, ss.74 ve 161.
- Heper, Metin, (2011), Türkiye'nin Siyasal Hayatı, Doğan Kitap, İstanbul.
- İpekler, Muhlis, (2010), Anılarda 12 Eylül Dönemi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, ss. 31-32.
- İstatistik Göstergeler 1923-2002, (2003), T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
- İstatistik Göstergeler 1923-2011, (2012), Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara.
- İstatistik Göstergeler 1923-1998, (2001), T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, ss.404,495 ve 588.
- Kabacalı, Alpay, (1999), Türk Basınında Demokrasi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- Karagöl, Erdal, (2016), 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Türkiye Ekonomisi, Adam Akademi Cilt 6 Sayı 2, ss 37-50.
- Karagöl, E. ve Bingöl, S., (2013), Türkiye – IMF İlişkilerinde Yeni Dönem, SETA Analiz, Sayı:67
- Karagöl, Erdal, (2013), AK Parti Dönemi Türkiye Ekonomisi, SETA Yayınları XXII, 1.Baskı
- Karluk, Rıdvan, (2005), Cumhuriyet'in ilanından Günümüze Türk Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm, Beta Yayınları, İstanbul.
- Kazgan, Gülten, (2005), Tazminattan 21. yy.'a Kadar Türk Ekonomisi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

- Kepenek Y. ve Yentürk N., (2005), Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitapevi 17. Baskı, İstanbul.
- Kepenek Y. ve Yentürk N., (2001), Türkiye Ekonomisi, 12. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Keyder, Çağlar, (1993), Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye 1923-1929, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Kılıçbay, Ahmet, (1992), Türk Ekonomisi, Bilim Teknik Yayınevi, Ankara.
- Kibritçioğlu, Aykut,(2002), Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001, Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, ss 174-182.
- Öymen, Altan, (2013), ...Ve İhtilal, Doğan Kitap, 8. Basım, İstanbul.
- Öztürk, F. ve Çelebioğlu F., (2006), Dünya Ekonomisinden Seçme Konular, Seçkin Kitabevi, Ankara.
- Parasız, M. İlker, (1998), Türkiye Ekonomisi: 1923’ten Günümüze Türkiye’de İktisat ve İstikrar Politikaları Uygulamaları, Ezgi Kitapevi, Bursa.
- Sarıçoban, Gülay, (2020), Atatürk Döneminde (1923 – 1929) Türkiye Ekonomisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (44) ss. 222-236
- Seyidoğlu, Halil, (2002), Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük, Geliştirilmiş Baskı, Gizem Can Yayınları, İstanbul.
- Solak, M. Erdem, (2019), Türkiye’de Askeri Müdahalenin Ekonomik Yapıya Etkileri; 27 Mayıs 1960 – 27 Nisan 2007 Dönemi İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Şahin L. ve Yıldırım K. (2015), On Dokuzuncu Yüzyıldan Günümüze Türkiye’de İşsizlikle Mücadele Politikalarının Gelişimi, Çalışma ve Toplum Dergisi, Sayı 45, ss 111-152.
- Şahin, Hüseyin, (1995), Türkiye Ekonomisi, 3. Baskı, Bursa, Ezgi Kitabevi.
- Tekerek, Meltem, (2012), 12 Eylül Askeri Müdahalesi ve Ekonomi Politikaları, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

- TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, (2019), tbmm.gov.tr/kutuphane/genel_secim.html, (15 Mayıs 2019).
- TCMB, (2019), https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/#collapse_2, (15 Mayıs 2019).
- Tekeli, İ. ve İlkin, S., (1982), Uygulamaya Geçerken Türkiye’de Devletçiliğin Oluşumu, Ankara.
- Turan, Şerafettin, (1995), Türk Devrim Tarihi, Yeni Türkiye’nin Oluşumu (1923-1938), Bilgi Yayınevi, 3. Kitap, Ankara.
- TÜİK, <http://tuik.gov.tr/PreTabloArama.do?metod=search&araType=vt>, (15 Mayıs 2019).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, <https://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/#1542268521132-a9825b93-fa4c>, (14.11.2024)
- Uyar, Hakkı, (2020), Türkiye’de Askeri Darbeler ve Nedenleri Üzerine Bir Analiz Denemesi, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XX Özel Sayı, ss 77-96.
- Uygur, Ercan, (2001), Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni 2001/1 <http://www.tek.org.tr>.
- Ünsal, M. Erdal, (2004), Mikro İktisada Giriş, Turhan Kitapevi Yayınları, 3. Basım, Ankara
- Yaşa, Memduh, (1980), Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, Akbank Yayınları, İstanbul.
- Yeşilay, R. Barış, (2010), Devletçiliğin Türkiye Ekonomisindeki İzdüşümleri, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:19 Sayı:1, ss 117-132.
- Yılmaz, Faruk, (1996), Devlet Borçlanması ve Osmanlı’dan Cumhuriyete Kadar Dış Borçlar, Birleşik Yayıncılık, İstanbul.
- Yılmaz, Faruk, (2010), Türk Anayasa Tarihi (1808-2007), Berikan Yayınevi, Ankara.